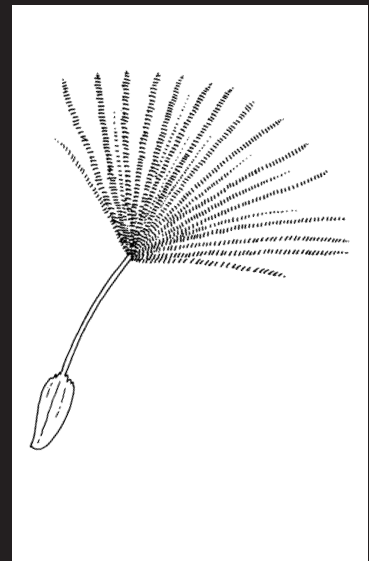

INGE JOHANSSON
ANNA-LENA LJUSBERG

Barn i fritidshem

Inge Johansson
Anna-Lena Ljusberg

Barn i fritidshem

Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 21
Institutionen för individ, omvärld och lärande
Lärarhögskolan i Stockholm (2004)

Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 21

utgiven av

Institutionen för individ, omvärld och lärande

Lärarhögskolan i Stockholm (2004)

Box 47 308

100 74 Stockholm

Tel. 08-737 55 00

E-post: IOL-rapporter@lhs.se

Rapporten kan laddas ned i pdf-format från

<http://www.lhs.se/iol/publikationer/>

ISSN 1404-983X ISBN 91-89503-31-7

Ange källan vid kopiering och citering.

All kommersiell användning utan författarens medgivande är förbjuden.

Frågor om innehållet hänvisas till författaren.

E-post: Inge.Johansson@lhs.se Anna-Lena.Ljusberg@lhs.se

Förord

Den här rapporten handlar om barns vardag i fritidshem. Vi har i drygt två år följt en grupp barn i deras "karriär" i verksamheten. För att försöka förstå vad fritidshemmets vardag innehåller och betyder för barn, som de själva ser det har en av forskarna under längre perioder vistats i fritidshemmets miljö. Detta gav efter hand en rik inblick i en värld som till stora delar är barns egen. Fritidshemmet är en lärorik miljö för barn. Den är också fri för barn i många avseenden, ofri i andra. Det är kamraterna och förhållandet till dem som påverkar barns vardag allra mest. Barn träffas i fritidshemmet och mötet sker på deras egna villkor i många situationer där. Vardagen för barnen består till stora delar av förhandlingar om inflytande, lek, villkor för samvaro och kamratskap. Det kan vara tufft, men barnen trivs.

Vi hoppas att den här rapportens innehåll kan bidra till kritisk diskussion om vad fritidshemmets miljö innebär för barn, vad den betyder för deras lärande och sociala utveckling.

Tack vare välvilligt bemötande från personalen på de fritidshem där studien gjorts har datainsamlingen kunnat ske på ett smidigt sätt. Barnen och deras föräldrar har givit sitt tillstånd till att medverka. Stort tack till er alla.

Arbetet har gjorts möjligt tack vare bidrag från Skolverkets forskningsprogram.

Stockholm i december 2003

Inge Johansson

Anna-Lena Ljusberg

Sammanfattning

Rapporten summerar ett treårigt forskningsprojekt som handlar om barn i fritidshem. Syftet med arbetet är att erhålla ökad kunskap om hur barn uppfattar fritidshemmet och vad det betyder för dem i olika avseenden. På ett etnometodologiskt inspirerat sätt har vi följt en grupp av tolv barn (sex pojkar och sex flickor) på två fritidshem belägna i områden med olikartad socioekonomisk profil. Data har samlats in med hjälp av intervjuer, deltagande observation, video och fältdagbok. Den teoretiska grunden för analysen av resultat är interaktionistiskt teori samt teorier om formellt och informellt lärande. Utgångspunkten är ett barnperspektiv. Resultaten visar att kamrater och kamratrelationer har stor betydelse för barnen i fritidshemmet. Fritidshemmet är en plats för informellt lärande. Barn ser klara skillnader mellan vad de lär sig i skolan respektive i fritidshemmet. Det finns också skillnader i fritidshemmens lokala kulturer beroende på det omgivande områdets karaktär. Detta ses främst i språkets användning och sätt att lösa konflikter. Barnens vardag i verksamheten präglas av förhandlingar och maktkamper, till exempel gällande tillgång till lek. I verksamheten formas och befästs traditionella könsroller och umgängessätt bland flickor respektive pojkar. De vuxnas närvaro ses som en trygghet, men barnen löser ofta frågor i sin sociala praktik på egen hand. De vuxna sätter formella gränser och regler. Barnen är medvetna om dessa men gör i stor utsträckning som de själva vill. Fritidshemmet framstår som en viktig socialisations- och lärandemiljö för barn.

Sökord: Barn, fritidshem, lärande, genus, kamratrelationer

Innehåll

Förord	III
Sammanfattning	IV
1. Inledning	1
Syfte	2
Rapportens uppläggning	6
2. Teoretiska utgångspunkter och resultat från tidigare forskning	7
Fritidshemmet som social och kulturell arena	8
Lärande i fritidshem	10
Fritidshemmet som plats för informellt och formellt lärande ..	11
Lärande och kommunikation	14
Lärandets sociala och situationsrelaterade dimension	16
Lek och spel som form för socialt lärande	19
Kamratkultur och lärande	20
Resultat från några aktuella studier	22
3. Metod och genomförande	26
Forskarens roll	27
Metoder för insamling av data	28
Barnintervjuer	28
Deltagande observation	30
Video	31
Etik	32
Urval av fritidshem	33
Urval av barn	33
Översikt över datainsamlingen	33
Bortfall	35
Bearbetning av data	36

4. Fritidshemmen.....	38
Fritidshemmen Neptunus och Jupiter.....	38
Neptunus våren 2001	39
Lokalerna.....	39
Jupiter hösten 2001	41
Lokalerna.....	41
Jupiter hösten 2002	43
Fritidshemmen Saturnus och Pluto.....	44
Saturnus våren 2001	45
Lokalerna.....	45
Saturnus hösten 2001	46
Pluto hösten 2002	47
Lokalerna.....	47
5. Resultat.....	49
Flickorna på Neptunus våren 2001.....	50
Indelning av dagen.....	50
Flickorna är aktiva och självständiga.....	50
Flickorna leker oftast med flickor	53
Flickornas syn på pojkarna.....	54
Tryggheten i att ha en vän.....	55
Vem bestämmer i leken?	56
Samling och mellanmål.....	57
Hur tycker flickorna att det är att vara på Neptunus i jämförelse med hemma och i förskolan?	58
Flickorna på Jupiter hösten 2001.	59
Vuxna är viktiga.....	60
Flickorna leker mest med varandra.....	61
De äldre barnen på fritidshemmet	63
Barnen menar att de i stort bestämmer tillsammans	64

Flickorna har favoriter som de helst leker med	66
Flickorna leker inte så ofta med pojkar	67
Samlingen	68
Mellanmålet	69
Flickorna jämför fritids, förskoleklassen, skolan och hemmet	71
Flickorna på Jupiter hösten 2002	72
Frihet och vuxenkontakt	73
Att ha tillgång till leken	75
Vem bestämmer i leken?	77
De andra barnen på fritids	77
Samlingen	78
Mellanmålet	78
En jämförelse mellan skolan, fritids och hemma	79
Flickorna på Neptunus och Jupiter, sammanfattande kommentar	81
Förhandlingar runt leken	83
Barnen på fritidshemmet har en stor betydelse för varandra	84
De andra barnen på fritids	85
Samlingen	85
Mellanmålet	86
Man lär sig olika saker i skolan och på fritids	86
5.2 Pojkarna på Neptunus och Jupiter	87
Pojkarna på Neptunus våren 2001	88
Pojkarna är självständiga	88
På fritids leker pojkarna oftast traditionella pojklekar	89
Pojkarna leker inte så mycket med flickorna.	90

Pojkarnas vänskap	91
Pojkarna menar att de bestämmer tillsammans	93
Pojkarna jämför Neptunus med hur det är hemma och i förskolan	94
Pojkarna på Jupiter hösten 2001	94
På Jupiter vill både de vuxna och barnen att barnen ska vara självständiga	95
De äldre barnen bestämmer	96
Leken och vännerna	98
Vem bestämmer i leken?	99
Att leka med flickor	100
Samlingen	101
Mellanmålet	102
En jämförelse mellan Jupiter, skolan och hemmet	102
Pojkarna på Jupiter hösten 2002	103
Vem bestämmer på fritids?	104
Alla pojkar vi intervjuat har någon att leka med	106
Vem bestämmer i leken?	107
Tvåorna har slutat	107
Stämningen i gruppen	108
En jämförelse mellan Neptunus, Jupiter, förskoleklassen, skolan och hemmet	110
Pojkarna på Neptunus och Jupiter, sammanfattande kommentar	112
De vuxnas betydelse för pojkarna	112
Vänskap, barnen på fritidshemmet har en stor betydelse för varandra	114
De andra barnen på fritids	115

Mellanmålet	115
Man lär sig olika saker i skolan och på fritids	116
5.3 Flickorna på Saturnus och Pluto	117
Flickorna på Saturnus våren 2001	117
För flickorna på Saturnus är självständighet viktigt	118
Flickorna trivs men det är jobbigt om man inte är sams...	120
Flickorna är gärna inne och pysslar eller ritar	120
Vänner ska visa varandra respekt	122
De andra barnen på fritids	123
Samling och mellanmål	124
Skillnader mellan förskola, förskoleklass, fritidshem och hemmet	126
Flickorna på Saturnus hösten 2001	127
Flickorna vill ha lite mer att säga till om	128
Flickorna leker med flickor	129
Birgitta trivs på fritids medan Tuva ser fram mot att få byta till Pluto	130
Flickorna är uppdelade på tre grupper	130
Tuva och Birgitta har lite olika åsikter om samlingen	132
Skillnader mellan förskoleklass, skolan, fritids och hemmet	134
Höstterminen 2002 börjar flickorna på fritidshemmet Pluto .	135
På Pluto upplever flickorna ett större handlingsutrymme	135
Det är roligt på fritids och flickorna trivs	138
Flickorna tycker att det finns mer att göra inomhus än utomhus	139
Det är inga större förändringar i deras kamratrelationer .	140
Samling och mellanmål	142

Flickorna på Saturnus och Pluto, sammanfattande kommentar	143
De vuxna ska verka utan att synas	143
Det är viktigt för flickorna att få vara självständiga	143
På fritidshemmet är vänskap viktigt	144
Tre grupper med olika status	145
Verksamheten	145
Samling och mellanmål	146
Man lär sig olika saker i skolan och på fritids	146
5.4 Pojkarna på Saturnus och Pluto	148
Pojkarna på Saturnus våren 2001	149
Bra vuxna finns i bakgrunden och är snälla och roliga	149
Alla tre pojkarna trivs på fritids	151
Pojkar leker helst utomhus med andra pojkar	152
Bra kompisar är sjysta	153
Någon gång lekte pojkarna med flickor	154
Samling och mellanmål	154
Skillnaden mellan förskolan, fritidshemmet och hemmet .	155
Pojkarna på Saturnus höstterminen 2001	156
De vuxna finns i bakgrunden	156
Att trivas innebär inte att allt är bra	157
I början av höstterminen spelar pojkarna gogos	158
Det viktigaste är kompisarna	159
Pojkarna leker inte så mycket med flickorna	161
Samling och mellanmål	161
Skillnaden mellan skolan, förskoleklassen fritidshemmet och hemmet	162
Pojkarna på Pluto höstterminen 2002	164

Pojkarna förmedlar olika bilder vad det gäller personalens tillgänglighet	164
Pojkarna trivs när de får vara ute och leka	165
Pojkarna trivs bäst utomhus	167
Pojkarna är självständiga	168
Skillnaden mellan förskolan, fritidshemmet och hemmet .	173
Pojkarna på Saturnus och Pluto, sammanfattande kommentar	175
Vuxnas betydelse för pojkarna	175
Att var juste	176
De andra barnen på fritids	178
Samling och mellanmål	178
Man lär sig olika saker i skolan och på fritids	179
6. Sammanfattande diskussion.....	180
Hur är förhållandet för barnen i fritidshemmet som de själva uppfattar det?	180
Hur ser barn på den del av sin dag som de tillbringar i fritidshemmet i förhållande till övrig fritid och skolan?	186
Vilken betydelse har kamrater och personal i fritidshemmet för barnen?.....	188
Vilka normer och värden etableras i fritidshemmet genom relationer mellan barn och mellan barn och vuxna?	191
Vad betyder fritidshemmet som lärandemiljö?	194
Lärande i fritidshem	198
7. Avslutning	202
Referenser	204

1. Inledning

Den här rapporten handlar om hur barns vardag i fritidshem ser ut. Flertalet av alla svenska barn går i fritidshem. Andelen har också ökat under senare år (Skolverket 2002). Vanligen börjar barn i fritidshemmet i samband med att de som sexåring kommer till förskoleklassen. Fritidshemmet som verksamhet och organisatorisk form har genomgått stora förändringar under slutet av 1990-talet och 2000-talets första år. Det har formellt blivit en del av skolan. Konsekvenserna av inlemmandet i utbildningssystemet har blivit att innehållet i skolans läroplan ska vara vägledande för verksamheten och den har också lokalmässigt sett blivit integrerad med skolan. Skolans rektor är också chef över fritidshemmet. Parallellt med denna förändrade formella ställning för fritidshemmet har stora ekonomiska neddragningar skett. Dessa har främst lett till att antalet barn i grupperna generellt sett har blivit avsevärt fler samtidigt som antalet personal har blivit färre. Antalet fritidspedagoger som arbetar i fritidshem har minskat påtagligt (Skolverket 2002). De formella ramarna och förutsättningarna för fritidshemmet har således drastiskt förändrats. Oro har också uttryckts för hur detta påverkat verksamhetens kvalitet och naturligtvis situationen för barnen som har en plats där. I en utvärdering av kvaliteten i fritidshem (Skolverket 2000) reses den oroväckande frågan ”finns fritids”?

Hur har barnen det i fritidshem? Kring denna fråga har det förekommit mycket litet forskning under senare år. Behovet av sådan kunskap gjorde att vi startade projektet ”Barn i fritidshem” (BIF).

Vi har med stöd från Skolverkets forskningsprogram följt ett antal barn från våren det år då de började i fritidshem och förskoleklass, då de var sex/sju år till och med hösten år två i skolan, då de var åtta/nio år gamla. En av forskarna har regelbundet varit med i fritidshemmets verksamhet under cirka två och ett halvt års tid. Vi har varit nyfikna på frågan; Hur ser barns vardag ut i fritidshemmet, vad har betydelse för dem där, vad påverkar dem och hur ser de själva på detta? Sammanlagt omfattar projektet en treårsperiod.

Syfte

Syftet med studien är att erhålla kunskap om hur barn uppfattar fritidshemmet och vad det betyder för dem i olika avseenden.

Utifrån detta syfte formulerades följande frågeställningar:

- Hur är förhållandet för barn i dagens fritidshem såsom de själva uppfattar det?
- Hur ser de på den del av sin dag som de tillbringar där i förhållande till övrig fritid och skola?
- Vilken betydelse har kamrater och personal för dem där?
- Vilka normer och värden etableras i fritidshemmet genom relationer mellan barn och mellan barn och vuxna där?
- Vad representerar fritidshemmet som lärandemiljö för barn, såsom de själva uppfattar det?

Fritidshem är till sin karaktär en del av närsamhället. Det utgör en öppen social organisation. Vi kan anta att denna miljö kommer att påverka vad som sker inne i själva verksamheten då den sociala miljön präglar barns uppväxtvillkor, socialisation och därmed hur de ser på omvärlden. För att studera om den socioekonomiska profilen i det område barnen bodde påverkade innehållet i deras vardag i fritidshemmet valdes ett fritidshem från ett område med hög socioekonomisk profil respektive ett med låg sådan.

De frågeområden för den praktiska datainsamlingen som formulerades utifrån ovanstående frågeställningar är följande (presentationen är inte rangordnad):

Trivsel, inflytande, regler, normer, relationer, rutiner, lärande, könsroller.

Dessa frågor ställdes i förhållande till barn i barngruppen men relaterades även till personalen, verksamheten och fritidshemmets fysiska miljö. Förutom aspekterna ovan ingick också frågor om innehållet i och förhållandet mellan fritidshem-skola och fritidshem- hem.

Barnperspektivet

I studien ville vi anlägga ett barnperspektiv vilket innebar att fokusera på vad barnen berättar och beskriver om vad de upplevde i fritidshemmets olika vardagssituationer. Barnperspektivet är dock inget entydigt begrepp. Tvärtom är dess innebörd och tillämpbarhet omtvistat.

Ofta sägs undersökningar om barn och deras villkor i samhället utgå från ett barnperspektiv. Vad är det som utmärker ett sådant och är det överhuvudtaget möjligt att som vuxen inta barns perspektiv? Denna fråga diskuteras av Qvarsell (2001). Hon menar att innebörden i begreppet ofta sammanblandas mellan olika betydelser. En sådan är att barnet sätts i centrum för de professionellas åtgärder. Det vill säga barnet fokuseras men intentionen för handlingarna som barnet möter och blir inbegripen i utgår från de vuxnas föreställningar, vilka knyts till sådant som mål och principer i läroplaner eller lokala dokument. Åtgärder som blir en del av de vuxnas eget sätt att uppfatta sitt arbete.

Det andra huvudsakliga sättet att använda begreppet "barnperspektiv" är att utgå från barns livsvärld och hur de ser på villkoren samt att förstå dessa som barnen själv uppfattar dem och vad som ligger bakom deras sätt att handla i förhållande till omvärlden. Skillnaden i dessa synsätt är perspektivtagandet, där det förstnämnda perspektivet är ett vuxenorienterat sätt, där den vuxnes handlingar styrs av en egen upplevelsesfär och tolkning av vad som är "barns bästa" i denna. I det andra perspektivet uppstår den vuxnes förståelse och handlingar ur tolkningar av barns meningsskapande och orientering mot olika aspekter i sin situation. Sammantaget innebär detta att man närmar sig barn bildligt talat från "olika håll" beroende på vilket perspektiv som tas.

I likhet med Qvarsell ansluter vi i vår studie till att använda det sista perspektivet för att förstå hur barn uppfattar sin tillvaro i fritidshemmet. Qvarsell (a.a.) ger exempel från utvecklingsarbeten där hon studerat vad som händer då barnperspektivet skiftar. I ett utvecklingsprojekt började lärarna på lågstadiet att arbeta från ett genuint barnperspektiv. Då barnen började i mellanstadiet (år fyra) inträffade en kris som forskarna tolkade som att barnen uppfattade en

fragmenterad arbetssituation där de träffade på lärare och ett antal nya resurser, speciallärare, psykolog etc. Barnen själva tyckte att de fick konstiga frågor ur enkla läromedel som snarast fördummade dem. Detta reagerade de mot genom att bli stökiga och allmänt besvärliga. De kom därmed att uppfattas som besvärliga och de vuxna professionella runt dem satte in ett batteri av åtgärder för att komma till rätta med detta, till exempel dela klassen, ge viss specialundervisning, etc. Slutsatsen är att om man fortsatt att lyssna på barnen även då de började år fyra (det som tidigare kallas mellanstadiet) så skulle de vuxna agerat väsentligt annorlunda. Den andra studien gällde samverkan mellan skola och fritidshem. Då barnen respektive pedagogerna tillfrågades om vad de såg som det viktigaste och centrala i samverkanssituation gav de helt olika svar. Vad som bedömdes ”bra” med samverkan från pedagogernas sida kan sammanfattas i honnörsorden ”heldagskola” (ett innebegrepp i början 1990-talet) omsorg/kontroll samt trygghet. Dessa begrepp betonar förutsättningarna för situationen och ramarna kring den. Barnen å sin sida såg mera till innehållet i olika situationer, vad verksamheten innehöll och de spänningar och utmaningar som fanns för dem där. Medan de vuxna betonade helhetssyn och sammanhanget mellan olika delar av verksamheten betonade barnen variationen och det spännande i att röra sig mellan olika slags miljöer under dagen.

Realistiskt sett blir ett barnperspektiv alltid en konstruktion av någon vuxen, eftersom den vuxne alltid förstår och tolkar barns utsagor och handlande (Skoglund 1998). Därför blir den vuxnes intentioner att verkligen vilja sätta sig in i och förstå vad barn har att säga, en viktig förutsättning. En sådan ambition har vi också i vår studie.

Vad är det för uppgifter barn anser som centrala och viktiga att ta itu med och lösa i sin livssituation? Qvarsell diskuterar detta utifrån det svåröversatta begreppet ”affordance” (Reed 1993). Hon föreslår de svenska beteckningarna ”meningserbjudande” samt ”invitation till handling”. Utifrån detta blir det intressant att få kunskap om frågan om vad i människors situation som gör att de får vilja att handla gentemot omgivningen. Vilka invitationer till handling skapas i miljön, utifrån hur barn handlar tillsammans, uppfattar, varandra och de regler för

socialt samspel som styr sammanhanget? Här blir det viktigt att fokusera på situationens, sammanhangets, mening och tolka hur detta framstår för barnet. Denna tolkning bör bygga på insikten om att meningen i situationen och invitationen till handlingen som ligger i den inte behöver tolkas lika av den vuxne respektive barnet. En annan aspekt är det tolkningsföreträde som föreligger. Vilken tolkning är ”rätt” och vilka konsekvenser får den för de som berörs av handlingarna. Detta är, sett på detta sätt en fråga om makt, ska barn eller vuxna bestämma.

Vilka uppgifter i fritidshemmets miljö uppfattas som meningsbärande och handlingserbjudande och hur kan vi förstå vad dessa betyder för barn?

Halldén (2002) har framhållit betydelsen av att göra åtskillnad mellan barnperspektiv och barns perspektiv. Barnperspektiv sätter fokus på att tillvarata barns intressen och verka för barns bästa och på en kultur som är skapad för barn. Barnperspektiv får en stor retorisk potential och används i många hänseenden av politiska organ som har till uppgift att bevaka barns rättigheter. Barns perspektiv innebär att försöka förstå hur barn uppfattar omvärlden och fånga en kultur som är barnets.

Som tidigare nämnts är det i vårt fall frågan om tolkningar av barns utsagor och sätt att handla som formar barnperspektivet eller snarare ett försök att förstå barns perspektiv. Vi har här försökt att tolka utifrån vår förståelse av barn och hur de uppfattar sin miljö. Detta ställer vissa krav på forskaren och även på vilket sätt man närmar sig barnet, inte minst vad gäller etiska aspekter. Detta kommer att mera utförligt tas upp då studiens metodologiska inriktning diskuteras.

Rapportens uppläggning

Då studien sträcker sig över flera år och innehåller kvalitativa data innebär detta också att rapportens volym påverkas. Innehållet är uppdelat i sju kapitel. Efter det inledande som innehåller studiens syfte, frågeställningar och en diskussion om barnperspektivet och hur ett sådant används här, följer ett kapitel d

där de teoretiska utgångspunkterna och några resultat från tidigare forskning tas upp. Det tredje kapitlet innehåller de metodologiska överväganden som gjorts och här finns också en översikt över hur vi gått tillväga. Kapitel fyra innehåller en kortfattad presentation av fritidshemmen. Mera detaljerade beskrivningarna av verksamheten ryms i de nästkommande kapitlet som innehåller våra huvudresultat. I dessa redovisas pojkar och flickor separat, eftersom vi haft ett genusperspektiv i undersökningen. Uppdelning mellan olika tidsperioder görs också för att spegla förhållandena under barnens hela "fritidshemskarriär". Resultaten kommenteras och sammanfattas också i särskilda avsnitt. Den sammanfattande diskussionen och slutsatserna finns i de sjätte och sjunde kapitlet.

2. Teoretiska utgångspunkter och resultat från tidigare forskning

De teoretiska utgångspunkterna för studien är interaktionism, sociokulturell teori, teorier om lärande samt inte minst om förhållandet mellan dessa sätt att se på hur individens uppfattning om omvärlden utvecklas och formas.

Det grundläggande perspektivet utgörs av interaktionism. Detta innebär att synen på utveckling och lärande är den att varje individ/barn konstruerar sin egen kunskap om världen, sig själv och varandet i världen i interaktion med kontexten, i de olika sociala praktiker vari hon deltar. Detta innebär att individen/barnet som socialiseras in i en kultur gör det utifrån sina egna förutsättningar med hjälp av egna konstruktioner i social interaktion. Barn/individer är medskapare av den kultur de tar del av på så sätt att de inte endast tolkar och internaliserar utan också bidrar till att utveckla den (bl.a. Andenæs 1996, Corsaro 2000, Evaldsson 1993, Mead 1934). Barnets utveckling kan ses som både individuell och kollektiv på så sätt att den kultur de tar del i och är medskapare av är byggd genom generationer och förmedlad av andra, (Andenæs 1996). I interaktionen mellan barn och vuxna är det inte bara barnen som gör nya erfarenheter, även vuxna är i sin interaktion med kontexten i vardande (von Wright, 2000).

”Människors medvetenhet blir till och existerar i social interaktion. Det innebär att människor inte inträder med ett färdigt (slutet) medvetande och själv i sociala situationer.....enskilda människors subjektivitet kan vare sig konstitueras eller förändras utan intersubjektivitet. Enskilda människor äger inte ett själv eller ett medvetande som de en gång för alla bär med sig, utan denna ”självbildningsprocess” är ständigt pågående och föränderlig, och människor är i ständigt vardande (a.a. sid. 76).

Barn formas och formar sig själva i och genom de relationer de befinner sig i och är en del av.

Fritidshemmet som social och kulturell arena

Fritidshemmet ses här som en lokal kultur vars mönster präglar handlande och relationer.

Kultur är den ram inom vilken vi individer formas och formar oss själva i en myriad av sociala samspel (Säljö, 1999, s.79.).

Som bakgrund till analysen av det empiriska materialet i vår undersökning blir det därför viktigt att även studera fritidshemmet som miljö. Dess innehåll blir avhängigt av den tradition och det sociala sammanhang där det är beläget.

Diskursen styr också vilka värdemässiga dimensioner som finns i sättet att tala, beskriva och relatera sig till sin omvärld. Det sätt på vilket man väljer att uttala sig om omvärlden är en aktiv handling som innebär ett sätt att ta ställning för något och framhålla vissa påståenden före andra. Säljö (a.a.) beskriver detta som att diskursen är kittet mellan kommunikation, tänkande och handling. Barns berättelser och utsagor måste således förstås utifrån det sammanhang de görs. Därför måste också fritidshemmet som ”fenomen”, dess innehåll och inriktning studeras. Vad representerar fritidshemmet som ”social arena” för barn. Vilket handlingsutrymme ges åt barn för att utveckla kunskap och relationer till andra och vad betyder sådana relationer för dem? Vilka normer och värderingar etableras i diskursen? Här blir det också intressant att uppmärksamma könsperspektivet, dvs. flickors respektive pojkars bild av verksamheten och vad den innebär för dem.

Fritidshemmet är en verksamhet som har sin egen kultur vilken inkluderar tradition, normer och värderingar. Större barn visar de mindre hur saker och ting ska vara och personalen bidrar också till att skapa rutiner som så att säga ”går i arv” från en grupp barn till en annan. Den grundläggande betydelsen av kultur är ”odling”, mönster av naturliga beteenden, rutiner, syn på omvärlden, tolkningar av värden, etc. som vuxit fram under en längre tid. Kulturen framstår som något naturligt då man är en del av den, till exempel för barn eller pedagoger i

fritidshem. Sett på ett sådant här sätt är kulturen i fritidshem en stabil grund som ger stöd åt vardagliga lösningar och regler utifrån resonemang av typ ”så har vi alltid gjort” etc. Men kulturen påverkas också av dem som finns i den och särskilt som då, vilket är fallet i fritidshem, barn (och pedagoger) ständigt byts ut med kortare eller längre mellanrum.

Enligt ett sätt att se på kultur i ett mellanmänniskt perspektiv betonas det kollektiva medvetandet och de kommunikationer som bär upp den. Kultur omfattar därmed gemensamma kunskaper, värderingar och erfarenheter som bildar sammanhållande tankemönster (Hannerz, Liljeström och Löfgren 1982). Medvetandet om kulturen blir gemensam genom att man delar ett ”språk” och bedömer hela omgivningens betydelse på ett sätt som är någorlunda lika för alla. Medvetenheten om kulturens betydelse och ens egen plats i den kan variera mellan olika personer och grupper. Kulturen kommuniceras med språket som sin kanske främsta uttrycksform. Men dessutom finns också en uppsättning allmänna symboler för kulturell kommunikation. Bland barn handlar det om innehållet i lekar och spel, förhållningssätt gentemot varandra etc. Detta skapar betydelse för och innebörd i deras sätt att uppfatta omvärlden.

Under senare tid har lärande allt mera börjat ses som en fråga om att delta i kulturella aktiviteter (Lindblad & Sahlström 2001). Själva kulturen och dess överföring i vardagen är det sammanhang där det informella lärandet överväger. Många gånger är processen av sådan karaktär att den inte uppfattas på ett medvetet sätt av den lärande, vilket vi tidigare sett exempel på. Man ökar sina kunskaper och sin förmåga att förstå omgivningen utan att vara medveten om detta i ett visst skede, förrän möjligen efteråt.

Evaldsson, Lindblad, Sahlström & Bergqvist (2001) beskriver lärande genom kulturella mönster på följande sätt:

Lärande sker inte som överföring av värderingar från en individ till en annan, utan som en konkret förankrad interaktionell process, där aktörernas handlingar är av helt avgörande betydelse för vilkas kunskaper och värderingar deltagarna tillägnar sig. Denna process sker i ett specifikt sammanhang ”här och nu” som man måste känna till för att förstå vad som sker i processen (a.a. sid. 15.)

Enligt detta synsätt måste studier av lärandeprocesser av informellt slag ske utan att låsa sig vid någon förutfattad mening om vilken den officiella avsikten med situationen är. Det gäller att analysera vilket lärande som överväger oavsett om situationen är formellt eller informellt definierad.

För fritidshemmet som social arena blir detta intressant för studiet av informellt lärande eftersom de allra flesta situationerna i verksamheten där inte formellt syftar till att öka barns kunskaper.

Lärande i fritidshem

Lärande är ett dynamiskt begrepp som speglar vad som uppstår i relationer och mönster för samvaro i specifika kontext. Dessa relationer är dels definierade av de personer som ingår i dem eller har inflytande på deras innebörd, dels avhängiga av det fysiska och rumsliga sammanhanget. I det senare inkluderas också de rutiner och formaliserade regler som satts upp. För fritidshemmets del är dessa regler begränsade av själva institutionen. Barnen kommer och går vid ungefär samma tid, de träffar samma barn och samma vuxna regelbundet under en längre period. Man har oftast regelbundna samlingar vid något eller några tillfällen i veckan och är med i vissa andra planerade aktiviteter under året. Men främst är fritidshemmet en fri verksamhet, i betydelsen att dess innehåll i liten utsträckning är planerat i förväg, där barn på eget initiativ och i samspelet med andra barn definierar sitt sociala sammanhang. Detta innebär att kamratrelationerna och kamratkulturen utgör en viktig grund för lärande.

Då vi här diskuterar läroprocesser i fritidshem görs detta utifrån några begrepp som utvecklats inom olika teoretiska fält men ändå har klara kopplingar till varandra och därför ger bidrag till förståelse av läroprocesser av det slag som förekommer i fritidshem. Dessa begrepp är ”informellt lärande, samlärande respektive socialt/kulturellt lärande”. Samlande karakteristika för dessa, är att lärande är dynamiskt, försigår i mindre formaliserade sammanhang och där målinriktningen oftast är mindre uttalad.

Lärande i fritidshem och även i flera fysiska miljöer i den integrerade verksamheten, förskoleklass, skola och fritidshem, sker i ett sammanhang där komplexiteten samt skiftningarna i relationer där ny kunskap skapas och verifieras, med all sannolikhet är större än i det traditionella klassrummet. I denna sistnämnda situation i skolan har verksamheter en tydligt uttalad struktur och pedagogerna leder arbetet enligt en förutbestämd plan mot vissa bestämda mål. I fritidshemmet däremot utgår barns initiativ och situationsorienterade handlingar från ett mera varierat men också svårgripbart mönster där lärande äger rum. Generellt sätt innebär detta att skolans lärandesituation kan ses som ett betonde av mer formell och fast struktur medan fritidshemmet karakteriseras av tonvikt på informellt lärande och relativt lös struktur. Detta kontrasterar lärandeprocesserna i skolan och i fritidshemmet.

Lärandet i fritidshem är socialt i den bemärkelsen att det mycket handlar om regler för samvaro, ibland i form av specifika regler för lek och spel, men också allmänt sett hur man ska vara mot varandra. Kunskap som är av social natur, dvs. gäller relationer och sådant som styr uppfattningar av förhållandet till andra, är oftast inte medvetet reflekterad. Detta gäller såväl vuxna som barn. Individen tänker inte på sådan förmåga i bemärkelsen "kunskap" och "kunnande". Sådan här kunskap uppfattas utgöra självklara och naturliga inslag i hur man har det tillsammans i vardagen.

Fritidshemmet som plats för informellt och formellt lärande

Då utbildning i allmänhet och skola i synnerhet blivit en naturlig och självklar del av samhället har det också blivit naturligt att sätt likhetstecken mellan utbildning och lärande (Svanberg Hård 1992). Om vi först ser på begreppet formell respektive informell utbildning kan dessa ses som uttryck för den ökande komplexitet som finns i utbildningssystemen, särskilt då dessa byggts och fått vidgade uppdrag såsom till exempel i den svenska skolan och dess läroplan (LPO94). Ahmed & Coombs (1975) definierar formell respektive informell utbildning så här:

Formal education; refers to the hierarchically structured and chronologically graded modern 'educational system' that stretches from primary school to the university.

Informal education refers to (learning) through daily experience and interaction with particular person's social and economical environment. (a. a. I Svanberg Hård 1992, sid. 41).

Den formella utbildningen definieras med utgångspunkt i den formella strukturen institutionellt sett och de planerade situationer för lärande som där ingår.

Informellt lärande sker i vardagliga situationer på sätt som inte alla gånger uppfattas som att man lär sig något. Det vill säga lärandet är inte reflekterat. Vi kan på så sätt säga att det informella lärandet ligger nära den typ av icke artikulerad och reflekterad kunskap som brukar benämnas "förtrogenhetskunskap". Lärandet och den nya kunskapen sker genom de erfarenheter personen gör. Denna princip av lärande har framhållits och diskuterats av Dewey (1938) och andra teoretiker som Cell (1984) och Kolb (1984).

Informellt lärande kan också sägas vara icke-intentionellt (Garrick 1998) till skillnad från det intentionella lärandet och som hänför sig till intentionellt skapade situationer och aktiviteter för lärande.

Marsick och Watkins (1990) anger följande definition för var informellt lärande äger rum:

"outside formally structured, institutionally sponsored classroom-based activities, taking place under non-routine conditions or routine conditions where reflection and critical reflection are used to clarify the situation. (a.a. p 7)

Informellt lärande kan således karakteriseras som ett mera målinriktat slag av vardagslärande som sker i sammanhang där lärandet ännu inte fått sina institutionaliserade rum (Illeris 2001). Grennfield & Lave (1982) sammanfattar detta slags lärande i åtta punkter.

1. Lärande är integrerat i de vardagliga aktiviteterna.
2. Eleven tar ansvar för hur hon eller han tillägnar sig kunskaper och färdigheter.
3. Inlärningsprocessen är personlig, de som undervisar har ofta personliga relationer till den som undervisas.
4. Det finns inget explicit ”pedagogiskt program”.
5. Lärandet är en del av det sätt på vilken kultur förs vidare och bevaras, vilket innebär att stabilitet och varaktighet värderas högt inom systemet.
6. Lärandet sker genom observation och imitation.
7. Undervisningen sker genom att man demonstrerar den eller de färdigheter som ska läras in.
8. Eleven motiveras av att han redan i läroprocessen kan bidra till kunskapsproduktionen inom den grupp han tillhör. Eleven lär sig genom att aktivt delta i de vuxnas värld. (a.a. sid. 185)

Informellt lärande kan sägas vara en process som är styrd av individen själv. Man ”väljer” vad man ska lära sig i termer av vad i vardagen man genom reflektion ska forma till medveten kunskap. Lärande sker i förhållande till omgivning och de nätverk personen ingår i. Det informella lärandet är således sammanknutet med den kultur där individen lever sin vardag. Här blir det också viktigt vilka ”betydelsefulla andra” som man har att lära från. Förebilder är betydelsefulla för det informella lärandet. Till exempel att barn vill vara som Harry Potter, Pippi Långstrump, Britney Spears etc. Det informella lärandet ligger också nära och anknyter till någons värdegrund, attityder samt känslomässiga bedömning av olika fenomen i omvärlden. Kort sagt vad någon anser betydelsefullt och inte.

Det informella lärandet är således, som tidigare nämnts i betydligt mindre grad än det formella lärandet kopplat till en fast struktur. Till exempel finns det i den traditionella klassrumssituationen vissa fasta strukturella inslag som är avsedda att främja formellt lärande, eleverna sitter i bänkar och följer lärarens instruktioner, vissa planerade uppgifter utförs etc. Inom denna typ av strukturer avsedda för formellt lärande kan också informellt lärande förekomma. Ett bra exempel på detta är observationsstudier av vad som händer i klassrummet i några svenska skolor (Granström 1987, 1992). Resultaten från dessa visar att elevernas

interaktion med varandra är betydligt mera frekvent än elevernas interaktioner med läraren. Det ständigt pågående samtalet med andra barn har sannolikt större betydelse för kunskapsutvecklingen än samtalet med läraren. Sådant slag av lärande har dock inte uppmärksammats särskilt mycket utom i de specialfall då det stör det formella lärandet och renderar tillsägelser, tillrättavisningar o dyl.

Det är viktigt att vara medveten om att såväl formella som informella läroprocesser äger rum parallellt också i fritidshemmets vardag. Gränserna mellan det formella och informella lärandet i fritidshemmet blir dock mindre skarpa jämfört med i skolan, därför att själva strukturen i fritidshem är mera öppen och flexibel.

Lärande och kommunikation

Lärande kan som tidigare tagits upp ske på olika sätt och i olika former. De två viktigaste interaktionsmönstren där lärandet sker är via språket och genom imitation. Språket som ett sätt att kommunicera blir ett psykologiskt redskap som möjliggör lärande, högre problemlösning och att tillägna sig många färdigheter (Vygotsky 1978, Dewey 1969). Språket som ett sätt att benämna omvärlden att kommunicera begrepp, blir på flera sätt ett överlägset redskap för såväl det formella som informella lärandet. Men lärande kan också ske genom imitation, vilket för övrigt också Vygotsky (a.a.) framhöll. Genom att se på hur andra gör och efterlikna detta lär sig individen många förmågor och beteendemönster (Bandura 1977). Sociala modeller som finns i omvärlden blir viktiga källor till lärande. Detta i huvudsak icke språkliga sätt att tillägna sig kunskap är en viktig grund för informellt lärande. Individen, i detta fall barnet, ser andra och tar efter hur man gör. Detta kan vara alltifrån mycket konkreta sätt att bete sig, hur man går, sitter etc. till mera sofistikerade sätt att förhålla sig till omgivningen. Här är också media, TV, dataspel etc. viktiga källor för det informella lärandet.

Säljö (2000) har framhållit att lärandet aldrig kan reduceras till en fråga om enbart teknik eller metod, sådana omständigheter ändrar bara villkoren för lärandet. Han betonar att förmåga till lärande kan förstås genom analys av villkor i

institutionella miljöer där det äger rum. Lärande blir en aspekt av all mänsklig verksamhet och knutet till informella vardagliga praktiker.

Att undervisning föregår lärande är en bild av mänsklig kunskapsbildning som skapats av skolan. Men det är väsentligt att inse att vardagliga praktiker i den myriad av kommunikativa och fysiska aktiviteter som samhället utgör i sig innehåller en pedagogik (a.a. sid. 13).

Det är just dessa vardagliga praktiker med låg grad av formalisering som också utmärker fritidshemmets dagliga verksamhet.

Lärandet såväl det formella som det informella bygger upp förståelsen av omvärlden, men kommer också i sin tur att påverka hur den förståelsen utvecklas, vad som tillskrivs olika former av betydelse. Här blir kulturen det raster som hjälper till att skapa mening, hos barn i fritidshem såväl som hos alla andra. I detta sammanhang blir det av intresse att se på själva fritidshemmets kultur. Denna skiljer sig åt beroende på i vilken miljö fritidshemmet ligger, till exempel vilket ställning språket har för kommunikation i förhållande till icke-språkliga processer där (språk används här i den snävare bemärkelsen; verbal kommunikation). På detta sätt blir frågan om hur vi lär och utvecklas sammanknuten med frågan om hur vi tänker och agerar i allmänhet. En viktig aspekt av lärandet och hur detta sker är individens uppfattning om vad som är värt att kunna något om och hur man gör för att tillägna sig det man vill kunna, vilket i hög utsträckning definieras av kulturen och de sociala mönstren inom den. Kunskap kan förstås som knuten till och manifesterad genom argumentation och handling i sociala sammanhang samt som aktiva försök att se på, förstå och hantera omvärlden på vissa sätt. Det är synbara konsekvenser av lärandet och vad detta betyder för barn som blir det möjliga att studera empiriskt. Innebörden av kunskapens praktiska yttringar kan tolkas i förhållande till vad som utmärker fritidshemmet som social och kulturell arena. Det blir viktigt att förstå varför vissa kommunikativa processer uppstår i fritidshemmet och vad de har för betydelse i dess lokala kulturella kontext. Till exempel vad språket innehåller och hur det används.

I detta sammanhang blir det viktigt att studera hur fritidshemmet är kommunikativt arrangerat. I fritidshem tillåts allmänt sett stort mått av språklig kommunikation tillsammans med en social praktik där barn själva laborerar med kommunikationen såväl vad gäller innehåll som form. Jämfört med hur det är i skolan finns i fritidshemmet betydligt färre regler för hur och när man ska säga vissa saker, eller vara tyst. Detta innebär att barn själva får utforma regler och kommunikativa mönster i sin praktik och göra överenskommelser om hur regler ska tolkas i olika situationer.

Lärandets sociala och situationsrelaterade dimension

Barn i fritidshem möts i olika situationer, där de i stor utsträckning själva väljer vilka situationer de ska ingå i och vilka kamrater de ska träffa där. De har roligt tillsammans och lär spontant av varandra i många olika sammanhang. Eftersom detta, till skillnad från i skolan sker i ett komplext sammanhang med låg grad av yttre struktur och i många fall utan närvaro av vuxna blir lärandet socialt inriktat och generar kunskaper om samvaro, regler och vad som ska styra en situation som gör att man i någon bemärkelse har det bra tillsammans. Här är det viktigt att ta hänsyn till att barn inte själva väljer om de ska vara i fritidshemmet eller ej. De går dit i stort sett varje "arbetsdag" därför att de inte ges något annat alternativ. De tycker emellertid då vi frågar dem, att det är roligt att gå dit. Själva det faktum att de är i fritidshemmet varje dag reflekterar de inte närmare över. Fritidshemmet blir en "naturlig" del av vardagen.

Barn lär sig i alla situationer och kamraterna spelar en viktig roll för detta som här tidigare tagits upp. Vissa forskare har betecknat sådana processer som "samlärande" (Williams, Sheridan & Pramling Samuelsson 2000). Detta begrepp står för något som går utöver samarbete och innefattar lärande mellan människor, inom och mellan kulturer och diskurser. Ett sådant synsätt innebär att lärande mellan individer och grupper är ofrånkomligt (Säljö 1996, 2000, Williams 2001). Det intressanta är vad de lär sig av de situationer de ingår i och vilket uttryck kunskaperna tar i individens handlande och sätt att tänka. Det som styr innehållet i lärandet är den situation och det sociala klimat där den nya kunskapen formas. Kunskapen blir på så sätt kontextberoende i sin praxisorienterade form. I

fritidshemmet blir således miljön och sammanhanget betydelsefull. Som alla institutionella miljöer barn är delaktiga i, innehåller fritidshem relationer mellan barn (samt självfallet också mellan vuxna och barn) som består i kamratskap, stöd och uppmuntran likaväl som där finns inslag av förtryck, makt och kontroll där vissa relationer är formaliserade till institutionens regler och rutiner och där vissa är fria genom att de spontant upprättas och avslutas. Williams (2001) har i sin forskning visat på hur barn i förskolan skyddar sin pågående lek genom att utveckla strategier för kommunikation vilka utestänger kamrater. Detta visar på medvetenhet hos barn om hur lek kan användas för interaktion mellan kamrater och där man själv väljer vilka som ska ingå. Detta diskuteras också i andra studier som pekar på att barn stöter på sociala hierarkier som innebär att vara delaktig i respektive uteslutas från lek (Thorell 1998). Barns samlärande innebär dock inte att behovet av vuxnas insatser minskar. Tvärtom har de vuxna här viktiga uppgifter i form av att arrangera situationer för lärande och att aktivt introducera ny kunskap bland barnen. De vuxna kan i samtal tydliggöra och öka barns medvetenhet om värdet av att barn får ta del av variationen av varandras uppfattningar (Pramling 1983, Pramling Samuelsson & Mårdsjö 1997). Variationen kan till exempel bestå av att ett problem har flera olika lösningar, att symboler kan betyda olika saker i olika sammanhang etc. I fritidshemmet sker mycket av sådana provningar genom att barn själva utför dem utan vuxeninblandning. Resultat från vår studie visar dock att själva vetskapen om att någon vuxen kan tillkallas vid behov utgör en trygghet för barnen.

Pedagogiska processer i form av samlärande har tidigare inte studerats i fritidshem. Erfarenheter från studier om sådana läroprocesser finns främst från förskolan. I en forskningsöversikt (Williams, Sheridan & Pramling Samuelsson 2000) myntas begreppet för första gången i officiella texter. Grundläggande för denna kunskapsutveckling är barns kommunikativa förmåga och att kunna ta andras perspektiv. Barn i fritidshemsåldern, dvs. sex- till nioåringar har enligt Piagetansk utvecklingsteori i de flesta fall utvecklat förmågan att ta andras perspektiv dvs. utvecklat ett decentrerat tänkande. Mycket i fritidshemmets verksamhet stimulerar barns kommunikativa förmåga. Utbyte sker hela tiden genom språklig och praktisk kommunikation, regler, konflikt- och

problemlösning, etc. I de fritidshem vi studerat är det hela tiden frågan om att barn måste kommunicera med varandra. Detta görs såväl verbalt som i form av olika transaktioner under spel och lekar. När barn samtalar tvingas de också till att ta någon annans perspektiv. Enligt en annan idag ofta använd och refererad utvecklingsteoretiker, Lev Vygotsky (1978, 1982) införlivar barn själva den kommunikativa processen som de uppfattar i samspelet med kamraterna och bygger på så sätt in verktyg för tänkandet. Kommunikationen påverkar således barns kognitiva utveckling och förståelse för sin omvärld. Sullivan och Youniss (Damon 1984) framhåller att kamratsamverkan i positiv bemärkelse leder till utveckling av empati, vänlighet och känsla av rättvisa genom att det sociala samspelet ökar varje deltagares respekt för andras åsikter och perspektiv. Samlärande gäller också den sociala och emotionella dimensionen för en själv och i förhållande till andra. Barnen lyssnar på varandras idéer då de arbetar tillsammans. Att vara tillsammans i en grupp med barn i olika åldrar bidrar till att lära saker av varandra därför att man i sådana grupper stöter på större variation och mångfald. I en studie som handlar om barns lärande i grupp bestående av barn i olika åldrar visar resultaten att de kunde hjälpa varandra i såväl konfliktsituationer som med intellektuella frågor (Williams 2001). Barnen ser varandra som resurser där de äldre barnen lär de yngre. Barn lär sig spontant att ”ta efter”, dvs. göra som omgivningen och ”betydelsefulla andra” i denna gör i olika sammanhang. Att ta efter andra blir en viktig grund för hur barnets upplevelse av omvärlden konstrueras. En viktig grupp särskilt i de åldrar det här är frågan om, är kamrater. Vem man försöker efterlikna beror på sammanhanget, till exempel om det är frågan om att spela dataspel eller fotboll. Barns erfarenheter och kompetenser blir på så vis kunskap som de kommer att omfatta och tillämpa i olika situationer.

Slutsatsen av hur detta påverkar barn är att de lär av varandra, inte genom att kopiera eller att tillägna sig de andras kompetens utan att de i form av aktivt deltagande i samarbete ömsesidigt och tillsammans kommer fram till en plan för lärandet. En sådan här beskrivning kan lätt uppfattas som idealistiskt. Barn kan också låta bli att lyssna på varandra, förtrycka varandra och exkludera andra ur

gruppgemenskapen. Här blir det viktigt att pedagogen förstår samlärandet och kan gripa in då situationen riskerar att ta en icke önskvärd riktning.

I fritidshemmet finns en mängd regler, vilka är mer eller mindre uttalade, som styr samvaron mellan barn under den tid de vistas där. Resultaten från en studie av barn i förskolan (Williams 2001) visar att vardagsaktiviteterna där hör ihop med rutiner vilka är betydelsefulla då barn lär spontant av varandra och för att barn ska lära bli en del av den rådande kamratkulturen. Sannolikt är det också på detta sätt i fritidshemmen eftersom verksamheten präglas av likartade fasta rutiner, samling och mellanmål som i förskolan. Mycket av vad barn lär av varandra handlar om att bli delaktiga i ett visst sammanhang, vilka regler för den sociala samvaron som gäller där, i en kamratgemenskap. Då blir återkommande aktiviteter och rutiner ett stöd för barnen att tillägna sig dessa kunskaper. I lek och kommunikation skapas ömsesidighet och gemenskap mellan barn. Våra resultat visar att leken i de allra flesta fall är en demokratisk aktivitet på så sätt att har man blivit delaktig i en lek så får man också i någon utsträckning vara med och bestämma dess innehåll, vilka regler som ska styra den och hur de ska tillämpas.

Lek och spel som form för socialt lärande

I fritidshem består den mesta tiden av aktiviteter i form av lek och spel där barnen deltar i olika sociala konstellationer.

Förhållandet mellan lek och spel har diskuterats ingående av utvecklingsteoretiker och socialfilosofer som Jean Piaget, Georg Herbert Mead och Lev Vygotsky (Evaldsson och Corsaro 1998). Lek är den grundläggande och vittomfattande aktiviteten under en viss period under barns utveckling. Enligt Mead (1934) är lek och spel arenor för att lära sig ta den andres roll och inlemma denna i sina kognitiva strukturer. Därför är lek och spel verksamheter där barn lär sig att förstå och agera i förhållande till andra. Såväl lek som spel är styrda av yttre regler som bygger på gemensamma överenskommelser. Vygotsky (1966) är den av ovanstående teoretiker som i störst utsträckning ser förhållandet mellan lek och spel som ett kontinuum där lek gradvis övergår i spel. Spelet blir till skillnad mot

leken mer styrt av fasta regler som tillämpas lika i olika situationer (till exempel att "hands" innebär straff eller frispark i fotboll). Skillnaden mellan spel och lek definieras i förhållande till hur aktiviteten är organiserad. Vad gäller spel är aktiviteten klart och tydligt organiserad. Artikuleringen och förhandlandet av regler är en del av själva spelet och hur det uppfattas. (Till exempel om det är träning eller allvar i gogos (ett kulspel), om huruvida någon fälldes alldeles utanför eller innanför strafflinjen i fotboll etc.). I de fritidshem vi studerade förekommer såväl lek som spel i olika situationer. Förhållandet mellan verksamheterna förändras då barnen blir äldre genom att inslagen av lek blir färre och de av spel blir fler.

Lek, spel och andra mönster för socialt lärande påverkas av sådant som ibland hänger samman med direkta förhållanden i omgivningen vilka ibland är mera styrda av slumpen och övergripande förhållande i samhället.

En betydande del i det sociala lärandet är att kunna utforma gemensamma regler och sedan följa dessa, men också att vara i stånd att förhandla om deras innebörd och tolkning på ett situationsorienterat sätt. För sådant lärande är fritidshemmet en viktig pedagogisk miljö.

Kamratkultur och lärande

Lek är en framträdande del i barns kultur. I leken bildar de kunskap genom att utveckla sin fantasi, konstruera föreställda och föreställande situationer och därmed skapa nya innebörder som ger situationer mening.

Kamratkulturen är viktig för barns socialisation och utveckling. Interaktionen i och relationerna inom kamratgruppen samt överhuvudtaget barns delaktighet i kollektiva processer är grundläggande för deras utveckling (Corsaro 1997, 2000). Kamratkultur definieras av Corsaro som en stabil uppsättning aktiviteter, rutiner, artefakter, värden och angelägenheter som barn skapar och delar i interaktion med andra barn. Barn strävar efter att ha kontroll i sina liv och även att dela denna kontroll med andra. Socialt deltagande och rätten att skydda utrymmet för

samspel är viktiga angelägenheter för barn. Fritidshemmet är till sin grundläggande natur en social arena där det mesta sker på ett öppet sätt. Barn har kompisar där. Då vi intervjuade barn i studien svarade samtliga att de hade mellan två till åtta kompisar som de var tillsammans med regelbundet. Det är också påtagligt hur de skyddar utrymmet för samspel genom att hitta avskilda platser såväl inomhus som utomhus där de kan göra saker utan andras insyn. Detta gäller såväl andra barn som vuxna. Då man börjar leka eller spela något tillsammans vill man bibehålla denna konstellation. Tillkomsten av något eller några andra barn riskerar att ”förstöra” leken genom att ändra dess förutsättningar och det sätt på vilket regler tolkas och används i den. Enligt Corsaro blir kamratkultur en unik kontext vilket ”skyddar” barn från alltför stor påverkan från vuxenkultur och vuxenstyrda sociala sammanhang. I vilken utsträckning man behöver detta skydd är beroende av vilken kultur som råder i fritidshemmet. De sammanhang barn ingår i formas av dem själva samtidigt som dessa miljöer formar barnets handlande. Förståelse av omvärlden på ett komplext sätt, dvs. insikter om hur saker och ting hänger ihop, praktiskt handlande formas i samspel med varandra och utgör en process där de bildar varandras förutsättningar.

I fritidshem skapas sammanhanget av hur barn agerar tillsammans under dagen. Samtidigt kan sådant handlande förväntas styra hur barn ser på sin omvärld i fritidshemmet, värderingar som finns där och vilka möjligheter de har att påverka vad som händer i situationen.

Ellis och Gauvain (1992) har studerat hur sociala och kulturella influenser påverkar samspelet mellan barn som samarbetar för att lösa olika problem. De fann att samspelet varierar mellan kulturer och sociala grupperingar och att detta har stor betydelse då barn ska samarbeta för att lösa gemensamma problem.

Fritidshemmet är exempel på en öppen miljö. Barn har stor frihet att röra sig mellan olika sfärer och själva aktivt välja lek eller annan aktivitet. De vuxna finns med som stöd vilket ibland är nödvändigt då något drastiskt inträffar som gör att deras insats behövs som tröst eller som skiljedomare. Barn kan således vara tillsammans i de konstellationer de väljer. Detta skapar enligt ovan refererade

resultat från tidigare forskning goda förutsättningar för informellt lärande genom kamratkulturen.

Resultat från några aktuella studier

Barnens situation i fritidshem har berörts i ett antal aktuella studier, av vilka ett flertal redovisas i en kunskapsöversikt som framställts av Skolverket (Torstensson Ed & Johansson 2000). I denna finns en mera utförlig sammanställning och diskussion av forskningsbaserad kunskap gällande olika aspekter av fritidshemmets verksamhet. Här återges ett urval av resultat från studier som har direkt relevans för denna studie.

Evaldsson (1993) studerade två fritidshemsavdelningar och barns lekkulturer där utifrån en antropologisk synvinkel. Hennes resultat visar att barns interaktionsmönster inte är de samma som de vuxnas på något ställe, dels har de olika interaktion med vuxna vilken är påverkat av den miljö som interaktionen sker i. Vilken social miljö barnen kommer från, om den har låg respektive hög status påverkar deras interaktion. Evaldsson beskriver att lågstatusgruppens barn har en tydlig asymmetrisk relation med personalen. Det finns starka gränser och kontroll, vad gäller kunskap samtalsämnen mm. Barnens självständighet skapas genom en klar åtskillnad från de vuxna vilka inte heller förstår barnens normer och kommunikation. I medelklassgruppen i hennes studie var kontakterna mellan barn och vuxna mycket mera frekventa. Barn skapar sin egen kultur genom att skilja sig från de vuxna och ha hemligheter i de delar av de fysiska utrymmena som de har för sig själva utan att vuxna är närvarande. I lågstatusgruppen var det vanligt att man försökte hålla de vuxna utanför sina konflikter eftersom ingripande från dem störde maktbalansen mellan barnen. Medelklassbarnen leker och skapar status genom relationer till människor. På de ställen som ingick i studien fanns en barnkultur präglad av intensiv fysisk och verbal aktivitet, där allianser och regler skapades och förhandlades i en sfär som var avskild från de vuxna. Ömsesidighet och social differentiering var länkade till varandra och något som kännetecknade barnkulturen. I en studie med likartad inriktning, men av mera begränsad omfattning har Lindborg (1995) studerat barn i två fritidshem.

Även här visar resultaten att det finns en barnkultur som är skild från de vuxna. Även om det finns en god atmosfär mellan barn och vuxna leker barnen helst för sig själva. De vuxna tillkallas i första hand om det blir konflikter.

Barns framträdande behov av att avgränsa sig, ha hemligheter för vuxna och att söka upp egna frirum visar flera studier (Strander 1997, Torstensson-Ed, 1994, 1997). Hur barn uppfattar tid, och då särskilt under skoldelen av dagen har studerats av Westlund (1996). Resultaten visar att det blir en stark gränsdragning för barnen mellan skoltid och skolfri tid. Barnen upplever att tiden går med olika hastighet, snabbt om det är roligt och långsamt om det är tråkigt.

Barn har i några studier tillfrågats hur de ser på innehållet i fritidshemmet och sin fria tid. Andersson (1987) visar på sex viktiga teman i barnens svar som bekräftas också i andra studier. Dessa är: kompisar, utrymme, avskildhet, uttrycksmedel, att bli respekterad och betrodd, gränser och de vuxnas engagemang. Då barn beskriver verksamheten i fritidshemmet säger man att där kan man vila, det är lättare och roligare att vara där jämfört med hur det är i skolan, fri lek och skapande är viktigt (Gottfridsson 1992). De flesta barn kan tydligt skilja mellan vad som är skola och fritidshem och betonar olikheterna i verksamheterna (Söderlund 1993, Glindsjö 1992, Gottfridsson 1992). Skolan uppfattas på det hela taget som uppgiftsinriktad medan fritidshemmet ses som kommunikationsinriktat. Den viktigaste gränsen mellan verksamheterna utgörs av tiden snarare än att det är olika personal i respektive verksamhet. Som barnen ser det är skolan ett ställe där man lär sig saker. Lära kan man också göra i fritidshemmet anser de, men då andra saker jämfört med hur det är i skolan.

Barns inflytande har undersökts i några studier. Vara med och bestämma får man göra ibland och då mest i form av att ge förslag. Barnen uppfattar att det finns frihet att bestämma inom de ramar som sätts upp av de vuxna (Gottfridsson m.fl. 1992). I en undersökning av en integrerad skola i Stockholm fann Söderlund (1993) att de flesta barnen tyckte att de vuxna bestämde och att de också var nöjda med detta förhållande. Flising (1995) sammanfattar flera utvecklingsprojekt som visar på att det inte finns några beskrivningar av att barn får vara med i

förberedelser eller planering av samverkan, deras medverkan i utveckling av samverkan fritidshem- skola verkar vara minimal. När barn fått säga vad de tycker om att vara i samma lokaler under större delen av dagen, vilket är fallet i flertalet integrerade verksamheter svarar de att de tycker att det är bra att kunna växla mellan olika aktiviteter på samma ställe utan att förflytta sig någon längre sträcka. Eftersom det är flera barn i fritidshemmet skulle barnen heller inte föredra att gå hem, eftersom de då inte har några kamrater att vara tillsammans med (Söderlund 1993). Det är svårt att se att barn upplever några skillnader mellan olika sätt att organisera samverkan mellan fritidshem och skola (Andersson, Rohlin & Söderlund 1997). Då barnen ser tillbaka på sin tid i fritidshemmet är de som gått i former som samverkar med skolan de som är mest positiva. En nyligen publicerad studie från Stockholm visar att fritidshem har viss påverkan på barn (Söderlund 2000) bland annat hade barn som gått i fritidshem högre tankar om sig själva och högre självuppfattning jämfört med barn som inte gått i fritidshem. De flesta barnen i denna studie svarade att de oftast eller alltid brukade berätta för sina föräldrar om fritidshemmet när de kom hem. Barnen sade också att de i hög utsträckning trivdes i fritidshemmet.

Forskning har visat att barn, i vart fall ur de vuxnas perspektiv, framstår som vinnare då fritidshemmet, skolan och förskoleklassen arbetar på ett integrerat sätt (Johansson 1997, 1999, 2000). I en studie som gäller innehållet i verksamheter som i olika hög grad var integrerade vad gäller skola - fritidshem (Andersson, Rohlin & Söderlund 1997) tillfrågades barn om hur de tyckte att det var i fritidshemmet. Majoriteten av barnen svarade att de tyckte att det var roligt eller jätteroligt att gå till fritidshemmet, denna proportion ökade också med barnens ålder så att de barn som gick i år tre var mera positiva än de i år ett. Jämförelsevis var barnens inställning mera positiv till fritidshemmet än till skolan.

Hittills har dock inte barn själva använts i särskilt stor omfattning som informanter i svenska undersökningar ej heller i de övriga nordiska länderna (Torstensson-Ed & Johansson 2000). Sökning av litteratur i internationella databaser visar samma bild, nämligen att barn kommer sällan till tals för att beskriva sin situation i fritidshemmet, eller i motsvarande verksamheter i andra länder.

Sammanfattningsvis finns hittills mycket lite samlad kunskap såväl från svenska som internationella studier som utifrån barns perspektiv tar upp vad fritidshemmet representerar och betyder för barn. De flesta resultaten bygger på vad personal och föräldrar bedömer hur barn uppfattar fritidshemmet.

3. Metod och genomförande

Undersökningen planerades för att omfatta en period som innebar att vi kunde följa några barn under deras ”karriär” i fritidshemmet, från att de kom dit som sexåringar till och med år två. Denna period grundas på att det vanligast förekommande är att barn erbjuds plats i fritidshem under tiden i förskoleklass och skolans två första år. För att tränga in i fritidshemmets lokala kultur och få kunskap hur barn uppfattade sin vardag i den använde vi en etnografiskt inspirerad metod. Eftersom forskarna är pedagoger med begränsad erfarenhet av etnografi och etnografiska studier i sin tidigare forskning har vi här valt att kalla metoden för etnografiskt inspirerad.

Etnografi handlar i grunden om att förstå människor och varför de gör som de gör (Aubrey, David, Godfrey, & Thompson, 2002). Detta görs med hjälp av detaljerade empiriska observationer av personer och de kontexter där de interagerar.

The aim of ethnography is to make a person's implicit behaviours explicit, in the beliefs that these insights will lead to a greater understanding of why people do the things they do (a.a. s 111).

Centralt för etnografien är att mänskligt beteende är bestämt och styrt av regler. De beteenden och handlingar som observeras är delar av allmänna mönster som är intressanta därför att de representerar yttre manifestation av personers internaliserade regler eller koder som formats i kulturspecifika socialisationsprocesser. Dessa innefattar individens implicita kunskap om hur man ska bete sig såsom medlem i en viss grupp eller ett visst samhälle.

Den etnografiska forskningsprocessen inbegriper också en aktiv dialog tillsammans med dem som studeras. Forskningen blir på detta sätt ett gemensamt åtagande. Detta speglar sig i vårt projekt genom barns aktiva deltagande, såsom i videofilmning, berättelser, samtal och den vardagliga kontakten med barn och vuxna i verksamheten. Det är barnets berättelser som skapar de bilder som skapar bilden av verksamheten men där också samspelet med forskaren styr detta skapande.

Forskarens roll

Att arbeta med data insamlade på ett etnografiskt sätt är krävande eftersom det innebär att forskaren så att säga tränger bakom vad som registrerats och försöker förstå hur människor är i en djupare bemärkelse. Fokus är på samspelet mellan olika delar av beteendet, socialt, kulturellt och lingvistiskt. Forskaren befinner sig under längre perioder i den miljö där studien sker för att försöka förstå de mönster som där finns. Analysen av sådana data är i allmänhet tidskrävande och ställer krav på forskarens förmåga att tolka innebörden i vad som setts i förhållande till det bakomliggande sociala sammanhanget och den lokala kulturen.

Det blir viktigt för forskaren att förstå sammanhanget och kontexten i vilket beteendemönstren ses. Data måste också innehålla informationer om sammanhanget (så kallade ”thick data”).

Ett klassiskt dilemma är hur den etnografiska forskaren genom sin närvaro själv påverkar det sammanhang hon eller han studerar. Här var det en fördel att vi i projektet kunde vara med under relativt långa perioder för att få legitimitet och förtroende bland barnen, samt bland personalen. Inte minst att vinna denna legitimitet kan visa sig vara krävande eftersom barnen (och personalen) kan förväntas testa huruvida detta nya inslag kan inlemmas i vardagen. Forskaren blir en del av vardagen, någon som kommer regelbundet och delar vad som sker. Samtidigt är hon något av ”en främmande fågel” och det uppstår uttalade och outtalade frågor som. Vad är egentligen syftet med närvaron? Vad registreras? Ska detta användas på något annat sätt än vad vi informerats om? Förstår hon egentligen vad vi gör? Sådana frågor får konsekvenser för hur mötet blir mellan forskaren och de i den lokala miljön. I vårt fall bestämde vi från början att informera barn och personal om att forskaren skulle komma till verksamheten och vara med där regelbundet. Men hon skulle inte ha något ansvar för hur verksamheten fortlöpte, till exempel förklara, ställa till rätta, medverka till att lösa konflikter etc. Särskilt bland barnen ledde detta till att förhållningssättet testades ganska hårt. Till exempel hur mycket man kunde bråka utan att forskaren ingrep. Personalen lämnade också ofta forskaren ensam i sådana ”testsituationer”. Ett icke uttalat test från de vuxnas sida också. Kunde forskaren verkligen upprätthålla

den princip vi informerat om? Dessa inledande testningar diskuterades mycket av forskarna. Vi beslöt att hålla fast vid förhållningssättet, men att vi inte skulle vara passiva till varje pris. Efter ett par avslutande konfrontationer där forskaren visade att hon inte accepterade provokationerna avslutades testningarna och hon befanns vara en vardaglig medlem i verksamheten. Hon hade blivit ”inläppt”. Bland barnen blev hon inte sällan en förtrogen, ansedd nästan som en av dem. Detta innebar att forskaren ibland fick ta emot förtroenden som normalt inte gavs till andra vuxna i verksamheten.

Efter att ha varit med i verksamheten under ett års tid lämnade forskaren fritidshemmen under en längre period under våren det andra året för att sedan återkomma under hösten. Detta visade sig inte vara helt lyckat eftersom det innebar att bygga upp nytt förtroende och legitimitet bland barnen, vilket var kraftödande och jobbigt.

Metoder för insamling av data

De metoder vi använt är intervjuer, ”stimulated recall” (dvs. där barn får berätta om vad de ser på videospelade situationer från verksamheten), direkt observation, dagboksanteckningar och videofilmning av olika interaktioner. Patton (1990) framhåller betydelsen av bakgrund och sammanhang som en huvudprincip för kvalitativ forskning, för att kunna förstå och tolka data. Odelfors (1996) hävdar att en noggrann kartläggning av kontexten är en förutsättning för att förstå och tolka de aktiviteter som observeras, liksom barnens utsagor i intervjuerna (a.a.sid.34). Värdet av att använda flera metoder som kan utgöra en ”mosaik” för att förstå barns vardag i lokala kontexter framhålls också av Clark & Moss (2001).

Barnintervjuer

Intervjuer med barn kan med fördel kombineras med andra metoder, till exempel observation och etnografisk metod (Eder & Fingerson 2002). Dessa sistnämnda metoder blir snarast en förutsättning för att utföra bra barnintervjuer (Corsaro

1997, Prout & James 1997 och Weisner 1996). Intervjuer med barn kan utföras med gott resultat från och med förskoleåldern. En viktig sak att ta hänsyn till är att barn ofta befinner sig en underordnad maktposition jämfört med den vuxne. Den vuxne har ofta den överordnade maktpositionen. Detta kan dock barn opponera sig emot genom att till exempel vägra svara på frågor eller på andra undgår deltagande i situationen utifrån den vuxnes villkor. Man underkänner helt enkelt den relation som makten vilar på.

Det blir viktigt för intervjuaren att skapa en god situation som knyter an till barnets egen sfär, språkbruk etc. Detta är inte alltid helt lätt, till exempel då intervjuaren är okunnig om viktiga meningsbärande moment i barnens värld, till exempel innehållet i datorspel, fiktiva samlarfigurer, rollbesättning i populära serier i barnprogram etc. För att motverka sådana brister i ”kulturkompetensen” bör deltagande observation användas. Detta för att få egen förförståelse av vad som sker där av meningsskapande och meningsbärande moment.

Gruppintervjuer är en form som på ett bra sätt knyter an till och fångar att barn skapar mening genom samvaro i grupp och sociala interaktioner. Här är fritidshemmet en utmärkt sådan naturlig arena för att fråga barn i olika gruppkonstellationer under den tid de är där. På så sätt avspeglar gruppintervjun på ett naturligt sätt kamratkulturer, det sätt att tala och resonera som där finns (Eder & Fingersson 2002).

Vårt sätt att gå omkring med barnen och låta dem berätta och fråga under tiden liknar mycket vad en amerikansk forskare gjorde i mitten på 1980-talet (Bryant 1985). Hon kallade detta tillvägagångssätt för ”neighborhood walks”.

Innehållet i och resultatet från intervjun blir i hög utsträckning beroende av barnets kommunikativa kompetens. Här blir det avgörande att den vuxne intervjuaren har insikt i och förmåga att knyta an till denna då frågorna ställs.

Intervjun bör bli ett samtal som bygger på barnets och intervjuarens förståelse av de frågor som ställs och på deras kommunikativa kompetens, snarare än ett slags

förhör som har likheter med vad barnen får vara med om i skolan då deras kunskaper om olika företeelser kontrolleras i olika moment.

Deltagande observation

Att samla in data genom deltagande observation kan innebära flera olika tillvägagångssätt, som t.ex. direkta observationer, där deltagandet kan variera från passivitet till genuint deltagande och intervjuer, som kan spänna mellan informella samtal och djupintervjuer. Man kan använda sig av olika former av registreringar av data som olika former av fältanteckningar och av band- och videoinspelningar (se t.ex. Carlsson 1991, Henriksson och Månsson 2000). Att använda sig av flera olika tillvägagångssätt där resultaten av respektive tillvägagångssätt analyseras i förhållande till varandra, brukar kallas triangulering (Henriksson och Månsson 2000). Patton (1990) framhåller ”triangulering” som ett sätt att förbättra möjligheterna till att få giltig information. Vårt syfte är som nämnts att få djupare kunskap om hur barn uppfattar fritidshemmet och vad det betyder för dem i olika avseenden. Fritidshemmet är en komplex miljö med många deltagare och ett rikt antal möjligheter till interaktion. Personalens, och barnens interaktion med varandra och sinsemellan utgör en rik väv av meningsskapande.

För att genomföra en deltagande observation av god kvalitet är det viktigt att forskaren blir en ”känd vuxen” för barnen och skaffar sig kulturkompetens. Dessutom sammanställs en bild av verksamheten, en bakgrundsbild för att i analysen av data kunna tolka och förstå barns utsagor i det aktuella kulturspecifika sammanhanget. Detta har tidigare tagits upp då forskarens roll i etnografisk metod diskuterats.

Hur ska man då förhålla sig som observatör? Spektrat av förhållningssätt mellan icke deltagande och deltagande observation är brett (t.ex. Patton, 1990, Cohen and Manion 1997). I vårt fall har observatören gjort öppna observationer och presenterat sig som forskare för barn och personal. Meningen var, som tidigare nämnts att observatören ska ta del i verksamheten genom att vara närvarande i rummet som en vuxen. Detta innebar att observatören kunde delta i olika

händelser, spela ett spel, vara med i en lek, städa, eller göra en utflykt men hela tiden som observatör, aldrig som personal eller barn. Det här sättet att förhålla sig till verksamheten ställer naturligtvis en mängd olika krav. Inledningsvis menar vi att det för allas trygghet kan vara viktigt att ge en bild av vem observatören är, ge en tydlig bild av observatören som person (Odelfors, 1996). Detta genom att ”bjuda på sig själv” när man deltar i verksamheten i samtal med barn och personal. Här blir det naturligtvis viktigt att göra detta utan att ge några personliga åsikter om det som rör sig på fritidshemmet (Davies 1996). Det blir också viktigt som Evaldsson (1993) beskriver i sitt förhållande till barnen under observationerna att hålla sig så passiv som möjligt och att i deltagandet hålla en låg profil. När man går in i en grupp med människor är det omöjligt att inte påverka och påverkas. Tanken är att genom att hålla en låg profil i interaktionen och genom att studera diskursen för att ”knäcka” de kulturella koderna kunna använda sig av/förhålla sig till den, acklimatisera sig och på så sätt påverka/påverkas så lite som möjligt. Alltså, genom att hela tiden delta i det som händer med samtidigt hålla en distans genom att med hjälp av att registrera det som händer och problematisera vardagen reflektera och medvetandegöra sig om detta. Diskursen kan vara både lik och olik den diskurs observatören själv kan identifiera sig med, i båda fallen måste observatören hålla en så låg profil som möjligt genom att inte ingripa i ”onödan”. Odelfors betonar vikten av ett förhållningssätt där man deltar i aktiviteter perifert och framförallt icke-auktorativt, dvs. undvika att kontrollera, tillrättavisa eller ingripa så långt det är rimligt (Odelfors, 1996).

I vårt fall samlades informationen från den deltagande observationen i form av fältdagböcker som sedan utgjorde ett av underlagen i den samlade analysen.

Video

Video som instrument för insamling av data har använts i flera studier av förskolebarn och skolbarn under senare år (Odelfors 1996, Skoog 1998, Perez Prieto, Sahlström & Melander 2003). Riskerna med video är att det kan leda till

att individer känner sig utlämnade och inte agera på ett ”naturligt” sätt då de vet att vad de gör spelas in.

Arbetet med video ger oftast en mängd data som kan vara arbetskrävande att samla och analysera. I vår studie har vi använt video främst som ett hjälpmedel att få kontakt med barnen. Spela in sekvenser som senare använts för att stimulera barn att berätta om innehållet i fritidshemmets vardag. Någon ambition att analysera videoinspelningar som en särskild del i dataunderlaget har inte funnits.

Etik

Vid en studie där barn följs så här tätt är de etiska frågorna av central vikt. Innan studien startades informerades såväl personal som föräldrar om dess innehåll och uppläggning. Föräldrarna fick ge sitt samtycke till att vi vistades i deras barns fritidshem. Föräldrarna till de barn som valdes ut för att följas fick information om vad detta innebar och också ge sitt personliga samtycke. I ett fall diskuterades principerna för att följa barnet med en förälder. Denne var först tveksam men gav efter ytterligare information sitt samtycke.

Det inspelade videomaterialet visades inte för någon annan än för de två forskarna i projektet och för de intervjuade barnen. Våra erfarenheter visar att barn tycker att det är roligt, spännande och intressant att få filma, berätta och bli filmade. Vår uppfattning är också att de när de möter en intresserad person som de släpper in i sin värld känner sig ”sedda”, detta medför att barnet får en speciell relation till intervjuaren som det rent etiskt blir viktigt att vara medveten om. Som tidigare framgått informeras varje barn om att vad som sägs i intervjun inte ska föras vidare till personal, föräldrar eller andra barn.

Vid de deltagande observationerna har forskaren försökt att agera så att verksamheten störts så lite som möjligt.

Samtliga barn vi följt och som presentas i denna rapport har fingerade namn. Detta gäller också för de två fritidshem som ingår i studien.

Urval av fritidshem

Då vi antog att barns livsvillkor och lokala miljö skulle ha betydelse för hur de uppfattade fritidshemmet, dess innehåll och verksamhet valde vi två fritidshem med klart olika socioekonomisk profil. Hur dessa profiler ser ut framgår i den kommande beskrivningen av fritidshemmen. Vid valet av område med en låg socioekonomisk profil valde vi medvetet bort sådana med hög andel invandrad befolkning. Detta för att undvika alltför stora språkliga och kulturella stötestenar för att genomföra det praktiska fältarbetet, till exempel att vara tvungen att använda tolk vid intervjuer.

Urval av barn

I varje fritidshem valdes sex barn, tre pojkar och tre flickor ut. Sammanlagt har vi alltså följt en grupp på tolv barn. Urvalet gjordes efter de intryck forskarna fick under de första besöken i verksamheten. Vi försökte här välja barn som vara öppna och livliga respektive mera avvaktande och tillbakadragna. Innan det definitiva valet kontrollerade vi med personalen och gjorde en bedömning om barnet kunde förväntas sluta i det nuvarande fritidshemmet eller vara kvar under den period studien omfattade. Denna avstämning ledde inte till några förändringar i vårt ursprungliga beslut. Föräldrarna och barnen tillfrågades sedan. Som tidigare nämnts gav alla oss tillåtelse att följa dem.

Översikt över datainsamlingen

Som tidigare nämnts har insamlingen av data har skett under hela projektperioden och med hjälp av flera metoder.

De tolv barnen intervjuades första gången i slutet av våren 2001. Barnen var då sex år. De frågor som då ställdes handlade om områdena trivsel, inflytande, regler, normer, relationer, rutiner, lärande och könsroller. Dessa frågor ställdes i förhållande till verksamheten, barngruppen, personalen och den fysiska miljön.

Dessutom ingick frågor om innehållet i och förhållandet mellan fritidshem – skola, samt fritidshem – hem. Frågorna bildade grunden för en samtalsliknande situation vilket gjorde att deras formulering varierade. På grund av praktiska omständigheter ställdes heller inte alla frågor till alla barn.

I nästa skede lät vi barnen filma med videon och senare få se på vad de filmade. Barnen instruerades individuellt att de skulle filma sitt fritidshem såväl inne som ute. De fick i uppgift att de skulle berätta om filmen för ett barn från något annat land som inte hade gått i fritidshem och att det var deras berättelse så inget kunde var ”fel”. De fick också instruktioner hur de tekniskt skulle hantera videokameran. Efter detta fick de provfilma och sedan se på provet. Efter detta drogs lott om vilket barn som skulle börja. Det visade sig svårt att tolka barnens filmer, då dessa många gånger var av dålig teknisk kvalitet. Videofilmandet blev därför mera en del i att skapa goda relationer till ”vår” grupp av barn.

Erfarenheterna från vårens filmande ledde till att vi beslutade att forskaren skulle filma. På ett ställe bytte barnen fritidshem på hösten och situationen blev ganska kaotisk vilket också bidrog till detta beslut.

Forskaren studerade verksamheten och gick igenom innehållet i fältdagboken för att se vad som barnen skulle kunna tänkas berätta om verksamheten såsom meningsbärande element för dem. Sedan filmades vissa situationer på ett planerat sätt. Dessa var olika beroende av fritidshem. Exempel på situationer är samlingen på ett ställe och kön till mellis på det andra stället. Filmerna redigerades för att få fram sekvenser där de barn som ingick i studien deltog. Dessa sekvenser klipptes ihop och forskarna funderade utifrån dessa på vilka frågor som var intressanta att ställa. Dessa användas för att stimulera barnen att berätta om innehållet i vad de såg i sekvenserna.

Barnens berättelser om vad de såg på filmen blev en introduktion till en längre intervju med fasta frågor. Denna andra intervju genomfördes i slutet av hösten 2001. Intervju nummer två underlättades av att barnen intervjuats en gång tidigare och därmed hade större kunskap om vad intervjun och intervjusituationen

innebar. Forskaren var också en mera välkänd person som hade hunnit bygga upp ett förtroende samt även representerade en tydlig medaktör för dem. Intervjun gav mera fylliga data jämfört med den första och uppfattades som mera framgångsrik.

Intervju nummer tre gjordes i september 2002, redan tidigt under hösten för att uppdatera läget bland barnen eftersom fältforskaren varit sysselsatt med databearbetning analys och skrivande under en termin. Nackdelen var att intervjuaren och barnen delvis tappat den gemensamma referensram som en regelbunden vistelse i vardagsverksamheten ger. Det positiva var att det hänt en massa saker som barnet kunde berätta för intervjuaren och som de visste att intervjuaren inte visste förut.

Sammantaget gav denna intervjuomgång mera fylliga data jämfört med tidigare. Verksamheten videofilmades också vid vissa tillfällen av forskaren som ett slags bilder ”i stället för fältanteckningar”.

Fältdagböcker har kontinuerligt förts utifrån syftet att studera barns meningsskapande och ge en kontext till detta. Videofilmningarna gjorde för att ytterligare illustrera och visualisera fältdagboken. Syftet var att ge en fördjupad bild av kontexten.

Våren 2003 fick barnen berätta om sitt sociala nätverk i gruppen, där de bland annat fick frågan om vilka som leker med varandra, hur de leker och vad de leker.

För att få personalens syn på verksamheten och viktiga principer för dess innehåll genomfördes en separat intervju med samtliga fast anställd personal i de två fritidshemmen under våren 2002. Denna delstudie har redovisats i en separat rapport (Johansson 2002).

Bortfall

Som tidigare nämnts diskuterades innan urvalet av barnen gjordes, möjligheten för att dessa skulle försvinna från studien genom att de slutade i verksamheten.

Under perioden var det endast ett barn som slutade och därmed kan betecknas som bortfall. Vid analysen av data och i presentationen av resultat ingår alltså elva av de ursprungliga tolv utvalda barnen.

Bearbetning av data

Analysen av data har inneburit att intervjuer och innehållet i fältdagböcker har relaterats till varandra och tolkats. Jämförelser har också gjorts över tid. Intervjuerna har spelats in på band eller med hjälp av video innehållet har därefter skrivits ner, dock ej transkriberats. Tolkningen kan ses som en rörelse mellan förgrund (intervjudata och fältdagböcker) och bakgrund (verksamhetens miljö och struktur) för att nå ökad förståelse om vad som är viktigt och meningsbärande i hur barn uppfattar sitt vardagsliv i fritidshem.

Ett sådant här sätt att arbeta ställer krav på forskarens reflexivitet, dvs. det egna tänkande omkring sättet att tänka och hur man förstår innehållet i de situationer som man själv är en del av (Ehn & Klein 1994).

För denna typ av analys krävs att forskaren har en distanserad reflexivitet samtidigt som hon eller han har engagerad förståelse av vad som sker. Konkret innebär detta att den etnologiskt inriktade forskaren observerar sin egen observation och begrundar sitt tänkande och frågar varför hans eller hennes ”fakta” och tolkningar ser ut som de gör.

Här blir det viktigt att uppmärksamma förhållandet mellan data och erfarenhet. Data innebär alltid en reduktion av verkligheten. I etnografiskt inriktade studier bidrar också forskaren till att skapa data utifrån vad som beskrivs och tas fasta på till exempel i fältanteckningar, vilket här också gjorts som tidigare nämnts. I vardagen agerar forskaren så att hon får ett subjekt-subjektförhållande till barn och vuxna i verksamheten. Hon blir på många sätt involverad i vardagshändelserna och kommer att delta i och påverka dem. Då upplevelse och erfarenhet omvandlas till registrerade data innebär detta en ”objektifiering” som används i analysen. Frågan om i vilket förhållande data står till de verkliga

upplevelserna hur nära ”vardagensverkligheten” de ligger blir en viktig fråga då förståelsen av barns bilder av fritidshemmet analyseras.

Analysen av data påverkas också av forskarens känslomässiga, intuitiva bild av den kontext som representeras i data, men som sällan framgår av det som dokumenterats. Sett på detta sätt blir forskaren i hög grad delaktig i konstruktionen av de bilder som framställs om barns vardag i verksamheterna.

För att upprätthålla en distanserad reflexivitet har det i detta sammanhang varit en fördel att vara två, där en av forskarna i hög utsträckning enbart haft tillgång till formaliserade data.

4. Fritidshemmen

Här följer en beskrivning av de fyra fritidshemmens omgivning, organisation och lokaler. De namn som används är fingerade. Av etiska skäl är vare sig angivet namn på något av de områden, fritidshem eller aktörer som förekommer de autentiska. Uppgifterna om närmiljöerna där fritidshemmen ligger är hämtade från de förhållanden som var aktuella året innan studien startade dvs. 1998.

Fritidshemmen Neptunus och Jupiter

Neptunus och Jupiter ligger i en förort söder om Stockholm. Området är byggt på femtiotalet och består till största delen av flerbostadshus¹. Tar man tunnelbanan hit ser man när man kommer ut från den centralt belägna entrén en gata kantad med butiker, bank, pizzeria och kafé. Det här är en etablerad förort, den ger inte ett tjugigt men trevligt intryck. Bilarna på gatan är inte av senaste modell men välhållna. Majoriteten av dem som bor här är arbetare och lägre tjänstemän², jämfört med förorterna längre söderut är antalet arbetslösa³ och socialbidragstagare⁴ relativt få. Antalet invandrare⁵ är också i den jämförelsen låg.

Även skolan är byggd på femtiotalet, det är en gul byggnad i tre våningar. Skolgården ligger inramad av några mindre annex och den stora skolbyggnaden, tillsammans avgränsar de mot gatan och resten av bostadsområdet. Gården är asfalterad men här och där finns små rutor ”natur”. En bergknalle som går i dagern, lite gräsmatta, några träd o.s.v. Det finns en asfalterad landbandyplan, en stor grusplan med fotbollsmål, gungor, rutschkanor, sandlåda, klätterställning m.m.

---

¹ Antalet flerbostadshus 3303 och småhus 99 stycken.

² Medelinkomsten låg på 179 000/ år och 31,1% har eftergymnasial utbildning.

³ Arbetslösheten var på 3,4%

⁴ Andelen socialbidragstagare var 7,1%.

⁵ Andelen invånare i åldersgruppen 16-64 år med utländsk bakgrund var 18%.

Här finns fjorton f-sex klasser. Varje årskull är uppdelad på två parallella klasser. Det finns fem fritidshem vilka alla ligger inom skolans område. De två förskoleklasserna har samma lokaler och samma personal på fritids som på förmiddagen. För övriga barn är klassrum och fritidslokaler skilda. Barnen från år ett och år två går tillsammans på två fritidshem medan barnen i de övriga årskullarna har ett eget fritidshem. Samtliga fritidshem ligger inom skolans område. På skolan arbetar man i arbetslag s.k. spår där det är meningen att samma vuxna ska finnas runt barnen under så stor del av dagen som möjligt.

Neptunus våren 2001

På våren 2001 går det 24 barn på Neptunus. De har samma lokaler och samma personal hela dagen. Detta gäller alla dagar utom onsdagar då hela personalgruppen har planering och barnen går till ett angränsande fritidshem, Jupiter. De barn som kommer före Neptunus öppnar vid 8.00 eller efter att de stänger 16.15 går då till ett annat fritidshem, Mars. På Neptunus arbetar fem personer, en förskollärare och en fritidspedagog på heltid, två förskollärare som delar på en heltid samt en ”resurs” på heltid för ett av barnen (1 vuxen/ 6 barn). Alla i personalgruppen är kvinnor. Den som är anställd som ”resurs” har en annan utbildning. Det är första gången som hon arbetar inom barnomsorgen medan de övriga har arbetat i många år. En av förskollärarna har huvudansvaret för verksamheten men de planerar tillsammans, deras närmaste chef är biträdande rektor som har sitt kontor på skolan.

Lokalerna

Fritidshemmet är inte ursprungligen planerat som ett sådant. När man går in genom dörren till Neptunus möts man av en lång korridor som kan ses som fritidshemmets hjärta och sambandscentral. En bit in från entrén står det bänkar som markerar en skogräns. Bänkarna fungerar också som sittplats. Från entrén kan man se barnens teckningar som hänger på väggarna och där finns en plats för utställning av deras alster. Vid entrén hänger personalen ibland upp barnens arbeten som på det sättet blir ett synligt bevis på deras gemensamma insatser och

fungerar som information till föräldrarna. Här skiljs och möts föräldrar och barn på morgnar och eftermiddagar och här händer det att föräldrarna samtalar med personalen. Viktig skriftlig information läggs i barnens korgar som är placerade på deras hatthyllor som finns längre in i korridoren.

Mitt emot hatthyllorna är kontoret placerat med skrivbord och bokhyllor. Köket får också plats. I klassrummen finns det ingen diskbänk vilket gör att allt arbete med rengöring och vatten sker i korridoren som t.ex. tvätt av händerna och skapande av akvarellfärgade bokomslag. I slutet av korridoren finns en myshörna med soffa och bokhylla. Hit hänvisar personalen barn som de anser behöver gå ner i varv, eller som de vill prata med efter något intermezzo eller som behöver tröst. I soffan finns det en filt som man kan dra över sig när man t.ex. är trött, frusen eller ledsen. Ibland sitter barnen här och arbetar, myser, vilar, läser eller samtalar. Det händer också att vuxna sitter och läser med/för barnen eller arbetar med något tillsammans med dem. Personalen är ofta i korridoren.

De båda rummen är traditionella klassrum, stora och ljusa med flera stora fönster som släpper in dagsljuset, möblemanget är anpassat för små barn. Men på fritidshem – påpekar personalen - brukar man vilja ha flera små rum, det har man löst genom att möblera så att det kan bli olika rum i rummet.

Det klassrum som ligger först i korridoren fungerar som rörelse- kudd- läs- och lektrum. Här finns bl.a. kuddar att bygga koja med eller hoppa i, madrass att slå kullerbyttor på, två soffor och en bokhylla med böcker. Det finns också en dockhörna med tillhörande vickvägg så att det går att avgränsa. I dockhörnan finns det dessutom utklädningskläder och doktorsväska. I rummet finns också ett stort dockskåp, plastfigurer, en liten riddarborg med figurer och kapplastavar, mm.

Även det andra klassrummet har flera funktioner. I rummets mitt står ett antal stolar samt bord som går att ta isär och sätta ihop efter behov. Här äter de vid speciella tillfällen som på födelsedagar, de spelar spel, leker och skapar. Två datorer; en till flickorna och en till pojkarna står längst fram i rummet och är nästan alltid i bruk. I det här rummet finns några flyttbara skåp/hyllor på hjul som

barnen använder till kojor. Här finns också några ”affärer”. I rummet finns rikligt med material för att kunna skapa, som att rita och måla, göra pärlplattor och liknande. Dessutom finns många olika slags spel och pussel.

Jupiter hösten 2001

När barnen börjar år ett byter de fritidshem. De börjar då på Jupiter, det fritidshem som de tidigare besökt varje onsdag. På skolan arbetar man som sagt i så kallade spår där det är meningen att samma vuxna ska finnas runt barnen under så stor del av dagen som möjligt men också under flera år. På Jupiter arbetar två barnskötare och en fritidspedagog. Dessa tre är på förmiddagarna uppdelade på var sin grupp, förskoleklass, år ett och år två. Det är meningen att de efter ett rullande schema ska kunna följa en grupp från förskoleklass till år två.

Det börjar en ny pojke och en ny flicka i gruppen medan en flicka och en pojke har slutat. Det går 47 barn på Jupiter 24 barn från år ett och 23 barn från år två (1 vuxen/knappt 16 barn). Barnen kommer själva till fritids men blir alla hämtade av någon, oftast en vuxen. Ibland samtalade man med personalen men oftast meddelade den vuxne eller barnet endast att det var dags att gå hem och att man därför skulle bli struken från närvarolistan.

Lokalerna

Fritidshemmet är placerat så att det ligger i vinkel till huvudbyggnaden. Det är sammanbyggt med gymnastiksalarna. Tre gymnastiksalor ligger på rad efter varandra och avslutas med fritidshemmet.

Jupiter är byggt och planerat för att fungera som fritidshem. Man kommer direkt in i en tambur där alla barn har var sin hylla, krok och skoplats. Precis som på Neptunus läggs här eventuell information från fritidshemmets personal till hemmet. Hyllan fungerar också som barnens ”egna” plats där de kan förvara sina privata tillhörigheter. Mitt i hallen står låga långa bänkar som fungerar som skogräns och sittplats. För vuxna besökare finns det blå skoskydd som måhända också visar att vuxna – förutom personalen - bara är på besök.

Oftast finns det en planering som hänger väl synlig för alla som kommer in på fritids. Ibland anslås dessutom viktig information på ytterdörren.

I direkt anslutning till tamburen ligger köket. Det är ganska stort och fungerar också som personalens kontor och planeringsrum. Här sitter personalen ofta när barnen kommer på eftermiddagen.

Till vänster om tamburen ligger en korridor som leder till olika rum vilka fått namn efter sina olika funktioner. Datorrummet, mysrummet, byggrummet, och snickarrummet. Till höger efter köket ligger spel- och ritrummet i anslutning till tamburen ligger också toaletter och trappan upp till andra våningen.

På andra våningen finns ett tvådelat rum som kallas för dockrummet, toalett och kuddrum. Här finns också ett stort rum som är avdelat med en vikhvägg, den ena halvan fungerar som pingisrum medan den andra halvan är låst. I det låsta utrymmet står ett piano, här har man ibland samling och på fredagarna brukar man använda rummet som videofilmrum.

På Jupiter är lokalerna extraordinärt bra, rummen är trevliga och fint inredda. Att ha så här många olika rum har en rad fördelar. För barnen kan det innebära att de lättare kan skydda sin lek. De samlas ofta i olika rum och gör olika saker och kan då kanske uppnå större koncentration – lugn och ro - i vad de gör. Ljudnivån kan dessutom hållas på en lägre nivå, ju färre människor i ett rum desto större möjlighet att höras desto större chans till att ljudnivån hålls på en dräglig nivå. Nackdelen skulle kunna vara att överblicken och därmed en del av de vuxnas kontroll försvinner.

Jupiter hösten 2002

Under hösten försöker man hitta ett nytt sätt att utnyttja lokaler och personal på skolan. För Jupiters del innebar detta att en av förskoleklasserna ansluter efter mellanmålet. Ettorna och tvåorna går fortfarande tillsammans på två fritidshem medan barnen i de övriga årskullarna har ett eget fritidshem. En pojke och en flicka har slutat, en pojke och en flicka har kommit nya till gruppen. En av barnskötarna har slutat och ersatts av en ung kvinnlig utbildad barnskötare.

Efter mellanmålet – som serveras klockan 14:00 - kommer barnen från förskoleklassen och två personal. Före mellanmålet går det 41 barn på Jupiter, 17 barn från år ett och 24 barn från år två (1 vuxen/ knappt 14 barn) . Efter mellanmålet när barnen (20 st.) och två av de tre (två på 100% och en på 50%) vuxna från förskoleklassen kommer blir det rent teoretisk 61 barn men i praktiken är de färre eftersom barnen vid den här tiden på dagen börjar troppa av.

Hösten 2002 ser lokalerna på Jupiter annorlunda ut. Det mest uppenbara är att det trevliga och ombonade intrycket är borta. Mysrummet har försvunnit, den mysiga hörnsoffan har blivit flyttad in i det lite mindre rummet som tidigare användes till byggrum. Här ska nu förskoleklassen vara.

Det tycks underligt att den finaste möbeln på hela fritidshemmet ska flyttas in i det rum som förskoleklassen ska ha som sitt eget. I synnerhet om man tänker på att de kommer först efter mellanmålet. Barnen i tvåan säger till oss att de inte får vara i förskoleklassens rum, i alla fall inte när de barnen är på fritids.

Efter att de flyttat om de olika rummen har man inte hunnit eller orkat ställa i ordning. Det är kalt på väggarna, i ett hörn står flera kartonger med tavlor som man tog ner vid storstädningen i somras. Fritidspedagogen sätter upp en stor mobil i köket som inspirerar barnen till att göra egna. Man sätter också upp barnen teckningar på väggarna. Men i stort blir väggarna på Jupiter kala.

Fritidshemmen Saturnus och Pluto

Saturnus och Pluto ligger i en villaförort väster om Stockholm, ett område med hög status. Invånarna har en hög medelinkomst och hög utbildningsnivå⁶. Det finns ett fåtal arbetslösa⁷, ingen socialbidragstagare och en knapp andel invandrare⁸. Området växte upp på 20-talet då spårvägen byggdes ut. Det formades med den svenska småstaden som ideal men också med förebilder i utländska trädgårdsstäder.

Skolan är också den byggd på 20-talet. Den är rappad i gult, väl underhållen och byggd i tre plan. Huvudbyggnaden och några mindre annex inramar tre sidor av den stora asfalterade skolgården. Den del av skolgården som gränsar till gatan är avgränsad med ett staket. På baksidan av huvudbyggnaden finns en gräsmatta, och på en annan del av skolgården finns det höga träd och en bergknalle. Runt den asfalterade gården och i utkanterna finns gott om små ”rum” där de mindre barnen oftast väljer att leka. Det finns en sandlåda, hus-rutschkana, klätterställningar, gungbräda, bollplank, fotbollsplan, noggerbord, bord och bänkar med regnskydd där barnen sitter och spelar sällskapsspel. Till skolan hör också några förråd med lekmaterial dessutom är annexen placerade så att det uppstår små rum mellan byggnaderna där man kan gå undan och vara ifred. På området bakom skolhuset är det sällan någon vuxen, där får alla barn utom de från förskoleklassen leka.

Fritidshemmen ligger inrymda i skolan som har fem fritidshem, en fritidsklubb, fyra förskoleklasser och sju ton ett- fem klasser. Barnen är uppdelade på de olika fritidshemmen så att de fyra ettorna går tillsammans med förskoleklasserna, tvåor och treor går tillsammans liksom fyror och femmor. På skolan finns en rektor och två biträdande rektorer.

---

⁶ Medelinkomst 371 300/ år och 73,9% har eftergymnasiala studier.

⁷ Antalet arbetslösa 0,5 %

⁸ 6% i åldersgruppen 16-64 hade utländsk bakgrund.

Saturnus våren 2001

När barnen i studien går i förskoleklass och år ett går de på fritidshemmet Saturnus. Dagen är indelad i förskoleklass som är förlagd till förmiddagen och mest innehåller styrd verksamhet och fritidshem på eftermiddagen som till största delen är fri verksamhet. Barnen har samma lokaler och samma personal hela dagen. I förskoleklassen är det 22 barn och av dessa går tre på ett privat fritidshem. I personalgruppen är de fyra, en utbildad kvinnlig barnskötare, en kvinnlig förskollärare och två fritidspedagoger, en nyutbildad ung man och en kvinna med lång yrkeserfarenhet. Den kvinnliga fritidspedagogen har huvudansvaret för eftermiddagen och förskolläraren har huvudansvaret för förmiddagens verksamhet. De planerar en eftermiddag i veckan och då har de andra två i personalgruppen ansvaret för barnen. Deras närmaste chef är den biträdande rektorn som har sitt kontor på skolan. På eftermiddagarna när verksamheten övergår i fritidshem tillkommer en etta som går i ett angränsande klassrum. Då blir de 43 barn utan att det tillkommer någon vuxen (1 vuxen/knappt 11 barn). Vid mellanmålet sitter ettor och förskoleklass åtskillnad och på rasten leker de inte med varandra i någon större utsträckning.

Lokalerna

Direkt innanför dörren tar man av sig skorna, till höger ligger barnens kapprum och till vänster två större rum och rakt fram flickornas toalett. I kapprummet har barnen varsin krok att hänga kläder på och ovanför den en hylla. I angränsning till kapprummet finns pojkarnas toalett. Där finns också två mysrum, det ena med soffor, soffbord och bokhylla, det andra mer som en korsning mellan mysrum och dockhörna med docksängar, bord och fåtöljer. De båda rummen har dörr med glasruta. I dessa rum har vi inte sett barnen leka. Förutom dessa smårum finns två ganska stora salar placerade efter varandra. Rummen är ljusa med stora fönster.

Lokalerna är inte ursprungligen planerade för sitt ändamål. I det första rummet finns bord och stolar där de t.ex. sitter och ritar och spelar spel där finns också soffor, skåp med spel och pysselmateriel, en dator och ett kök som också fungerar

som kontor. När de är inne finns det alltid någon vuxen i det här rummet som antingen sitter med barnen eller pysslar i köks/kontorsdelen.

I nästa rum finns en stor rund matta, bokhyllor med CD-spelare, CD-skivor, böcker och byggmaterial samt en soffa. Här finns också en stor anslagstavla som används under förmiddagen. Där kan man t.ex. se vilka barn och vilka vuxna som är närvarande, sjuka eller bortresta. Man kan också se vilken dag och årstid det är. På väggarna sitter barnens egna teckningar samt en karta över var i området barnen bor.

Det är företrädesvis pojkarna som brukar bygga med lego eller kappla medan flickorna leker i det första rummet. Samlingarna är förlagda till runda mattan, då sitter alla i en ring, barnen direkt på mattan och personalen på låga pallar. År etts klassrum gränsar till förskoleklassens som på eftermiddagarna är deras gemensamma fritidshem. Detta innebär att barnen när de börjar år ett redan haft kontakt med både lokal och lärare.

Saturnus hösten 2001

En flicka och en pojke har kommit nya till gruppen medan två pojkar har slutat. Den manliga fritidspedagogen har slutat vilket också den kvinnliga barnskötaren har. I stället har det börjat en ny kvinnlig utbildad barnskötare och en kvinnlig förskollärare.

I förskoleklassen ingår 24 barn och tre personal, två förskollärare och en barnskötare. I år ett ingår 22 barn – av vilka 19 går på fritids - en lärare och en fritidspedagog. På eftermiddagen följer fritidspedagogen med barnen från år ett till fritidshemmet. Det blir då 43 barn och fyra personal (1 vuxen/knappt 11 barn). Det är fritidspedagogen som är ansvarig för fritidsverksamheten medan en av förskollärarna är ansvarig för planeringen i förskoleklassen. Barnen i år ett har kvar sina ytterkläder i sin tambur vilken gränsar till klassrummet. I tamburen har barnen sin egen privata hylla. I tamburen finns en gemensam toalett.

Klassrummet och fritids ligger som tidigare påpekats vägg i vägg. Man går direkt in på fritids genom en dörr på klassrummets kortsida.

Pluto hösten 2002

När barnen som ingår i studien gick i förskoleklassen gick de på fritids tillsammans med ettorna och när de gick i ettan gick de på fritids tillsammans med barnen i den nya förskoleklassen. Nu när de börjat i år två går de på ett nytt fritidshem Pluto tillsammans med tre andra klasser en annan tvåa och två treor. I den ena trean går barnen som de gick tillsammans med på fritids när de gick i förskoleklassen.

Under skoltid är barnen i studien 23 stycken, av dem går 19 stycken på Pluto medan de övriga - fyra flickor – går på ett privat fritidshem i närheten av skolan. Förra terminen gick tre av flickorna till det privata fritidshemmet. Den här hösten börjar även Sara (en av ”våra” barn där) och ytterligare två står på kö. Andra förändringar i klassen är att en flicka har slutat och att två nya barn – en pojke, och en flicka– har börjat. Detta innebär att antalet barn från den här gruppen är konstant på fritids men att könsfördelningen blivit annorlunda, nu är det sju flickor och tolv pojkar som går på fritids.

Det samlade antalet barn på fritidshemmet Pluto är 81 stycken medan antalet vuxna är sex - 13,5 barn/vuxen - tre kvinnliga fritidspedagoger och två kvinnliga barnskötare och en manlig lärare. Barnen kommer från två olika spår, A-spåret och B-spåret. Även om de vuxna arbetar tillsammans är de uppdelade på var sitt spår med tre personer i varje.

Lokalerna

Det nya fritidshemmet är även det inrymt i skolan. Det ligger på andra våningen i den stora skolbyggnaden mitt emellan de fyra gruppernas klassrum. Fritidshemmet har två egna rum. På eftermiddagarna utnyttjas även korridoren och de fyra klassrummen. Korridoren är lång, den går utmed alla klassrum. Den fungerar som kapprum, lek- och sällskapsrum. Här står ett pingisbord och ett biljardbord som båda är flitigt använda. Dessutom finns det ett antal små

fristående ”bås”⁹ där det ofta sitter barn och pratar, ritar eller spelar spel. I de fyra klassrummen anordnas olika planerade aktiviteter men de används dessutom av barnen när de vill leka. Det är ganska vanligt att olika pojkgrupper bygger kojor här.

Själva fritidshemmet består som sagt av två stora salar. Varje rum har tre ingångar, dels en dörr mellan rummen dels en dörr till angränsande klassrum och slutligen en dörr ut till korridoren.

I det minsta rummet finns det mycket spel, pyssel- och lekmaterial lättåtkomligt placerat. Här finns barnens egna lådor. Dessutom finns också ett antal datorer. Det andra rummet kan anses som ”huvudrum” här finns det nästan alltid någon vuxen. Det är här avprickningslistan hänger, och telefonen. Ringsignalen ljuder ofta. Det är föräldrar som ringer hem sina barn. I det här rummet har personalen en liten köksavdelning med bl.a. kylskåp, kaffekokare och mikrovågsugn. Inredningen består av en stor soffa med soffbord, en liten ”scen”, kuddar, ett stort bord med stolar och materialskåp ur vilka barnen inte får ta något utan att fråga.

Utanför dörren till ”huvudrummet” hänger det lite olika anslag: Dels finns en tavla där de vuxna varje dag hänger upp ett fotografi på den i personalgruppen som stänger fritids. Där finns också information om vilka aktiviteter det finns att välja på under veckan.

---

⁹ Båsen” bildar som små rum och består av en hopbyggd enhet, bord och två soffor med hög rygg.

5. Resultat

Flickor och pojkar redovisas separat. I inledningen av varje kapitel ges en kort beskrivning av varje barn som intervjuats. Dessa beskrivningar är gjorda efter den första terminen, våren 2001. Meningen med dessa ”bilder” är att ge läsaren lite ”förhandsinformation” att ta med sig genom texten. Uppdelning mellan olika tidsperioder görs också för att spegla förhållandena under barnens hela ”fritidshemskarriär”.

5.1 Flickorna på Neptunus och Jupiter

Karin är lite blyg, lugn och försiktig. Hon beskriver sig själv som snäll. I stort ger Karin intryck av att vara en nöjd och glad tjej som hittat en plats på fritidshemmet. Den platsen är bredvid Lina. De leker alltid med varandra. Någon gång leker de med Hanna annars leker de inte så mycket med de andra barnen. När Karin är ute tycker hon om att gunga och klättra i klätterställningen. När hon är inne brukar hon rita, leka och slå kullerbyttor. Karin säger att fröknarna bestämmer allt utom vad barnen ska leka. Hon trivs men tycker att det är tråkigt med uppställningar. Det känns roligt att gå till Neptunus säger hon. Karin är rädd för två saker, att blixten ska slå ner och att det ska börja brinna.

Stina ger ett bestämt intryck. På förmiddagarna går hon ibland med barnen i år ett för det är för lätt för henne i förskoleklassen. Hon säger att hon är lite smart, glad och ibland sur. Att hon ibland är sur beror på att hon blir retad, för att vara kraftig, av pojkar på fritids. Då händer det att hon slåss. Stina tycker om att ha gymnastik, att vara ute och att leka. Leker gör hon med Mona och Fanny. Stina vill inte bestämma i leken. Hon menar att det är Fanny som hittar på vad de ska leka och att hon själv inte har så många uppslag. Det är enligt Stina de vuxna som bestämmer allt på fritids. Tråkigast på fritids är det när de måste göra sådant som personalen planerat in. Fast oftast säger Stina är det fri lek som gäller och då brukar barnen få göra som de vill. Hon tycker att de vuxna på fritids är snälla och hon är rädd för att de ska försvinna.

Fanny är en glad, aktiv och busig tjej. I gymnastiksalen sitter hon snabbt högst upp i ribbstolen. Hon tycker inte om att sitta stilla och vänta som på samlingen. Under intervjun sitter hon heller inte still. Hon tycker om att vara på fritids, det känns roligt att gå dit, det är roligare där än hemma säger hon. Fanny berättar att hon leker med alla flickor utom Karin och Hanna eftersom de bara leker med varandra. Ibland leker hon med Klas. Hon menar att man går i förskoleklass för att lära sig saker men att hon har inte lärt sig något. När hon är ute gillar hon att gunga och när hon är inne att rita och måla. På fritids säger Fanny är det fröknarna som bestämmer utom vad barnen ska leka för det bestämmer de själva.

Flickorna på Neptunus våren 2001

Indelning av dagen

På våren 2001 gick barnen i förskoleklass på förmiddagen och på fritidshem på eftermiddagen. De hade samma personal, lokaler och barngrupp hela dagen. Det var 24 barn i gruppen och fem vuxna. En förskollärare och en fritidspedagog på heltid, två förskollärare som delade på en heltid samt en ”resurs” på heltid för ett av barnen (1 vuxen/6 barn). Alla barn blev hämtade och lämnade av någon, en vuxen eller ett syskon. De barn som kom tidigt eller gick sent var då på ett annat fritidshem, Mars. En förmiddag i veckan hade de vuxna planering då fick barnen vara på ytterligare ett annat fritidshem, Jupiter. Det var samma fritidshem som de skulle gå på till hösten. En tanke med det var att de då redan i förväg fick lära känna personalen och lokalerna där.

Flickorna är aktiva och självständiga

Innehållet i verksamheten på fritidshemmet bestod i huvudsak av fri lek med avbrott för mellanmål. Det hände att de vuxna planerade vad barnen skulle göra men den fria leken dominerade och det var uppskattat av barnen. Stina menar att det är tråkigt när de vuxna bestämmer vad de ska göra.

Vad är det tråkigaste på Neptunus?

Att vi måste göra som fröknarna säger.

Som t.ex. när, när måste ni göra som fröknarna säger?

När vi ska göra speciella saker som fröknarna hittar på.

Vill inte du göra det fröknarna hittar på?

Nej.

Stina, vt. 2001.

Barnen lekte med varandra medan de vuxna fanns med i bakgrunden. Att personalen fanns i bakgrunden kunde betyda att de var i ett annat rum eller – när de var ute - en annan del av skolgården. När de var inomhus och de vuxna var i samma rum som barnen hade de en dämpande effekt vilket tydligt märktes när de vuxna lämnade rummet.

Det fanns ofta en oro mellan flickorna. Stämningen kunde vara irriterad och gnällig, de knuffade på varandra, kallade varandra nedsättande saker - som påfallande ofta hade med övervikt att göra – och retades. Tillsägelseerna från de vuxna var relativt få. Denna bild kanske i någon mån är motsägelsefull men barnen bemöttes av de vuxna som att de var kapabla och skulle klarar av samvaron själva. De vuxna var inte involverade i barnens lek, det var mycket sällan vi såg att de vuxna interfererade med barnen över huvud taget. Även om barnen hade stor frihet i leken så förstår man av deras utsagor att det är självklart för dem att det är fröknarna som bestämmer. Flickorna menar att det är fröknarna som har ansvaret för dagen på Neptunus men samtidigt är de medvetna om att de/barnen har en hög grad av självständighet. Stina säger att fröknarna är snälla och att barnen brukar få göra som de vill. Fanny och Karin menar att även om de vuxna bestämmer på fritids så bestämmer barnen vad de ska leka och med vem.

Finns det något barnen får bestämma då?

Vad vi ska leka och ...med kompisar.

Karin, vt. 2001.

Barnen väljer i stor utsträckning själva rum, aktivitet och kamrat. I detta är de aktiva och kompetenta. Flickorna säger att de inte är tillsammans med eller pratar med de vuxna på fritids. Men berättar de, de vuxna finns där om något tråkigt inträffar. Då kan de be dem om hjälp. Både Stina och Fanny menar att det händer att de själva tar hjälp av de vuxna när de – barnen – blir ovänner eller slår sig.

Hur löser ni det då när ni blir ovänner?

Vi går och säger till fröken.

Stina, vt. 2001.

Flickorna vet att de kan hämta de vuxna och det händer att de gör det men inte alltid. Karin till exempel säger att hon hellre tar hjälp av sin kompis. Enligt Stina har de vuxna inte alltid tid. Hon menade att det inträffar att de/barnen inte alltid får hjälp när de ber om det.

Men de har inte alltid tid?

Nej, men dom kanske pratar om något viktigare, men viktigare det tycker jag inte att det är, när dom bara står och babblar om sånt som vi inte vet något om.

Stina, vt. 2001.

Även om barnen har en hög grad av frihet så händer det att personalen blandar sig i när något gått på tok. Karin säger att de vuxna ibland själva ser när de behöver hjälpa till. De vuxna kan då enligt Karin vara med och bestämma vad barnen ska leka.

Händer det att barnen och de vuxna bestämmer tillsammans?

Ibland om någon har gjort illa sig eller nåt så kan de bestämma att man ska leka mamma, pappa.

Karin, vt. 2001.

Att de vuxna höll sig i bakgrunden kunde innebära att de låg ett steg efter i olika händelseutvecklingar. Detta tillsammans med att det bland barnen fanns en kultur där de använde sig av fysiska uppgörelser gjorde att det ibland blev rejält rörigt innan de vuxna blandade sig i. Då hände det att barnen fick kraftiga tillsägelser/skäll eller blev förda till en soffa i korridoren för att lugna sig eller för att prata om det som hänt.

Vi frågade barnen om de var rädda för något. Fanny berättar att hon är rädd för spindlar. Karin är rädd för blixtnedslag och efter att de haft brandövning för att det ska börja brinna. Stina är rädd för två saker att det ska börja brinna och för att fröknarna ska försvinna. Hon berättar att det händer att hon när hon är hemma tänker på Neptunus och att fröknarna där är snälla. En del morgnar kommer hon innan Neptunus har öppnat och måste då gå till ett annat fritidshem. Hon tycker

inte om att gå dit, särskilt besvärligt är det om det inte finns någon fröken där från Neptunus. Då känner hon sig blyg och det kan pirra i magen.

Du är blygare på Mars?

Ja.

Varför är du det?

Därför att ibland är det fröknar där som jag inte känner.

Stina, vt. 2001.

Kommentar.

Barnen leker med varandra och de vuxna på fritids finns med i bakgrunden. Stina ger uttryck för att det är tryggt när man känner personalen. Men det är tråkigt när de vuxna bestämmer vad barnen ska göra. Fast, säger hon, fröknarna är snälla och barnen brukar få göra som de vill. Fanny och Karin menar att även om de vuxna bestämmer på fritids så bestämmer barnen vad de ska leka och med vem. Barnen vet att de kan hämta de vuxna och det händer att de gör det men inte alltid. Även om barnen har en hög grad av frihet så händer det att personalen blandar sig i när något gått på tok. Karin säger att de vuxna ibland själva ser när de behöver hjälpa till. De vuxna kan då enligt Karin vara med och bestämma vad barnen ska leka. Att de vuxna höll sig i bakgrunden kunde innebära att de låg ett steg efter i olika händelseutvecklingar.

Flickorna leker oftast med flickor

På Neptunus är gränserna runt barnen vida -barnens handlingsutrymme stort- och de vuxnas direkta interaktion även i form av explicit gränssättning sparsam. När fritids började på eftermiddagen var barnen vid vackert väder ofta ute och lekte fram till mellanmålet vid tvåtiden. Ibland gick de iväg till en liten glänta eller till parkleken men oftast var de på skolgården. Det fanns alltid minst en vuxen ute samtidigt med barnen. Var de flera vuxna stod de ofta tillsammans - i närheten av flickorna - och pratade med varandra. Då och då gick någon vuxen runt och tittade till barnen. Skolgården var stor med olika "rum" och flera olika möjligheter till aktiviteter som barnen också utnyttjade. De var som sagt aktiva och lekte. Om de inte lekte gick de runt och tittade. Flickorna lekte ofta i

gungorna, snurrungan eller klätterställningen, de lekte kull eller olika rollekar. Barnen tycker om att leka, Stina berättar att det är det hon helst gör på fritids.

Vad skulle du helst göra ute?

Leka, leka, leka.

(Stina, vt. 2001).

Vid tvåtiden åt de mellanmål i en intilliggande matsal. Våren var kall och regnig och de gick oftast in till sig efter mellanmålet. Dagar då det var solsken hände det ändå att de gick in eller så delade personalen upp sig så att de som ville fick gå in och de andra fick stanna ute. De flesta var ganska trötta vid den här tiden på dagen. De som gick in sysslade då med det som erbjöds när verksamheten inte var styrd. När flickorna var inomhus lekte de i huvudsak rollekar i dockvrån eller mer grovmotoriska lekar bland kuddarna, spelade olika spel, alltid datorspel och ritade.

Flickornas syn på pojkarna

Vi såg aldrig att flickorna bad om hjälp när de hade konflikter med varandra men någon gång när de var i konflikt med pojkar. Flickorna lekte oftast med flickor. Men det hände ibland att några av flickorna lekte jagalekar med några av pojkarna. En av pojkarna – Klas - lekte ofta med flickorna. Fanny berättar att hon brukar leka med honom. Stina berättar att pojkarna – i synnerhet Heddi och Stig – retar henne för att hon är tjock. Då händer det att hon slåss med dem.

På Neptunus finns det två datorer, en flickdator och en pojkdator. Det sitter alltid en eller två barn framför varje dator. I början på terminen – berättar en personal - fanns en dator som användes av pojkarna. Efter att man införskaffat ännu en dator och delat upp dem i en pojk- och en flickdator använder flickorna datorn minst lika mycket som pojkarna. Den som vill använda datorn skriver sitt namn på svarta tavlan. Den tid var och en får sitta vid datorn regleras utan tidtagare av de vuxna. Ofta sker bytet p.g.a. att nästa användare säger ifrån att ”nu är det väl min tur?” Den som sitter vid datorn får ha en kompis med sig.

Tryggheten i att ha en vän

Samtidigt som barnen var mycket kompententa i att själva välja lek och lekkamrat var stämningen som sagt ofta irriterad och tjafsigt. Men flickorna tyckte om att gå på fritids och gav en positiv bild av hur det var där. Det framgick av flickornas berättelser att det var viktigt att vara tillsammans med andra att ha någon att leka med. Det innebar något gott och tryggt att veta att det fanns någon att vara med på fritids. Alla berättade att de hade en eller flera kamrater. Karin säger att hon trivs och att hon alltid leker med samma flicka, Nanna. De leker nästan bara med varandra. Någon gång leker de med Hanna - den av barnen som har det absolut svårast med att börja på fritids - men annars så leker de – som tidigare nämnts - bara med varandra. Karin berättar att när hon kommer till Neptunus på morgonen så är Nanna där.

hon är alltid här när jag kommer.

Karin, vt. 2001.

Sedan är de tillsammans hela dagen. Man ser ofta att barn i gruppen återkommer till samma lek och vän. Men Karin och Nanna skiljer sig lite för att de alltid väljer varandra. De skiljer sig på ett annat sätt också. Det är som sagt mycket ”oro” i gruppen men runt de här två finns ett lugn. Fanny berättar att hon inte brukar leka med Karin och Nanna för de vill bara leka med varandra.

Finns det någon du inte leker med?

Nehej.

Men alla flickor leker du med?

Jaa, utom Nanna och Karin dom vill inte leka. De leker med varandra.

Fanny, vt. 2001.

Fanny ger precis som Karin en positiv bild av hur det är att gå på fritidshem. Hon leker ofta med två av flickorna men är inte – som Karin - beroende av att leka med just dem. När hon berättar så hävdar hon att hon leker med lite olika barn på fritids. Hon kan tänka sig att leka med vem som helst av flickorna och med en av pojkarna, Klas.

Vilka brukar du vara tillsammans med mest?

Olika.

Leker du med alla barn?

Inte killar, bara ibland, Klas.

Fanny, vt. 2001.

Stina berättar att hon oftast leker med två flickor, en av dem är Fanny. Stina säger att det är tråkigare att vara hemma än på fritids eftersom hon inte alltid har vänner att leka med hemma.

Kommentar

Barnen på fritidshemmet har en stor betydelse för varandra. Under vårterminen noterade vi aldrig att något barn gick på egen hand. När vi frågade barnen vid intervjun på senvåren berättade alla att de hade en eller flera kamrater. Alla flickorna ger en positiv bild av fritids, de trivs. Karin säger att hon alltid leker med samma flicka, Nanna. Att hitta en vän som man tycker om att leka med kan också innebära att man utestänger andra. Fanny berättar att hon inte brukar leka med Karin och Nanna för de vill bara leka med varandra.

Vem bestämmer i leken?

Att vara tillsammans med andra barn på fritids rymmer såväl trygghet som otrygghet. Fritidshemmet är inte en trygg tillvaro för alla barn alla dagar. Det kan vara otryggt med de maktkamper som uppstår. Det ger större trygghet att ha en vän som man kan lita på än att inte veta om man får vara med i leken. När vi frågar barnen om vem som bestämmer vad de ska leka och vem som bestämmer i leken så är det deras uppfattning att det går ganska demokratiskt tillväga. Fanny och Karin menar att barnen bestämmer tillsammans och blir de oense så kan de ”ola”¹⁰.

När de t.ex. leker mamma, pappa, barn så är det populärt att vara mamma och att vara bebis. Då brukar Fanny vilja vara bebis som är eftertraktat eftersom barnen kan busa med mamman.

---

¹⁰ På båda fritidshemmen använde barnen begreppet ”ola” när de för att ”räkna ut” eller utse någon till en roll i leken använde räkne- eller uträkningsramsor t.ex. ole, dole, doff.

Och när ni är i leken vem bestämmer då?

Allihop.

Finns det inget barn när ni är i leken som bestämmer mest?

Mamman.

Mamman bestämmer mest, vem brukar vara mamma då?

Dom som vill, om det är två som vill olar man, om det är alla som vill olar man vem det blir och vem som ska vara storasyster olar man, så.

Fanny, vt. 2001.

Fanny är tongivande i gruppen. Stina berättar att det är Fanny som bestämmer vad de ska leka. Själv säger hon att hon är ”tankelös” och att hon helst inte vill bestämma.

Vem bestämmer vad ni ska leka?

Fanny. Jag är tankelös för jag kan inte hitta på några lekar.

Stina, vt. 2001.

När de är inne är Stina och Fanny ofta i dockvrån och leker rollekar. De olika rollerna som ingår i lekarna har olika hög status. Flickorna förhandlar ofta runt rollfördelningen.

Om ni bara är tre stycken och leker vilka brukar ni vara då i leken vem brukar vara drottning?

Ja vi håller på och tjafsar vem som ska va de.

Varför tjafsar man om det?

För att alla vill va de.

Stina, vt. 2001.

Trots att Fanny är tongivande händer det att Stina har den mest populära rollen i leken, t.ex. drottning. Vi ser aldrig att de ber de vuxna om hjälp men Stina menar att det händer.

När Karin och Nanna leker rollekar inomhus leker de inte i dockhörnan tillsammans med de andra flickorna utan i en annan del av rummet. Karin berättar att hon och Nanna bestämmer tillsammans.

Samling och mellanmål

Barnen har inte samling på fritids. Mellanmål äter de i lunchmatsalen. För mellanmålet ansvarar speciell matsalspersonal. Innan mellanmålet samlar de

vuxna ihop barnen genom att gå runt och säga till, är de inomhus får de ställa upp sig på ett led och gå tillsammans. Väl framme efter att barnen hängt av sig ytterkläderna i kapprummet som gränsar till matsalen får de ställa sig på tre led. Framför, vända mot dem ställer sig någon av de vuxna. Av de andra vuxna kanske någon letar efter barn som inte kommit, medan någon annan går in och hjälper till med förberedandet av mellanmålet men de har ingen fast rutin. Vad som däremot är en fast rutin är att det led som den vuxne tycker sköter sig bäst – står stilla och tysta – först får tvätta händerna. När de tvättat händerna får de gå in i matsalen och ställa sig på led för att ta för sig av det som bjuds. Det sitter en vuxen vid varje bord och stämningen är hjärtlig. Ljudvolym bland barnen är hög liksom acceptansen från de vuxna. Den personal som först ätit färdigt går oftast upp till Neptunus sedan får barnen gå dit allteftersom de blir färdiga. Varje barn ställer undan efter sig och den personal som är kvar torkar av borden och lämnar aldrig något barn kvar ensamt.

Flickorna jämför hur det är att vara på Neptunus i jämförelse med hemma och i förskolan?

Stina trivs på fritids. När hon berättar om Neptunus så finns det tre saker som framstår som viktiga, att där finns barn att leka med, att barnen brukar få göra det de själva önskar och att fröknarna är snälla. Hon är hellre på fritids än hemma eftersom hon alltid har någon att leka med fritids. Något som inte är bra på Neptunus är att där finns pojkar som retas. Trots att hon är så positiv säger hon att det var roligare att gå på dagis för att de gjorde roligare saker där. Hon berättar att hon redan kan allt som de gör i förskoleklassen så ibland får hon gå i år ett i stället. När vi frågar henne vad hon tänker om Neptunus när hon är hemma svarar hon att hon ”tänker på att fröknarna är snälla och så och att vi brukar få göra saker som vi vill”.

Karin trivs också mycket bra på fritids. Hon berättar att där lär man sig saker, som att larma räddningstjänsten. Hon går hellre på fritids än på dagis och hon skulle hellre gå kvar på Neptunus till hösten än att börja i skolan. Det var sämre

på dagis säger hon för där var det inte så stort som på Neptunus och så fanns det inte kuddar – som man bygger kojor med – eller någon dockvrå.

Fanny trivs mycket bra på Neptunus. Men till förskoleklassen är hon lite mer negativ. Hon hävdar att anledningen till att man går där är att det är för att man ska lära sig saker men hon har inte lärt sig någonting alls.

Varför är man på Neptunus?

För att man ska ha någon skola och lära sig grejer i.

Lär man sig något här då?

Jag har inte lärt mig nått.

Fanny, vt. 2001.

På fritids är det roligt, vi gör vad vi vill, säger hon. Hon säger att det är roligt att vara där och att hon faktiskt hellre är där än hemma. Hon har gått på dagis men berättar inget om det. Skillnaden mellan att gå i förskoleklass och i skolan tror hon blir att i skolan har man endast en fröken.

Flickorna på Jupiter hösten 2001.

När barnen började i år ett bytte de till fritidshemmet Jupiter. På Jupiter gick de tillsammans med en grupp från år två. Gruppen blev nu nästan dubbelt så stor, 47 barn. Medan antalet vuxna minskade till tre, en fritidspedagog och två barnskötare (1 vuxen/ knappt 16 barn). En flicka och en pojke har slutat, och en pojke och en ny flicka har kommit nya till gruppen. Barnen går inte heller nu ensamma till eller från skolan/fritidshemmet utan följs av någon vuxen eller ett äldre syskon. Skoldagen börjar 8.10 och slutar då barnen går till Jupiter. Jupiter slutar 17.00. De barn som kommer tidigt och som är kvar sent går då även detta år till fritidshemmet Mars. Mars har öppet 7.00 – 18.00, och fungerar på tidiga mornar och sena eftermiddagar som fritidshem till samtliga ”fritidsbarn” på skolan.

Vuxna är viktiga

Flickorna fortsatte att vara aktiva och handlingsinriktade och de fortfor att ha samma frihet i val av vän och aktivitet. Men på Jupiter rådde en vuxenkultur som såg lite annorlunda ut än på Neptunus. De vuxna var mer med i barngruppen både ”passivt” genom att befinna sig i samma rum (både ute och inne) och aktivt t.ex. genom att spela sällskapsspel. På Jupiter var pedagogerna på så sätt mer tillgängliga för barnen. De vuxna var dessutom mer handlingsinriktade genom att de ”la sig i” genom tillrättavisningar och samtal. Under hösten förändrades tonen bland de vuxna. De sa ofta ”de här barnen” och menade då barnen i år ett. Man hörde dem säga att de inte förstod dem och de klagade på att de själva var trötta.

Alla tre flickorna uttrycker att de trivs med personalen. Stina och Karin har båda något positivt att berätta om en av de vuxna, Mia. Stina säger att hon tycker om Mia för att hon har bakat med dem. Karin berättar att Mia gör att det tråkiga ledet till mellanmålet blir lite roligare genom att hon hittar på en lek. Något annat som Karin tycker är bra är att när någon av de vuxna är sjuk så kommer det alltid en vikarie. Barnen har olika uppfattningar om ifall personalgrupperna på de olika fritidshemmen är stränga eller inte och om graden av stänghet. Karin menar att de inte är så stränga på något ställe. Fanny säger att en skillnad mot förra året är att personalen på Jupiter inte är så stränga som de var på Neptunus. Stina hävdar att de vuxna är stränga på båda fritidshemmen. Hon berättar att det händer att de vuxna skriker när de ska säga ifrån. Det tycker hon inte om, det är inte snällt och vuxna ska vara snälla. Det är viktigt att de kan säga ifrån och skydda barnen men de ska kunna göra det utan att skrika.

Hur tycker du att en bra fröken ska vara?

Snäll och säga till om nå'n slår en.

Stina, ht. 2001

Det framgår av intervjuerna att det är alla tre flickornas uppfattning att de själva får bestämma runt leken medan det är de vuxna på Jupiter som har huvudansvaret. Det är de vuxna som bestämmer hur indelningen av dagen ska se ut.

Kan man säga att barn och vuxna bestämmer olika saker?

Ja, vuxna bestämmer när vi ska ha samling och vi barn bestämmer vad vi ska leka och så.

Stina, ht. 2001

På Jupiter var pedagogerna som sagt mer tillgängliga för barnen än på Neptunus. De var med i t.ex. snickarverkstan och i köket. De skojade, förmanade och förmedlade olika förhållningssätt, de dämpade och kommenterade. De vuxnas normer gavs på det här sättet i direkta vardagssituationer i samspel med barnen och ofta i skämtsam ton. Mer explicit förmedlades de under samlingen. De vuxna styrde genom att vara närvarande i och lyhörda för barngruppen. Barnen berättar att det finns regler som man måste hålla sig till och som förmedlas av de vuxna. Man kan inte göra precis vad man vill. En regel säger Stina är att man inte får förstöra spel och sånt. Man kan tolka barnens berättelser så att de ser de vuxna som en sorts trygghetsgaranter. Karin säger att det är de vuxna som bestämmer och att det är skönt att de har kontroll. Det här framgår tydligt när vi undrade över varför de vuxna prickade av barnen från närvarolistan. Karin menar att de vuxna har kontroll på vilka som är på fritids, det ger en extra trygghet för då kan inte föräldrarna missa att hämta hem sina barn.

Varför gör man så?

Därför om man inte skriver upp någon som är här, så kan de tro att han är ledig, och så är den här. Så kommer mamman, så säger de att hon är inte här, så kanske hon går.

Karin ht. 2001.

Karin säger att det är bra att de vuxna bestämmer och att de bestämmer lagom mycket. Hon menar att det inte skulle bli bra – att det skulle gå på tok - om barnen fick bestämma mer. Stina och Fanny tycker att fröknarna bestämmer för mycket. Stina har sina funderingar på hur det skulle se ut om hon fick vara med och bestämma. Då skulle hon ta bort samlingen.

Flickorna leker mest med varandra

När barnen kommer från skolan är det mest brukliga att de gör vad de vill fram till samlingen. Efter samlingen äter de mellanmål. Eftermiddagen är då indelad i en utestund direkt efter mellanmålet som varar ungefär en timme, lite beroende på väderlek, och sedan en innestund. Ibland har de vuxna planerat in någon aktivitet

som att baka, vara i gymnastiksalen, i snickarrummet eller att gå till den intilliggande parkleken. På fredagarna har man samling och ser på film.

När barnen kommer till fritids meddelar de personalen att de har kommit. Personalen har en lista fäst på ett skrivunderlägg där de varje dag kryssar för barnens namn när de kommer och stryker dem när de går. Det finns ett sätt att meddela sig som låter som en kort ramsa och som de flesta barn använder sig av. Karin berättar hur det går till när barnen kommer;

*Karin, nu är jag här,
så kan de sätta ett streck på listan så de vet att jag är här. När man går hem så sätter man ett kryss.*
Karin, ht. 2001.

När barnen meddelat att de kommit och hängt upp sina saker på den egna kroken går de flesta en sväng innan de bestämmer sig för vad de ska göra.

*Berätta om när du kommer till fritids vad händer först?
Klär av mig. Sen brukar jag gå till olika ställen. Till rit- och spelrummet och ibland så leker jag lite ibland så går jag runt och har tråkigt. Ibland går jag ut.*
Karin, ht. 2001.

Karin tycker mest om stillsamma lekar som att spela spel och att rita men hon gillar också att spela teater, göra kullerbyttor, springa ikapp och lekbrottas. Hon säger att hon är stark och snabb, det vet hon för hon kan vinna när de lekbrottas eller springer i kapp. Hon berättar att hon är lika snabb på att springa uppför trappen som den äldsta pojken i hennes klass.

Alla flickorna har någon att leka med och de leker i stort sett med samma barn på hösten som under våren. När flickorna är ute hoppar de på ”däcken”¹¹, klättrar i klätterställningen, gungar eller leker rollekar. När de är inne är de i rit- och spelrummet och ritat, spelat spel eller trär halsband, de kan också vara i

---

¹¹ En lekanordning med liggande bildäck fästa på stänger så att de ser ut som stora svampar. De är placerade så att barnen kan hoppa mellan dem. Runt däcken är det mjuk sand. ”Däcken” är placerade precis utanför fritidshemmet och barnen lekte ofta där. De lekte olika slag lekar men ofta kull.

dockrummet eller mysrummet för att leka rollekar eller vila/sitta och prata. Alla flickorna menar att när de är inomhus är det roligaste att rita.

Fanny tycker att det tråkigaste som finns är att vara ute med undantag för parkleken. Där finns det mycket kul att välja på och hon skulle kunna tänka sig att gå dit ännu oftare.

Ibland går ni upp till parkleken, hur är det?
Kul, man kan göra jättekul saker, gunga, leka, göra lådor.
Man kan göra vad som helst, man kan till och med bada.
Man kan göra en kamera, på låtsas.
Skulle du vilja gå till parkleken oftare än en gång i veckan?
Vi går inte dit, en gång, vi går, typ noll.
Om du fick bestämma hur ofta skulle ni gå dit då?
Flera dagar i veckan.
Fanny, ht. 2001.

Stina berättar att hon just vid tillfället för intervjun helst är ute eftersom hon är medlem i en klubb, (se nedan).

De äldre barnen på fritidshemmet

När barnen på Jupiter gick i förskoleklass var de, de enda barnen i gruppen. På Jupiter består barngruppen som tidigare påpekats av två klasser, en etta och en tvåa. Fanny har inget emot tvåorna men Karin och Stina ger uttryck för att de inte trivs med dem eftersom de inte är snälla. Stina säger att hon inte leker med några av tvåorna på fritidshemmet eftersom hon inte tycker om dem. Karin tycker inte om när det blir stökigt hon vill ha lugn och ro. Hon hävdar att hon aldrig leker med tvåorna att hon inte tycker om att gå tillsammans med dem. Hon menar att det både är tråkigt och stökigt. När tvåorna vill vara med i leken händer det att hon och hennes kompis drar sig ur leken.

(Vi ser en sekvens på videon).

Där kommer tvåorna, leker du något med dem?

Nej.

Vad gillar du att gå tillsammans med tvåorna här på Jupiter?

Det är inget roligt. Det är inte så kul och så blir det skrikigt och såna saker.

Nu leker tvåorna med er vad gillar du det?

Vi går därifrån.

Karin, ht. 2001.

Barnen menar att de i stort bestämmer tillsammans

De flesta barn på Jupiter förhandlar/kämpar ofta med varandra om vem som ska bestämma och vilka normer och regler som ska gälla. Det förekommer mycket förhandlingar och maktkamper mellan flickorna på fritidshemmet. Precis som under våren kritiserar flickorna varandra och stämningen är ofta irriterad. Det handlar mycket om att hävda sig själv och sänka de andra. Flera gånger iakttar vi hur någon missuppfattar en situation och gör sin vän illa, vilken då kanske ger tillbaka, ofta slutar bråket där och sedan kan leken fortsätta som om inget hänt.

Hamnar Stina och Fanny i konflikt kan de precis som pojkarna hävda sig fysiskt. Stina berättade under våren att hon slåss med pojkar. Vi har aldrig sett henne i något regelrätt slagsmål men det händer ganska ofta att hon buffar eller på andra sätt hävdar sig fysiskt. Om Stinas roll i gruppen kan man säga att hon till viss del är med och upprätthåller det överordnade mönstret. När det är stökigt kan hon ta lite olika positioner ibland som hjälpfröken och ibland underblåser och förstärker hon turbulensen. Fanny är precis som Stina med och upprätthåller/skapar oron.

Karin hävdar att hon är snäll och att det inte finns något som är dåligt med att vara snäll det är bara bra. Det värsta hon vet, är som sagt bråk och stök, hon gillar när det är lugnt och alla är snälla. Hon hävdar att det finns flera barn i gruppen som inte är snälla. Snäll säger hon är man när man hjälper någon som gjort sig illa eller när man inbjuder någon som är ensam till att vara med och leka. Snäll är motsatsen till att vara dum, man är snäll när man inte skadar någon fysiskt eller psykiskt.

Man kan, om man har gjort illa sig kan man hjälpa den. Eller om någon inte har någon att leka med så kan man säga att den får leka med. Att inte säga dumma ord till varandra och sparkas inte, och så retas man inte. Så vet jag inget mer.

Karin, ht. 2001.

Flickorna själva menar att det kan vara både lugnt och stökigt på fritidshemmet. De har en ganska så bestämd uppfattning runt vem som bestämmer i leken och vad de ska leka. De förmedlar alla en uppfattning av att det går ganska demokratiskt tillväga. De bestämmer tillsammans eller varannan gång eller så hänger man på någon som har ett bra förslag. Karin svarar att det kan vara lite olika, ibland hittar någon av dem – Karin eller Nanna – på vad de ska leka och ibland leker de med andra barn som hittat på vad de ska leka. Fanny svarar att det inte är någon särskild som hittar på vad de ska leka utan att alla kan komma med förslag. Stina berättar både hur hon är med och formar leken och att hon är fantasilös och inte vill bestämma.

På hösten 2001 lekte flera barn under en period i en ”klubb”. I den här ”klubben” ingick fyra flickor - Stina, Nanna, Mona och Gunilla - och två pojkar – Klas och Hektor -. Enligt Stina var det pojkarna som började leka. Hon berättar att flickorna blev nyfikna på leken och frågade om de fick vara med och då delade pojkarna ut roller till flickorna. Stina fick bli städerska.

Hur fick du reda på klubben?

Vi frågade om vi fick vara med och då sa de att de hade ett jobb, då frågade jag om jag fick vara med och då fick jag vara med och städa köket. Jag är städerska.

Stina, ht. 2001.

Det händer att den som föreslagit leken har tolkningsföreträde. Ungefär som att den som hittar på en lek ”äger” den. Stina hävdar att eftersom Hektor och Klas bestämmer i leken så är det troligen de som kommit på den.

Klubben ni har där borta hur bildades den?

Jag var inte med från början.

Vilka var det som hade satt igång?

Jag tror att det var Hektor och Klas eftersom det är dom som bestämmer.

Stina, ht. 2001.

Leken utspelar sig som sagt i ett trasigt växthus. Stinas ursprungliga uppgift var att städa köket men nu har hon börjat med att spackla huset och göra geggamoja för att lägga golv.

Mm, men just nu håller jag på och spacklar huset.

Gör en städerska det?

Nej.

Men det är okej att städerskor hittar på andra saker att göra?

Yes, för jag har tagit ledigt.

Stina, ht. 2001.

Att Stina bytt från att vara städerska till att lägga golv tillhör den frihet som oftast finns i leken. Barnen förhandlar med varandra. Visserligen kan den som initierat leken ha tolkningsföreträde men inom förhandlingens ramar ligger möjligheten för flera att komma till tals. I förhandlingen om roller och deras innehåll och hur leken ska fortsätta finns det ofta en frihet för alla deltagare att utforma/förhandla fram sina roller.

Flickorna har favoriter som de helst leker med

Vi såg under observationerna att barnen lekte med lite olika barn både pojkar och flickor men själva hävdar de att de leker med någon speciell. Barnen har sina favoriter och det är dem de nämner när vi frågar vilka de leker med. På hösten 2001 lekte Fanny som sagt med flera barn ute i ett trasigt växthus, bl.a. Mona. Under hösten har vi videofilmade, i samband med intervjun tittar vi på olika sekvenser där de själva ingår. På dessa finns det inte några bilder från växthuset men på flera sekvenser leker Fanny med andra barn än Mona. Hon spelar till exempel ett spel med Jimmy och hon leker med Jenny. När vi frågar vilka hon leker med svarar hon trots videon att det gör hon endast med Mona.

Att ha en favorit behöver inte innebära att man alltid leker med den utan man kan leka med andra barn. Det finns många anledningar till varför man inte leker med de/den man brukar leka med. Kanske är man ovänner så är hon inte på fritids eller upptagen, man kanske vill göra olika saker och så vidare. Även om barnen inte alltid kan eller vill leka med sina favoriter innebär det inte att de inte har tillgång till leken. En aspekt av detta är att det som för en oinitierad betraktare ser ut som att barn leker och har det bra för barnen själva kan innebära att de känner sig uteslutna ur den gemenskapen som det vill tillhöra. Det här kan nog sägas gälla i högre grad än för andra för en av flickorna på fritidshemmet, Fariba. Fariba ser ut att ha vänner. Hon kan sitta ensam vid dator men oftast finns hon med de andra

men i periferin. Att vara med i periferin kan innebära att sitta vid samma bord som de övriga flickorna och rita eller trä halsband men att inte kunna räkna en enda av dem som vän. Stina berättar att Fariba inte får vara med och leka. Minst hälften av barnen har en eller två föräldrar som är födda i ett annat land ändå nämner Stina att orsaken till att Fariba inte får vara med är för att hon kommer från ett annat land.

Är Fariba den enda som inte får vara med?

Ja.

Varför får inte hon vara med då?

Nej, jag tror att det är för att hon kommer från (namn på ett annat land).

Får man inte vara med då?

Nej det får man inte...

Stina, ht. 2001.

Att inte få vara med sin bästa vän kan bero på andra orsaker än att bli utesluten. Ibland kan t.ex. de vuxna hindra barnen från den samvaro de själva föredrar. När barnen började i år ett berättade Karin att deras lärare sagt att de var så stökiga att de måste delas i två grupper, en blå och en röd. Nu inträffar det något som gör Karin arg. Hon och hennes bästa vän Nanna hamnar i var sin grupp. Så fyra dagar i veckan börjar de på fritids vid olika tidpunkter. De två dagar som Karin kommer före Nanna till fritids leker hon oftast med någon eller några flickor – Fanny, Mona - som går i hennes grupp.

Leker du mest med Nanna?

Fast ibland med andra, fast hon går i blå grupp och jag går i röd.

Vilka lekte du med nu (på videofilmen)?

Fanny och Mona.

Karin, ht. 2001

Flickorna leker inte så ofta med pojkar

Även under den här hösten ser vi hur pojkar och flickor mest leker könssegregerat men att det ändå hela tiden förekommer att de leker med varandra. Bland annat leker både flickor och pojkar tillsammans i ”klubben” runt växthuset. Stina har fortfarande problem med pojkarna. Också Karin berättar att pojkarna kan vara dumma. Hon berättar att alla barn på fritids har egna ritblock och att det händer

att dessa förstörs av någon eller att de försvinner. Några har haft sönder Karins ritblock.

Det är ganska många som har ritat i varandras block och rivit sönder, ibland händer det, ganska ofta. En gång har det hänt mig när jag letade efter mitt block därför att jag visste inte var det var, då hittade vi det, det låg på hyllan. När jag såg att det var trasigt på det turkosa så var det så här mycket papper kvar alla sidor jag hade ritat var avklippta.

Karin, ht. 2001.

Vem eller vilka som hade gjort detta reddes aldrig ut men Karin tror att det var några av pojkarna.

Varför tror du att det var dom?

Därför att de är mest dumma och gör ganska dumma saker som man inte får göra. Så är det faktiskt dom som kommer försent.

Karin, ht. 2001.

Samlingen

I början av höstterminen kallade de vuxna till samling - när alla barn kommit - strax innan mellanmålet. De här samlingarna fungerade inte som personalen avsett utan drog ut på tiden och upplevdes som mycket röriga. De vuxna tolkade situationen som att gruppen var alltför stökig för att klara av att ha samling. De hävdade att barnen var alltför okoncentrerade, hade svårt att sitta stilla och tysta, svårt att vänta på sin tur och att visa hänsyn. Barnen hävdade att samlingarna var tidsödande, tråkiga och utan mening.

Ingen av flickorna uppskattar samlingarna så särskilt mycket. Stina och Fanny menar att det absolut tråkigaste på fritids är att ha samling. Det som är tråkigt säger de är att barnen skriker och att det tar lång tid. Stina hävdar att hon sitter lugnt och tyst medan de andra barnen väsnas. Karin tycker att samlingar både är roliga och tråkiga. Det är lite tråkigt för ibland vill man hellre fortsätta att leka. Det värsta Karin vet, är som sagt bråk och stök, hon gillar när det är lugnt och alla är snälla. På samlingen kan det bli stökigt för att barnen inte är tillräckligt stilla och tysta menar hon. Då händer det att de vuxna blir arga och det är något som hon tycker mycket illa om. Det är inte så säger hon att hon blir rädd utan hon blir

arg på barnen. Men säger ifrån gör hon bara om de andra gör det för det blir pinsamt att göra det själv.

Det är pinsamt att säga det inför alla för att om jag säger det så där bestämt då börjar de skratta.

Karin, ht. 2001.

De vuxnas strategi var att begränsa antalet samlingar till en, på fredagar, då man delade gruppen på tre mindre.

Uppropet förlades istället utanför fritidshemmet efter att barnen ställt sig på led för att tåga iväg till mellanmålet. Endast en fredagssamling observerades. År två fick utgöra en grupp medan år ett delades i två grupper. De samlades tillsammans med en varsin vuxen. Den grupp som observerades var ena halvan av år ett. Samlingen hade ett tema och var arrangerad som en diskussion. Temat var respekt, den vuxne var diskussionsledare och försökte ha en dialog med barnen runt detta. När barnen var samlade i en så här liten grupp blev det inte lika stökigt men de hade inte helt lätt med att få en dialog till stånd. En av de tongivande pojkarna visade motvilja och raljerade lite över ämnet. Ingen av barnen visade något större intresse för diskussionen, samtalet hade mera formen av kamp än möte. Den vuxna bemötte med att ämnet var respekt och undrade om det var respekt att raljera.

Mellanmålet

Mellanmålet serverades i matsalen och var förberett av speciell matsalspersonal. Under hösten skedde en stor förändring av rutinerna runt mellanmålet. Den första förändringen gjordes tidigt på höstterminen i samband med att man begränsade samlingen till en gång per vecka. Barnen fick då ställa upp sig på led utanför fritidshemmet och där – i stället för på samlingen - bli uppropade och avprickade. Men den här proceduren började med att de vuxna sa till att det var dags för mellanmål. Barnen avslutade då – i lite olika takt - vad de höll på med, tog på sig ytterkläder och gick ut. Utanför fritidshemmet väntade en vuxen. När de kom ut var det var mening att barnen skulle ställa upp sig på led och vänta in de andra. Vissa barn ställde sig i ledet, andra inte. Barnen tycktes ha svårt att se meningen

med den här rutinen – tolka den som meningsfull - och hade problem med att inordna sig i situationen. Flertalet av barnen bråkade med varandra, retades, buffades och blev ovänner. De vuxna hade svårt att hantera situationen och misslyckades med att dämpa och samla in barnen därmed fick de problem med att följa rutinerna. Efter att barnen blivit uppropade och avprickade gick de på led till matsalen. Till matsalen gränsar ett kapprum, här hängde de av sig sina ytterkläder. Därefter fick de ställa sig på fyra led. Framför, vända mot dem ställde sig någon av de vuxna. De övriga i personalgruppen gick in i matsalen. (Det hände att någon letade efter barn som inte kommit). Därefter släpptes fyra och fyra av barnen en från varje led fram till de fyra handfaten där de kunde tvätta händerna. Sedan gick de in i matsalen och ställde sig på led för att ta för sig av mellanmålet. I matsalen blev det åter mycket bråk och hög ljudvolym. De vuxna satt inte med barnen vid borden utan stod upp och höll koll, de försökte dämpa stojet, genom att säga till barnen att vara tysta eller att sitta på sin plats. De gick också runt och pratade med eller tillrättavisade barnen. Allteftersom barnen blev färdiga fick de duka av efter sig. Oftast behövde de inte vänta in varandra. De frågade de vuxna om de fick gå, fick de det, ställde de upp sin stol och gick ut. En av de vuxna gick ut på gården för att ta emot de barn som var färdiga. Personalen på fritidshemmet upplevde oron i barngruppen som ett problem och gjorde därför om rutinerna. En tid in på höstterminen skilde man de två klasserna åt. Man lät tvåorna ställa upp sig på led utanför fritidshemmet, bli uppropade och avprickade för att sedan avtåga till matsalen där de fick fasta platser. Sedan fick ettorna upprepa samma procedur. Nu blev det något lugnare framförallt märktes stojet mindre när barngruppen halverades. Flickorna var inte nöjda med ledet till mellanmålet. Karin tyckte att ledet var det tråkigaste på fritids. Hon hänvisar nu precis som när det gällde samlingen till att hon inte så gärna vill bli avbruten i leken. Men det finns ljuspunkter. En av fröknarna leker ibland en lek med dem när de ska gå till mellanmålet. Fanny föreslår att man borde springa till mellanmålet i stället för att gå på led.

Flickorna jämför fritids, förskoleklassen, skolan och hemmet

Stina trivdes på Neptunus och hon trivs både i skolan och på Jupiter. Hon trivs bättre på Jupiter än på Neptunus. Detta för att de har gymnastik två dagar i veckan, det finns mer leksaker och för att de har fått egna ritblock. Men när det kommer till fröknarna så tycker hon bättre om dem som de hade på Neptunus. Visserligen kunde en del fröknar på Neptunus vara för stränga. Hon tycker inte om när de skriker som det hände att de gjorde. Men säger hon det händer att de gör det på Jupiter också. Hon tycker mer om en av fröknarna på Jupiter än de andra, Mia, eftersom hon har bakat med barnen. Stina menar att på Neptunus lärde de sig att leka. Hon säger att det är roligare att leka än att gå i skolan och att skillnaden mellan att gå i skolan och att gå på fritids ligger just i detta att på fritids får man leka. Att gå i skolan är bara ”så där” eftersom hon som sagt föredrar att leka framför att sitta still och arbeta.

Om vi jämför skolan med Neptunus?

Ja då är så klart Neptunus bäst. För vi måste ju sitta jämt i klassrummet, lyssna, lyssna, sitta, sitta, titta, titta, skriva, skriva, läsa, läsa. På Neptunus fick vi leka hur mycket vi ville förutom när vi skulle ha samling och gå ut och så.

Stina ht. 2001.

När Stina gick i förskoleklassen sa hon att hon hellre var där än hemma eftersom det var på fritids som det fanns kompisar. I år ett har hon ändrat sig hon berättar att hon har en vän att leka med och att det är bättre hemma eftersom hon kan bestämma mer där än på fritids.

Karin tycker att det har varit roligt att börja i år ett men menar att det är mycket skrikigt i klassrummet. Hon tycker att rasterna är lite för korta och att det är besvärligt att det finns barn som kommer för sent, eftersom hennes fröken då blir arg. Nästan allt var bättre i förskoleklassen än i skolan. Till exempel så fanns det större möjligheter att rita och måla där eftersom det fanns mer material. Hon säger att hon föredrar Jupiter framför Neptunus och de båda fritidshemmen framför skolan. Det man lär sig på Jupiter är enligt Karin att säga till när man kommer och att trä halsband.

Vad lär man sig här på Jupiter?

Vi lär oss halsband och så har de lärt oss att man ska säga till när man kommer till Jupiter,

Karin, ht. 2001.

Fanny tycker att det är roligt i år ett. Hon tycker att det är roligare att gå i skolan än vad det var att gå i förskoleklassen. Allra roligast är det att gå på Jupiter. Det är roligare på fritids än på Neptunus, hemma och i skolan.

Om du fick välja mellan hemma och fritids?

Fritids.

Varför då?

För att det är roligt, roligare än i skolan.

Fanny, ht. 2001.

Något som enligt Fanny är bättre på Jupiter än på Neptunus är att fröknarna där inte är lika stränga som de var på Neptunus.

Flickorna på Jupiter hösten 2002

På hösten 2002 hade flickorna gått två år på fritids. De gick på samma fritidshem som året innan. En skillnad mot förut var att de ”gamla” tvåorna slutat och att de nu var de stora barnen. Några andra förändringar var ett byte i personalgruppen och att en pojke och en flicka hade slutat medan en pojke och en flicka hade kommit nya. En av pojkarna var förflyttad till en annan klass och tillfälligt exkluderad från fritidshemmet. Under hösten pendlade han mellan att vara med och inte. Den nya flickan slutade under senhösten. I gruppen fanns 17 barn från år ett och 24 barn från år två (1 vuxen/knappt 14 barn).

Nytt för hösten var också att efter mellanmålet anslöt sig förskoleklassen (20 barn) tillsammans med 2-3 stycken vuxna, två förskollärare på heltid och en på halvtid. Mellan 14.00 och 15.00 gick den av de vuxna som öppnat på morgonen hem. Då kunde det bli 61 barn och fyra vuxna i gruppen. Detta bidrog till att det blev mindre lugnt. Hösten 2001 klagade fritidshemspersonalen ofta på barnen, att de var stökiga och att de själva var trötta. Det fanns en märkbar trötthet i personalgruppen. Fritidspedagogen menade att under de perioder som hon dessutom vikarierade för läraren var hon fullkomligt slut när fritids började! Vad det gällde de vuxnas arbetsätt så hade det förändrat sig. De vuxna var mer

tillbakadragna och mer lättirriterade. Detta innebar att de inte fanns med i barngruppen på samma sätt som tidigare. När de vuxna inte rörde sig i barngruppen fick de mindre kontroll på vad som skedde och disciplineringen kunde då få form av ”brandkårsuttryckningar”. De vuxna disciplinerade barnen ibland fysiskt genom att dra i armar eller kläder. Barnen fick oftare svar som att de skulle lösa sina problem själva, eller att de inte skulle ta åt sig, eller bry sig när andra var dumma mot dem.

Frihet och vuxenkontakt

Strax efter tolv kom de första barnen till fritids och runt halv två var alla från år ett och år två samlade. Då brukade de vuxna kalla till samling och när den var slut vid tvåtiden gick man för att äta mellanmål.

Alla tre flickorna hävdar att de trivs på Jupiter och med personalen. De tycker att det är tråkigt att Mia - den i personalgruppen som två av dem framhållit framför de andra – har slutat.

De upplever att de har en ganska så stor frihet på fritidshemmet. De beskriver hur de vuxna finns i bakgrunden. Att de själva i hög grad bestämmer över sin tid medan de vuxna planerar uppläggningsen av dagen, köper in material och upprätthåller en viss ordning.

Får man göra vad man vill här på Jupiter?

Nästan.

Om man delar upp tiden här på Jupiter mellan tid som barnen bestämmer över och tid som vuxna bestämmer över vilken del är störst då?

Jag tror att det är barnen.

Karin, ht. 2002.

Ibland så anordnar de vuxna aktiviteter. Någon gång händer det att dessa är obligatoriska. I början på terminen skulle till exempel alla göra en kylskåpsmagnet. Men oftast är det mycket få tillfällen där barnen inte själva kan välja. När de vuxna anordnar något som softboll¹² och kubb är de själva också

---

¹² En form av brännboll där slagytan på slagträt är soft – mjukt.

med på ett eller annat sätt. Men den större delen av tiden leker barnen med varandra och är inte så mycket tillsammans med personalen. De vuxna finns runt barnen. De tycker att det är lätt att fråga och menar att det händer att de sitter och pratar med dem. Stina säger att hon brukar prata med de vuxna när hon kommer på morgonen. Karin menar att hon inte pratar så mycket med dem. Hon säger också att de vuxna varken är för snälla eller för stränga och att de är som vuxna ska vara. De bryr sig om barnen på fritids och är försiktiga om dem.

Dom är försiktiga om oss.

Är dom rädda om er?

Jaa.

Karin, ht. 2002.

Stina menar att barn och vuxna är okey mot varandra medan Fanny tycker att de är sådär. Hon säger att de vuxna är okey och att hon trivs med dem. Hon menar att de vuxna säger ifrån lagom mycket men ibland är de sura och de är inte lika snälla som förut. Det är lite stökigare på fritids också enligt Fanny. Stina menar att det är många som bråkar med varandra.

Tycker du att det är lugnt eller stökigt här?

Stökigt.

Mycket eller lite stökigt?

Mycket, det är många som bråkar.

Stina, ht. 2002.

Flickorna säger att det är lite olika lätt att få tag på personal när man behöver dem. Alla tre berättar att det är lätt att få tag på de vuxna när man är inne och lite svårare när man är ute. Stina menar att det skulle vara bra om det fanns fler vuxna på fritidshemmet. Barnen berättar att det är de som har ansvaret för att hämta/ber de vuxna om hjälp. Stina är den av barnen som vi intervjuat som haft störst problem med att få tillgång till leken. Eftersom hon kan ha problem så händer det att hon ber de vuxna om hjälp. Då är det inte alltid som hon får hjälp. Hennes uppfattning är att de vuxna är både bra och dåliga på att hjälpa till. Ber man dem om hjälp så får man det ibland men inte alltid. De vuxna kan säga att hon ska lösa sina problem själv.

Ibland, vad betyder det? Betyder det att vuxna inte alltid är så duktiga på att hjälpa till?
Ibland håller de på med annat och då kan man inte säga till. Sen säger de att vi ska fixa det själva.

Stina, ht. 2002.

Att ha tillgång till leken

De är tio flickor ifrån år två på fritids och de har svårt att få vänskapen att fungera. Det finns stora spänningar i gruppen. Det handlar om makt och position, om uteslutningar och om förhandlingar, om olika allianser. Det är ofta bråk och maktkamp. Flickorna räknar upp sex olika flickor som alla kan hamna utanför. Vilket i realiteten innebär de flesta. Men för några barn är situationen något allvarligare än för andra. De berättar att det här i synnerhet gäller Fariba och Stina. Stina hävdar själv att hon kan ha problem med att få vara med och leka. Under hösten inträffade det vid ett tillfälle att hon var utestängd av kamraterna i klassen flera dagar i sträck. När hon inte fick vara med och leka bad hon de vuxna om hjälp utan att bli bistådd. Efter mellanmålet när barnen från förskoleklassen kom till fritids kunde hon vara med dem. Hon brukar tala med sina föräldrar om vad som händer på fritids. När vi frågar vad de talar om berättar hon:

Att jag inte har haft någon att leka med på hela dagen. Förförre veckan var jag utan kompis i fyra dagar.

Fick du inte hjälp av nån då?

Jag frågade fröken men då sa fröken så här; "Ja men dom kan väl få leka själva någon gång alla är jämt med dom".

Okey, fanns det några andra barn du kunde ha lekt med?

I så fall pojkarna.

Vilka barn var det du ville leka med?

Mona och Hanna.

Fanny då?

Hon lekte med Gunilla, jag frågade dem också men jag fick inte vara med.

Vad besvärligt, när du kom till fritids då?

Jag kanske får leka med dom på Neptunus.

Stina, ht. 2002.

Även Karin har haft lite problem med att ha tillgång till leken. Den här hösten var barnen precis som tidigare indelade i två grupper i skolan. Karin och Nanna är alltså bästa vänner och går fortfarande i skilda grupper. Innan Nanna kommer så leker Karin precis som året innan oftast med några flickor som går i hennes grupp, Mona och ibland med Fanny. När Nanna tidigare kom var det självklart att

hon och Karin lekte med varandra. Men Karins och Nannas vänskap ser något annorlunda ut i år. De har börjat leka med Nina och ibland händer det då att Karin blir utanför. Karin säger att hon inte brukar gå ensam någon längre tid utan att hon brukar säga ifrån och att då brukar det ordna upp sig.

Fanny har under alla intervjuer uttryckt att hon kan leka med alla flickor. Detta ger henne stora valmöjligheter hon är inte lika beroende som Karin eller Stina.

Vilka kamrater har du på fritids?

Alla.

Vilka leker du helst med?

Alla, vem som helst.

Vem leker du oftast med?

Vem som helst.

Fanny, ht. 2002.

Men Fanny berättar också att hon leker mest med Gunilla och Mona som går i samma grupp som hon gör. Gunilla leker ibland med Stina men har inte vare sig henne eller Fanny som bästa vän. Men Mona har Hanna – som går i den andra gruppen - som bästa vän och det händer ofta att de inte bara leker med varandra när den andra kommer från skolan utan också att de går hem tidigare tillsammans. Då får Fanny inte vara med. Samma sak gäller när hon leker med Karin, när Nanna kommer får hon inte vara med.

Vilka flickor leker helst med varandra här?

Nanna, Karin och Nina. Alltid i alla fall Karin och Nanna. Åh de är ju bästa kompisar hela tiden. Man får typ aldrig vara med dom.

.....
Vem leker Mona med?

Ibland Stina och jämt Hanna. Man får aldrig vara med dom. Åh man blir så sur på dom man får aldrig vara med.

Fanny, ht. 2002.

Flickorna i år två på fritids har som sagt problem med sin vänskap. Alla tre flickor som vi intervjuat berättar om att både de själva och andra kan få problem med att få vara med.

Vem bestämmer i leken?

Trots att alla flickor påvisar problem med att få vara med fortsätter både Fanny och Karin precis som tidigare år att hävda att barnen bestämmer tillsammans vad de ska leka. Karin hävdar fortfarande att hon och Nanna bestämmer tillsammans.

Är det någon särskild som brukar hitta på vad ni ska leka?

Nej.

Vad är det oftast man får göra i gymnasalen då?

Spela olika saker, jag vet inte vad man mest får göra.

Brukar du göra det eller väljer du att leka med Nathalie då?

Vi bestämmer tillsammans vad vi vill.

Karin, ht. 2002.

Stina fortsätter precis som vid tidigare intervjuer att hävda att det är Fanny som bestämmer i leken men nu tillägger hon att Fanny kan bestämma även om det inte är hon som har initierat leken.

Vem bestämmer i leken.

Fanny brukar bestämma fast det inte är hon som har hittat på leken.

Stina, ht. 2002.

De andra barnen på fritids

Även den här hösten kunde vi iaktta att flickor och pojkar kunde leka med varandra. Inte heller nu sa någon av flickorna att de lekte med pojkarna. Vi såg också nu att det inträffade att pojkarna bråkade med flickorna. Stina tycker att pojkarna på fritids kan vara besvärliga. En av de nya pojkarna slår henne. Hon berättar att en flicka som kommit ny till klassen är född med en missbildning och att flera utav pojkarna i gruppen retar henne för det.

Jaa. Vissa retar henne, för att hon har så här (så visar hon).

Vilka är vissa?

Stig och det är mest och pojkarna då da. Stig, Per, Assar, Assar, det är väldigt många pojkar. De retar henne för hon föddes så här, det heter harmynt.

Stina, ht. 2002.

Vi iakttog inte en enda gång att flickorna i år ett och år två lekte med varandra. Men vi såg inte heller några andra interaktioner. Till exempel att de skulle vara

elaka mot varandra. Stina lekte med några flickor i förskoleklassen när hon inte hade någon att leka med från år två.

Samlingen

Den här terminen har de samling nästan varje dag. Stina och Fanny menar att samlingarna är det absolut tråkigaste på fritids. Fanny menar att det är tråkigt för att de måste sitta stilla medan Stina menar att det är för att det är så skrikigt.

Vad tycker du om samlingen?

Tråkiga.

Vad gör man på samlingarna?

Sitter stilla.

Fanny har svårt att se att det finns något som är bra med samlingar men både Stina och Karin menar att de kan det. Stina menar att man kan ta upp om det är något som inte fungerar som det ska. Som till exempel om barnen är oense eller när det är något barn som inte får vara med och leka.

Ja, ifall det är något viktigt att säga.

Vad skulle det vara?

Jag vet inte, t.ex. jag sa till Fariba att hon fick va med oss och, men liksom Fanny sa att hon inte fick vara med, liksom såna.

Stina, ht. 2002.

Karin menar att det under samlingen som de vuxna informerar om olika saker. Själv pratar hon inte på samlingarna. Räcker upp handen säger hon det gör man när man har något att fråga och det brukar hon inte ha.

Brukar du räcka upp handen

Det gör man bara man har frågor och jag brukar inte ha frågor.

Karin, ht. 2002.

Mellanmålet

De ställer inte längre upp på led för att gå iväg till mellanmålet utan nu får de ställa upp först när de kommer dit. De vuxna säger till när det är dags att gå till mellanmålet och baren blir avprickade i matsalen i stället för utanför fritidshemmet. Det här uppskattas av barnen. Karin menar att det hela fungerar ganska bra även om det kan vara lite pratigt i matsalen.

En jämförelse mellan skolan, fritids och hemma

Stina berättar att hon är duktig i skolan och att hon trivs där. Det är kul att vara på fritids också, säger hon. Hon menar att i skolan lär man sig att läsa och räkna och på fritids att man inte ska slåss. Skillnaden enligt Stina är att man får leka på fritids och arbeta i skolan.

Men visst finns det skillnader mellan fritids och skola?

Ja. Man jobbar i skolan man får leka på fritids.

Stina, ht. 2002.

När vi frågar Stina varför man går på fritids svarar hon att det gör man för att det är kul. Det är kul att komma till fritids på morgonen, det är bara att sätta sig vid ett bord och rita.

Hur tycker du att det är att komma hit på morgonen?

Det är kul. Det är bara att sätta sig vid bordet och rita, det är kul.

Stina, ht. 2002.

När hon går hem från fritids känner hon sig ofta glad och trött. Om hon fick välja skulle hon vara hemma. Anledningarna är flera men huvudanledningen är att hemma har man större frihet att göra egna val. Är hon hemma och leker med en kompis så kan hon ta ut vilka leksaker hon vill och leka med, det får man inte på fritids.

Om du är ute på fritids med en kompis eller hemma ute med en kompis, är det någon skillnad?

Det är skillnad att vara ute hemma.

På vilket sätt?

För då kan man ta ut leksaker, här får man ju bara ta ut hinkar. Hemma kan man ju ta ut dockor och sånt där.

Stina, ht. 2002.

Hemma har hon datorn och teven där har hon också en egen säng att vila i. Hon tycker att det är mycket stökigt på fritids medan det är lugnt hemma, där kan man få lugn och ro säger hon.

Också för **Karin** går det bra i skolan. Hon ser sig själv som duktig, ordningsam, snäll och glad. Något hon inte tycker om är när andra barn inte är snälla och när

det blir stökigt. Ett problem med att det blir stökigt är att de vuxna kan bli arga. Men Karins fröken är snäll vilket är tur för henne eftersom hon ofta kommer för sent. Hennes pappa är inte så bra på att passa tider och det är han som följer henne till skolan på morgonen. Det innebär att hon ofta kommer för sent men hennes fröken blir inte arg på henne.

Det är skönt att hon inte brukar bli arg.

Karin, ht. 2002.

Enligt Karin är det skillnad på att gå i skolan och att gå på fritids. I skolan måste man sitta still på en stol och jobba, där får man inte leka, men det får man på fritids. Man lär sig olika saker i skolan och på fritids också. På fritids lär man sig att göra pärlplattor, ha roligt, och att spela datorspel.

Man lär sig att ha roligt, man lär sig på datorn man lär sig på spel.

Karin, ht. 2002.

Hon tycker inte att det är någon annan skillnad på fritids i år än att de har blivit större. Jämför hon hur det är hemma och på fritids så är den största skillnaden att det inte är så mycket barn hemma. Och det är just detta med barn som är det viktiga med att gå på fritids. Hon har ju sin bästa vän här och därför så föredra hon att vara på fritids framför att vara hemma. Men säger hon fick hon välja mellan att vara på fritids tillsammans med sin kompis och hemma med henne skulle hon välja att vara hemma.

Vad skulle du välja om du fick välja mellan att vara hemma och på fritids?

Om min kompis hade gått hem skulle jag välja att gå hem om hon inte hade gått hem skulle jag välja fritids.

Karin, ht. 2002.

Det var bra att börja i andra klass säger **Fanny**. Hon menar att det är bättre att vara hemma eller på fritids än att vara i skolan. Det är roligare på fritids än i skolan. Enligt Fanny lär man sig saker i skolan och på fritids men det är olika saker och olika mycket. I skolan lär man sig en massa som matte och svenska och på fritids lär man sig pyttelite som att ”göra pärlor snyggt”. Först säger hon att det är precis som förra året på fritids fast de har ändrat om i rummen lite. Men sedan säger hon att det har blivit bättre nu. Hon säger också att det är tråkigt att gå hem från fritidshemmet eftersom hon inte har någon att leka med när hon är hemma.

Hur känner du dig när du ska få hem?

Att det är tråkigt.

Är det tråkigt att gå hem?

Ja det sa jag ju.

Fanny, ht. 2002.

Flickorna på Neptunus och Jupiter, sammanfattande kommentar

Av flickornas berättelser framstår fyra saker på fritids som viktigare än andra, att de har kamrater och relationen till dem, att de vuxna är snälla och att ha en hög grad av självständighet/handlingsutrymme. Alla tre flickorna ger uttryck för att de trivs på fritids och till viss del i förskoleklassen och i skolan. Deras berättelser handlar i mycket om upplevt handlingsutrymme. De menar att det har de mindre av i skolan än i fritidshemmet. Stina menar att störst handlingsutrymme har hon hemma.

Det finns en uppdelning mellan barn och vuxna

Under de tre terminer vi följt flickorna har deras uppfattning runt personalen varit ganska samstämmig och heller inte varierat särskilt mycket. Alla tre flickorna uttrycker att de trivs med de vuxna. De berättar om en uppdelning mellan barn och vuxna. Där barnen själva får bestämma över vad de ska göra, med vem eller vilka och var medan de vuxna har huvudansvaret. I detta huvudansvar ingår enligt barnen att planera uppläggningsdagen, köpa in material och upprätthålla en viss ordning och garantera barnens säkerhet.

De menar att till exempel garanteras deras säkerhet genom att de vuxna håller reda på vilka barn som är på fritids och genom att de förhindrar bråk.

Det finns ett ständigt sorl på fritidshemmet som ibland kan vara som ett surr och ibland vara öronbedövande. Att de vuxna höll sig i bakgrunden kunde innebära att de låg ett steg efter i olika händelseutvecklingar. Ibland blev de vuxna lika högröstade som barnen. Stina hävdar att det händer att de vuxna på båda fritidshemmen skriker när de ska säga ifrån. Det tycker hon inte om, det är inte

snällt och vuxna ska vara snälla säger hon. Det är viktigt att de kan säga ifrån och skydda barnen men de ska kunna göra det utan att skrika säger Stina. När det gäller disciplinering har flickorna lite olika uppfattning om graden av stränghet. Karin som är lugn får sällan eller troligen aldrig någon åthutning och uppfattar det som att de vuxna inte är så stränga på något ställe. Hon tycker att det kan vara lite väl stökigt på fritids, att det finns dumma pojkar och att det är skönt med att de vuxna bestämmer och har kontroll.

Både Fanny och Stina kan vara med och underblåsa den stökiga stämningen. De uppfattar de vuxna som lite stränga. Fanny uppfattar personalen på Neptunus som lite stängare än de på Jupiter. Medan Stina uppfattar de vuxna på Jupiter som lite strängare än de på Neptunus. Stina och Karin menar att det är bra om de vuxna kan säga ifrån så att man inte behöver vara rädd för andra barn.

Det finns i barnens berättelser inte endast en skillnad mellan av vuxna strukturerad tid och fri tid utan också mellan strukturerad tid där man måste vara med och där man själv får välja. Då de inte får välja är till exempel samlingen. När vuxna bestämmer utan att ta med barnen i beslutsprocessen kan de uppleva detta som minskat handlingsutrymme. Stina ger uttryck för det när hon går på Neptunus och menar att det är tråkigt att göra det de vuxna vill. Det framstår som något helt annat när de vuxna föreslår att de som vill får vara med, till exempel och baka.

Flickorna ger uttryck för att det känns tryggt med vuxna som man känner och är van vid. Trots det markerade avståndet mellan barn och vuxna blir en av de vuxna omtalad och omtyckt för att hon engagerar sig lite mer i barnen, hon snickrar, skojar och bakar med dem. Flickorna hävdar att det är lätt att fråga de vuxna om de behöver hjälp med något. Men de sitter sällan och pratar med dem. De berättar att det händer att de vuxna på båda fritidshemmen ibland blandar sig i barnens förehavanden men oftast är det barnen själva som har ansvaret för att be om assistans. Flickorna tycker då att det är lite olika lätt att få tag på dem. Alla tre berättar att det är lätt att få tag på de vuxna när man är inne och lite svårare när man är ute. Barnens utsagor visar att det både från de vuxnas håll och från deras

egen finns en förväntan på att de ska klara sig på egen hand, vara självständiga. Man kan tala om att det finns en diskurs där vikten av att vara – självständig - stark och klara sig på egen hand gäller. Motsatsen till att vara stark och självständig är att vara svag och beroende. I det sammanhanget blir det svårt att be om hjälp. De flickor som inte anser sig ha något större behov av att få hjälp av de vuxna menar att det går bra att få hjälp. Medan den av flickorna, Stina, som har störst behov av att få hjälp från de vuxna menar att hon inte alltid får det.

Förhandlingar runt leken

Det förekommer mycket förhandlingar och maktkamper mellan flickorna. De flesta förhandlar/kämpar ofta med varandra om vem som ska bestämma, vem som ska få vara med och vilka normer och regler som ska gälla. För de tre flickor vi följt gäller detta i hög grad för Stina och Fanny och i lägre för Karin. Stina och Fanny kan om de kommer i konflikt hävda sig fysiskt. Båda kan underblåsa och förstärka oron i gruppen. Man kan säga att de till viss del är med och upprätthåller det överordnade mönstret. Stina kan ibland ta en annan position, den som hjälpfröken. Karin vill att det är lugnt och att alla är snälla, det värsta hon vet är bråk och stök. Men när hennes vän Nanna väljer bort att leka med henne säger hon ifrån.

Flickorna förhandlar ofta runt rollfördelningen. De olika rollerna som ingår i lekarna har olika status och popularitet. Ofta är det så att den eller de som hittat på leken har tolkningsföreträde. Trots det finns det ofta en viss frihet för alla deltagare att utforma/förhandla fram sina roller.

Karin berättar att hon och Nanna bestämmer tillsammans. Fanny menar att barnen bestämmer tillsammans och att de om de behöver kan ola. Medan Stina säger att hon inte är så påhittig och att hon helst inte vill bestämma och att andra, som Fanny, kan få göra det.

Barnen på fritidshemmet har en stor betydelse för varandra.

Karin har sin bästa vän på fritids därför föredrar hon att vara där framför att vara hemma. Men säger hon fick hon välja mellan att vara på fritids tillsammans med sin kompis och hemma med henne skulle hon välja att vara hemma. Fanny menar att det är bättre att vara på fritids eller hemma än att vara i skolan eftersom hon inte har någon att leka med när hon är hemma. På våren år 2001 menade Stina att hon hellre var på fritids än hemma eftersom det var på fritids som det fanns kompisar. Från och med år ett har hon ändrat sig då berättar hon att hon har en vän att leka med hemma också och att det är bättre hemma eftersom hon kan bestämma mer där än på fritids. År 2002 säger hon dessutom att det är mycket stökigt på fritids och att hemma kan man få lugn och ro.

Flickorna berättar att de har en eller flera vänner. Stina leker med flera flickor, Karin leker helst bara med Nanna medan Fanny framhåller att hon kan leka med alla. Det händer att barn blir uteslutna men att inte få vara med sin bästa vän kan bero på flera orsaker. Ibland kan lärare – till exempel genom att dela barnen i grupper - hindra barnen från den samvaro de själva föredrar.

Vi noterade redan under vårterminen 2001 att det fanns konflikter i gruppen och att det var ett tufft klimat men vi såg aldrig att något barn gick på egen hand. På höstterminen 2002 var det annorlunda. Flickorna räknade då upp sex – av tio - olika flickor som alla kunde hamna utanför. Under hösten fick Stina problem, vid ett tillfälle var hon utestängd av kamraterna i klassen flera dagar i sträck. När hon inte fick vara med och leka bad hon de vuxna om hjälp utan att bli bistådd. När barnen från förskoleklassen kom till fritids kunde hon vara med dem. Även Karin fick bekymmer. Hon och Nanna hade börjat leka med Nina och ibland hände det då att Karin blev utanför. Karin säger att hon inte brukar gå ensam någon längre tid utan hon brukar säga ifrån och då brukar det ordna upp sig. Att Fanny kan leka med alla flickor innebär inte att hon alltid leker med dem som hon vill leka med. Hon berättar att hon gärna skulle leka med Mona och Hanna eller med Nanna och Karin men att det kan vara svårt att få vara med.

Även om barnen inte alltid kan eller vill leka med sina favoriter innebär det inte att de inte har tillgång till leken. En aspekt av detta är att det som för en oinitierad betraktare ser ut som att barn leker och har det bra för barnen kan innebära att det känner sig uteslutna ur den gemenskapen som det vill tillhöra. Att vara med i periferin kan innebära att sitta vid samma bord som de övriga flickorna och arbeta men att inte kunna räkna en enda av dem som vän.

De andra barnen på fritids

Flickorna leker oftast traditionella lekar med flickor från samma grupp/klass. Det händer ibland att några av flickorna leker med några av pojkarna, oftast jagalekar. Stina berättar att hon slåss med pojkarna som retar henne. Karin menar att pojkarna kan vara dumma.

När barnen börjar på Jupiter får de gå tillsammans med en grupp barn som är ett år äldre. För pojkarna är det så att de kan spela fotboll eller andra kollektiva lekar med barnen som är ett år äldre men flickorna fortsätter att leka med varandra inom gruppen. Fanny menar att hon inte har något emot tvåorna medan Karin och Stina ger uttryck för att de inte trivs med dem för att de inte är snälla. På hösten 2002 är flickorna de äldsta men de leker inte med flickorna som är ett år yngre. När Stina blir utestängd kan hon leka med några flickor från förskoleklassen.

Samlingen

Under vårterminen 2001 hade barnen ingen samling under fritidstid. När de började på Jupiter hade de samling varje dag. De vuxna menade att gruppen var alltför stökig för att klara av att ha samling. Därför minskade man antalet samlingar till en i veckan. På höstterminen år 2002 tog man upp samlingarna igen och nu fungerade de lite bättre. Barnen hävdade att samlingarna var tidsödande, tråkiga och utan mening. Ingen av flickorna uppskattar samlingarna så särskilt mycket. Stina och Fanny menar att det absolut tråkigaste på fritids är att ha samling. Samlingarna tar för lång tid tycker de. Fanny menar att det är tråkigt för att de måste sitta stilla medan Stina hävdar att det är för att det är så skrikigt. Karin tycker att samlingar är roliga men att det ibland är tråkigt att behöva

avbryta leken för att ha samling. Fanny har svårt att se att det finns något som är bra med samlingar men både Stina och Karin menar att de kan det. Stina menar att man kan ta upp om det är något som inte fungerar som det ska. Som till exempel om barnen är oense eller när det är något barn som inte får vara med och leka. Karin menar att det är då de vuxna informerar om olika saker.

Mellanmålet

Flickorna hade svårt att se meningen med omständigheterna runt ledet till mellanmålet. De hade problem med att inordna sig i situationen. Flertalet av barnen bråkade med varandra, retades, buffades och blev ovänner. De vuxna hade svårt att hantera situationen och misslyckades med att dämpa och samla in barnen, därmed fick de problem med att följa rutinerna. Karin tyckte att ledet var det tråkigaste på fritids. Fanny föreslog att man borde springa till mellanmålet i stället för att gå på led. Att de vuxna så småningom tog bort ledet var uppskattat av barnen.

Man lär sig olika saker i skolan och på fritids

Stina menar att på Neptunus lärde de sig att leka. Hon säger att i skolan lär man sig att läsa och räkna på Jupiter att man inte ska slåss. **Karin** menar att i skolan måste man sitta still på en stol och jobba, där får man inte leka, men det får man på fritids. På fritids lär man sig att göra pärlplattor, ha roligt, spela datorspel, säga till när man kommer, trä halsband, larma räddningstjänsten. **Fanny** menar att i skolan lär man sig en massa som matte och svenska och på fritids lär man sig pyttelite som att ”göra pärlor snyggt”.

5.2 Pojkarna på Neptunus och Jupiter

Assar är en intensiv lite busig kille som har svårt att sitta still. Han är inte så verbal och har inte lätt för att samtala. Assar tycker om att gå till parkleken och cykla, att spela fotboll och leka med lego, med kuddarna och riddarborgen. Han bästa vän är Per men han leker också med Stig och Jon. Däremot tycker Assar inte om att rita och måla. Han är rädd för att bli slagen av Heddi, vilket också har hänt. Det är bättre att vara hemma än på Neptunus, säger Assar. Det är fröknarna som bestämmer allt på fritids säger han. När han går till och från Neptunus känner han sig trött, han blir lämnad och hämtad av en förälder eller ett syskon.

Klas är en verbal kille som har lätt för att samtala. Han beskriver sig som duktig och populär. Klas har mycket att berätta men menar att det är roligare att leka. Bland pojkarna leker han med Hektor. Med de pojkar i gruppen som slåss vill Klas inte leka, vilket han inte vill att de ska få reda på ifall att de skulle bli sårade. Han leker gärna med flickorna, helst med Gunilla. Han gillar att leka jagalekar, Pokémon¹³, inte nudda mark, brottnings och kurragömma. Han tycker att det är tråkigt på Neptunus när han måste arbeta som de gör när det är förskoleklass. Det är mamma eller pappa som lämnar och hämtar honom och det känns bra att gå till Neptunus och tråkigt att gå hem.

Stig är inte så särskilt van vid att samtala. Roligast tycker Stig att det är att vara ute och spela fotboll, basket eller brännboll. Inne är det att bygga med lego och att spela på datorn som gäller, han är duktig på datorspel. Han leker med Hektor och Pablo. Men det är roligare hemma än på fritids säger Stig. För hemma där man kan få bestämma över sina leksaker och så är fröknarna dumma och jobbiga. Av barnen gillar han Jacob minst och med honom slåss han, när de slåss vinner Stig. På Neptunus bestämmer alla barn och vuxna lika mycket enligt Stig. Det är hans pappa och syster som lämnar och hämtar på fritids.

---

¹³ Pokémon är en figur i en teveserie och finns att köpa som figur men också som gameboy och tevespel, osv. Det finns 150 olika sorts Pokémon och en viktig slogan är "catch them all". Mest känd av dem är [Pikachu](#). Man fångar och tränar Pokémon så att de blir dugliga. Flera kan också genomgå förändringar och bli en annan sorts varelse. Vilket kallas "utveckling". Huvudpersonen i film och tevespel är 10åriga Ash. Hans dröm är att bli världens bästa Pokémon tränare.

Pojkarna på Neptunus våren 2001

På våren 2001 gick pojkarna i förskoleklass på förmiddagen och på fritidshem på eftermiddagen. De hade samma personal, lokaler och barngrupp hela dagen. Det var 24 barn i gruppen och fem vuxna. En förskollärare och en fritidspedagog på heltid, två förskollärare som delade på en heltid samt en ”resurs” på heltid för ett av barnen (1 vuxen/6 barn). Alla barn blev hämtade och lämnade av någon, en vuxen eller ett syskon.

Pojkarna är självständiga

Med undantag för mellanmålet var oftast hela eftermiddagen på Jupiter vigd åt fri lek. Barnen var aktiva och självständiga, det vanligaste var att de lekte för sig själva. På Neptunus var det stimmigt och mycket konflikter. Barnen sökte ofta konfrontation med varandra. Även vid missuppfattningar och små incidenter kunde de buffa till varandra handgripligt. De vuxna fanns i bakgrunden och de ingrep sällan om inte barnen själva hämtade dem. Det inträffade även vid handgripligheter att de vuxna höll sig i bakgrunden och lät barnen själva klara upp sina konflikter. Stig berättade att de vuxna på Neptunus inte lekte med barnen utan att de jobbade.

Var de ute fanns det alltid minst en vuxen ute samtidigt med barnen men de stod oftast i närheten av flickorna. Då och då gick någon vuxen runt på skolgården. Den var ganska stor med olika rum och flera olika möjligheter till aktiviteter som barnen också utnyttjade. Pojkarna sa att det var de vuxna som hade det övergripande ansvaret. De menade att de inte fick göra som de ville. Assar hävdar att det är de vuxna som bestämde men Stig menar att det är de vuxna som bestämmer tillsammans med barnen. Samtidigt hävdar han att det är roligare hemma eftersom han där i motsats till på Neptunus får göra vad han vill med sina leksaker. Stig menar att han inte brukade sitta och prata med de vuxna. Han tycker att de vuxna – kanske inte alla - på Neptunus är dumma och jobbiga. Klas berättar att han trivs med personalen men att prata med dem brukar han inte göra för det är roligare att leka.

Brukar du prata med de vuxna på fritids?

Nej (paus) det är roligast att leka.

Klas, vt. 2001.

Det händer att Stig blir ovän med barn på fritids, mest med Jacob för att ”han är dum”. När han råkar i gräl ber han inte de vuxna om hjälp och det händer att han löser konflikten genom att slåss. Inte heller Klas brukar be de vuxna om hjälp. Han berättar att han ibland när han har gjort sig illa går till fröknarna. Han berättar också att det kan hända att han gråter när han ramlar och slår sig utomhus. Men, berättar Klas, han tål mycket och han behöver inte plåster om han slår sig och att han tröstar sig själv. Han menar också att han och hans kompisar kan lösa sina konflikter själva men att det är bättre att be en vuxen om hjälp än att börja slåss.

Ibland blir det väl så stora gräl att ni måste ta hjälp av någon vuxen?

Jaa

Vad gör du då? Hämtar du en vuxen?

Ja jag skulle ju göra det bästa att hämta en fröken inte det sämsta och börja slåss. Om att man ska vara vänner igen.

Klas, vt. 2001.

Kommentar

Assar hävdar att det är de vuxna som bestämmer medan Stig säger att det är de vuxna som bestämmer tillsammans med barnen. Samtidigt hävdar han att han inte får göra vad han vill på fritids. Stig säger också att det är roligare hemma för där får man göra vad man vill med sina leksaker och det får man inte på Neptunus. Pojkarna väljer inom ramen för fritidshemmet i mycket stor utsträckning vad de ska göra, var de ska vara och med vem de ska leka. Pojkarna vill helst klara sig utan de vuxna. De vill lösa sina konflikter själva och inte gärna visa när de blir ledsna. De vuxna är inte så involverade i barnens förehavanden vilket innebar att de vuxna ibland gjorde brandkårsuttryckningar när det gick hett till.

På fritids leker pojkarna oftast traditionella pojklekar

Pojkarna trivs på fritids. De tycker om att vara utomhus och att få röra på sig. När de är ute så spelar de oftast landbandy och fotboll. Klas leker gärna en jagalek

med flera barn men tycker också om att leka Pokémon, inte nudda mark, kurragömma och brottnig - men inte mamma, pappa barn.

Vid dåligt väder var de oftast inne. Även inne var det fri lek som gällde. Det material som fanns tillgängligt i lokalerna erbjöd en mängd olika sysselsättningar. Barnen var precis som när de var ute självständiga. De lekte och spelade spel, oftast utan de vuxnas inblandning. Pojkarna spelade datorspel, byggde med lego eller kapplastavar eller så byggde de kojor. När barnen inte var fokuserade på någon lek eller spel gick de runt och tittade på vad andra gjorde. Både Assar och Klas tar upp sådant som är tråkigt i förskoleklassen som att arbeta, sitta still på samlingen eller att rita. Tråkigt menar Klas är det också att så många slåss. Det Stig klagar på är att man inte får göra vad man vill.

Pojkarna leker inte så mycket med flickorna.

Pojkar och flickor leker oftast skilt från varandra. De leker olika lekar i olika grupper. Flickorna ritar medan pojkarna bygger med lego eller så spelar pojkarna fotboll medan flickorna gungar osv. På så sätt skulle man kunna säga att de lever olika liv på fritidshemmet. Men det är bara en del av "sanningen" för samtidigt händer det ganska ofta att pojkarna och flickor leker med varandra. De fanns hela tiden i varandras närhet och drogs in i varandras aktiviteter. En pojke och flicka - Klas och Gunilla - lekte mycket med varandra. Klas säger att det är självklart att man kan leka både med flickor och med pojkarna. Det är så självklart för honom att han har lite svårt med våra frågor runt detta. När vi frågar om man leker olika sorters lekar med flickor och pojkarna svarade han till exempel att det är en dålig fråga.

Men jag hör att du leker en hel del med både flickor och pojkarna,....en del leker med både flickor och pojkarna.

Ja, jag är en sån jag leker med alla mina vänner.

Tycker du att det är skillnad mellan att leka med pojkarna och flickor du som vet?

Nej.

Man leker inte olika sorters lekar, en del med pojkarna och en del med flickor?

Det var en dålig fråga, det kommer inte på frågan, nej.

Klas, vt. 2001.

Det händer ganska ofta att några pojkar och flickor leker en jagalek. Det är flickorna som jagar och när de får tag på en pojke så ska de göra olika saker med honom som t.ex. slänga iväg honom. I leken finns det en möjlighet för pojkarna att betala sig fria genom en puss. Klas berättar vilka som brukar leka den här leken och räknar då upp flera pojkar och flickor. Bland dem han räknar upp är Stig med. Men när vi frågar Stig om han leker med flickorna något så får vi till svar att det gör han inte. När det gäller flickor framstår han som Klas raka motsats. Han menar att det inte går att leka med flickor när man är pojke. Den här inställningen har han även vid senare intervjuer. Pojkar ska inte leka med flickor och det flickor sysslar med är under en pojkes värdighet.

Har du inte lekt med tjejerna någonting?
(Han skakar på huvudet och gör en grimas.)

Varför då då?

Därför.

...

Förlåt jag avbröt dig du skulle säga någonting om varför du inte leker med tjejer.

Därför att dom är tjejer och vi är killar.

Stig, vt. 2001

Pojkarnas vänskap

Pojkarna på Neptunus har olika status. Det finns de som har högre status än övriga, som t.ex. Stig och Assar och de som har lägre som Jacob. Vilken status man har är beroende av olika orsaker och spelar roll i val av kamrat. På Neptunus har det att göra med att vara duktig och stark. Att vara skicklig inom de olika pojkaktiviteterna, att stå pall, inte visa upp svagheter, att hävda sig fysiskt och att kunna försvara sig.

Pojkarna räknar upp minst en kamrat var som de räknar som kompis. Assar leker oftast med Per. Vi har sett honom leka med två pojkar, Jacob och Per och frågar honom om detta. När vi ställer den här frågan är vi inte medveten om att Jacob har svårt att få tillgång till leken. Det visar sig senare. Men både Assar och Klas säger redan vid den första intervjun att de inte leker med Jacob medan Stig hävdar att han slåss med honom.

Klas tillhör inte dem som vill slåss han menar att det är onödigt. Han berättar att han och Hektor haft lite problem men att de nu har löst det och att de gjorde det på egen hand utan de vuxnas ingripande. Att klara sig själv utan de vuxna är viktigt men det är menar Klas bättre att hämta en vuxen än att börja slåss. Han berättar också att det finns två pojkar som slåss mer än de flesta, Stig och Heddi. Stig säger att det händer att han löser konflikter genom att slåss. Det händer att Klas leker med Stig men säger han, han väljer bort att leka med ett flertal pojkar för att de inte är snälla.

Jag skulle säga så här. Jag vill leka med alla som är snälla. Ifall att någon skulle vara dum så kan den inte vara med för jag vill inte ha några som är dumma med i mina lekar för det är inte roligt.

Vilka faller bort då?

Vilka fall? Ja, jag leker inte med många ifall det gäller pojkar.

Nej, du leker inte med Heddi t.ex.?

Neej.....speciellt ibland med Jacob som också är, fast jag har inte sagt det till dem det är onödigt.

Klas, vt. 2001.

Också Assar berättar att Heddi slåss och att han faktiskt är rädd för honom. Assar säger att Heddi tror att han är tuff när han i själva verket är dum. Han har slängt Assar i väggen. Vi frågar Assar om han fick tröst då, han svarar att han inte grät för att han inte ville det. Vi förstår på Assar men också som sagt på Klas och Stig att gråta det är för veklingar. På Neptunus gråter inte de starka och framgångsrika pojkarna.

Finns det någon här på skolan som du är rädd för?

Heddi.

Varför är du rädd för honom

Han är dum.

Är han dum? På vilket sätt?

Han slåss, han slänger in barn i väggar.

Har han slängt in dig i väggen någon gång?

Ja, en gång.

Varför gjorde han det då?

Han tycker att han är tuff.

Okej, vad tycker du?

Jag tycker han är ful.

Det måste ha gjort ont när han slog in dig i väggen?

Ja, men jag började inte ens gråta.

Varför gjorde du inte de då?

Jag vill inte gråta.

Assar, vt. 2001.

När Assar berättar det här för oss så frågar vi vad som hände efter detta. Han svarade då att en av de vuxna kom och tog hand om Heddi. Sedan gjorde hon något som vi noterat vid ett annat tillfälle nämligen ringde efter Heddis föräldrar så att de fick komma och hämta hem honom.

Gjorde hon något mer?

Hon tog Heddi.

Vad hände med Heddi när (namn på pers.) honom då?

(Namn på pers.) ringde Heddis mamma.

Ja?

Så han fick gå hem.

Assar, vt. 2001.

Vi såg inte att man löste problem genom att ringa efter föräldrarna så att de fick komma och hämta sitt barn med några fler barn.

Pojkarna menar att de bestämmer tillsammans

Som vi tidigare påpekat stred pojkarna på Neptunus ofta med varandra. Det var det överordnade mönstret vid olika konflikter. När det gällde att välja vilken lek de skulle leka så berättade de om något helt annat. De sa att de oftast turades om eller bestämde tillsammans vad de skulle leka. Stig menar att i leken så bestämmer han ibland och ibland bestämmer de andra. Klas hävdar att det är dåligt att inte bestämma tillsammans. Men säger han det innebär inte att alla alltid har lika mycket att säga till om eller att det är konfliktfritt. Det händer att det blir bråk och att någon får bestämma mer än de andra. Klas är verbal och visar ofta upp en stor diplomatisk och social kompetens kanske speglas det i hans uttalande att han bestämmer det han får?

När ni leker så här är det någon särskild som bestämmer mer än någon annan då eller hur blir lekarna till?

Det är ju inte dåligt, alla bestämmer lika mycket.

Bestämmer alla lika mycket?

Ja ibland så är det så här att det blir bråk jag bestämmer mest också. Fast då ifall de säger att jag bestämmer minst det struntar jag i. Jag bestämmer det jag bara får.

Klas, vt. 2001.

När vi frågar Assar med vilka han spelat och vilka som bestämt att de skulle göra det så svarar han genom att räkna upp namnen på dem som spelat tillsammans.

Det ger inte något svar på vem som kommit på idén eller vilken status denne har och det är nog ganska klart att de som inte vill vara med och spela inte gör det. Men vi tolkar svaret som att det speglar en föreställning om att man går ganska demokratiskt tillväga och bestämmer tillsammans vad man ska leka.

Vem spelade du med?

Med Stig och Rasmus.

Vem bestämde att ni skulle göra det?

Stig och jag Rasmus och Hektor.

Assar, vt. 2001.

Pojkarna jämför Neptunus med hur det är hemma och i förskolan

Alla tre pojkarna trivs på Neptunus. Förut gick de i förskolan och där var det också bra. Två av dem tycker att det var bättre där. Stig till exempel tyckte att det var bättre på dagis för dit fick man ta med sig en leksak på fredagarna och till Neptunus får man ”inte ta en endaste liten grej”. Klas har roliga minnen från dagis. Han säger att det var roligare där för att de fick äta godis, i alla fall när de sov över.

Att vi bad barnen göra en jämförelse mellan att vara hemma och på fritids var för att höra hur de jämförde. Man kan ju anta att de precis som de många vuxna tycker att det är skönare hemma än på jobbet. Assar och Stig säger att det är bättre att vara hemma. För hemma säger Assar får man nya leksaker och på Neptunus får man inte åka utanför parken. När han är hemma kan han spela ishockey med sin bror också. För Stig är anledningen att hemma får man göra vad man vill och bestämma över sina leksaker det får man inte på Neptunus. Klas säger att det är tråkigt att gå hem på kvällarna och att det finns mer leksaker och barn på fritids. Han säger först att på fritids lär man sig inget men sedan säger han att man lär sig att rita fint.

Pojkarna på Jupiter hösten 2001

På hösten 2001 började barnen i år ett och på ett nytt fritidshem, Jupiter. De bytte lokaler och personal. När barnen gick på Neptunus var skillnaden mellan för- och

eftermiddag inte lika stor som på Jupiter. Innehållet skilde sig också då men där hade de samma lokaler och samma personal hela dagen. Att börja på Jupiter innebar också andra skillnader, bland annat att de nu fick gå tillsammans med andra barn vilka var ett år äldre. Lokalerna blev mycket större och antalet barn nästan dubbelt så många (från 24 barn till 47 barn) medan antalet personal minskade. När barnen gick på Neptunus var fördelningen av vuxna en på sex barn (1 vuxen/6 barn) och på Jupiter en vuxen på knappt sexton barn (1 vuxen/knappt 16 barn). En pojke och en flicka slutade och det kom en ny pojke och en ny flicka till gruppen.

På Jupiter vill både de vuxna och barnen att barnen ska vara självständiga

När barnen började på Jupiter möttes de av en annan vuxenkultur. En kultur där de vuxna fanns mer med i barngruppen både ”passivt” genom att befinna sig i samma rum (både ute och inne) och aktivt. De var t.ex. med i snickarverkstan och i köket. På Jupiter var pedagogerna genom att de ”rörde” sig i och runt barngruppen mer tillgängliga för barnen. De vuxna var dessutom mer handlingsinriktade genom att de ”la sig i” genom tillrättavisningar och samtal. De skojade, förmanade och förmedlade olika förhållningssätt de dämpade och kommenterade. Alla tre pojkarna menar att det är de vuxna på fritids som bestämmer. Man bestämmer inte tillsammans utan de vuxna bestämmer nästan allting. Pojkarna ger en ganska samstämmig bild, de vuxna bestämmer reglerna och ser till att man uppträder efter dem. De vuxna, säger de, bestämmer också vad man ska göra, men oftast så innebär det att man får göra som vanligt, bestämma själv. Men ibland så har de planerat något annat. Bland annat, berättar Klas, bestämde de vuxna på hösten i år ett när de haft tema fred att de skulle arbeta med en ”vänskapsbok” även på fritids. Stig säger att de vuxna bestämmer för mycket men Klas och Assar menar att barnen får bestämma lagom mycket. Om han skulle ändra på något säger Klas så skulle det vara att de kunde få göra saker fast att det bara är en liten stund kvar till mellanmålet. När vi ber Klas jämföra hur det var att gå på Neptunus säger han att fröknarna på Jupiter är snällare och att de inte blir stränga lika ofta som på Neptunus.

Personalen då?

Bättre här.

Vad är det som gör dem bättre här?

Dom har så mycket spel och dom frågar och de köper så mycket spel också.

Är det någon skillnad på det sättet att de är snällare eller strängare?

Nej, jo det är det, dom på Jupiter är mycket snällare och dom blir inte stränga så där ofta.

Klas, ht. 2001.

Assar tycker också att personalen är snäll. Klas säger att en av de vuxna jämt är sjuk och både han och Assar tycker att de kunde vara fler. Fanns det två till säger Assar så skulle man kunna hitta dem bättre. Stig tycker att det är precis lagom många. På en videosekvens vi ser tillsammans är en vuxen med och leker. Med tanke på att barnen vid intervjuerna visar upp en sådan ovilja till att ta hjälp av de vuxna samtidigt som vi när vi varit tillsammans med dem upplevt ett sug efter vuxna frågar vi vad han tycker om att (pers. namn) är med. Stigs svar blir att det är bra eftersom den av pojkarna i klass två som slåss mest är med och leker. Enligt Assar hämtar barnen de vuxna när det blir bråk och de kommer när man behöver dem. Stig delar inte den uppfattningen utan säger att man inte kan vara säker på om de vuxna ska komma eller inte när man ber dem.

Vissa när de säger Jacob har slagit mig då, då kommer dom inte men ibland kommer dom.

Stig, ht, 2001.

De äldre barnen bestämmer

Pojkarna hade när de gick i förskoleklassen ofta konflikter med varandra. När de börjar på Jupiter kunde vi notera att tvåorna umgicks på ungefär samma sätt. Något som skiljde dem åt var att pojkarna i år två var annorlunda i sin interaktion med personalen. De var mer ”samarbetsvilliga” mot dem än vad pojkarna i år ett var. På höstterminen var det vackert väder och barnen var ofta ute och lekte. Pojkarna spelade fotboll och nigger¹⁴. När pojkarna i år ett deltog i spel där pojkarna i år två var med så visade de äldre pojkarna ofta upp sin överlägsenhet. Redan under våren noterade vi att de äldre pojkarna kunde vara överlägsna. Både

---

¹⁴ Nigger spelas oftast i en niggerruta. En ca två gånger två meter stor ruta uppdelad i fyra fält. I mitten finns en liten fyrkant, servrutan. Fyra motspelare studsar en boll mellan sig medan resten av spelarna står i kö för att komma in. Missar gör man om man inte får tag på bollen, studsar den utanför motspelarens ruta eller om den studsar två gånger i ens egen. Den som missar åker ut och får ställa sig i kö. Barnen skiljer på sjysta och osjysta kast. Ett osjyst kast är när man medvetet ”tar ut” en medspelare. Detta går till så att man studsar bollen så att den blir omöjlig att ta. Meningen med kastet kan dessutom vara att ”ta in” någon.

Klas och Stig säger att de ser fram emot att barnen i år två ska sluta nästa höst. Klas berättar att om han kommer in i ett rum på fritids där det finns tvåor kan de be honom att gå ut.

Varför ska tvåorna bort?

Dom är dumma.

Hur då?

När de är inne i ett rum och vi vill gå in så säger de stick här är vi, så, fast alla får vara där.

Alex, ht. 2001.

Ett sätt att visa sin överlägsenhet är att när de spelar nigger göra "osjysta". Det innebär att man kastar en boll som är omöjlig att ta för den man kastar den till. Eftersom den som får en osjyst i regel inte kan ta den så åker den ut från spelet och får ställa sig sist i kön, på samma sätt som när man missat ett hopp i hopprep. Det här kallas för att "ta ut". När vi frågar pojkarna i ettan om varför man tar ut så finns det flera anledningar till detta, de säger att annars får inte alla spela men de säger också att det finns vissa som inte blir uttagna, som tvåorna.

Händer det att man gör osjysta?

Tvåorna gör alltid det mot ettorna.

Varför gör tvåorna så mot ettorna för?

Därför att de är osjysta.

Stig, ht. 2001.

Det är inte bara pojkarna i tvåan som gör "osjysta". När killarna i år ett spelar med varandra så gör de likadant. Här förklarar Stig dessutom hur man går tillväga om man råkar ta ut en kompis. Då ber man om ursäkt och säger att man lovar att ta in den sedan.

Varför tror du att Mats gjorde en osjyst här för?

Han ville lite kompisar och så.

För att han ville ha in en kompis?

Jaa, Assar.

Okej så Mats körde en osjyst på Hektor för att han är kompis med Assar och ville ta in honom?

Ja, man brukar ta in sina kompisar eller dom man bara råkade ta ut. I så fall säger man, "jag lovar att ta in dig sen".

Stig, ht. 2001

Leken och vännerna

Alla tre pojkarna trivs på Jupiter. Både Assar och Stig men inte Klas tycker att det kan vara lite väl stökigt. När de kom till Jupiter efter skolan meddelade de, de vuxna att de kommit. Sedan gick de ofta en sväng på fritidshemmet. Om det inte var riktigt vackert väder så var de nästan alltid inne stunden innan mellanmålet vid halvtvåtiden. Precis som på Neptunus fanns det massor av material till skilda aktiviteter att välja mellan. De planerade aktiviteter som erbjöds barnen var att gå till den intilliggande parkleken en gång i veckan, att vara i gymnastiksalen en gång i veckan, snickis en gång i veckan och på fredagarna fick de efter mellanmålet se på film.

Nästan varje dag spelar Stig nigger när han är ute, ibland så spelar han fotboll också. Är han inne så finns det en hel del att välja på, helst spelar han datorspel, bygger med lego eller gör kojor i kuddis. Stig berättar att han ofta leker med Heddi precis som i våras, men säger han, ofta kör han fotboll och nigger ihop med många andra barn. Ibland spelar Klas nigger men det är roligare att spela fotboll och ännu roligare att spela dator därför är det roligt att vara inne. Vid vackert väder på sommaren är han helst ute och cyklar och på vintern åker han gärna pulka. Tråkigast säger Klas att det är att äta mellanmål eftersom det innebär att man måste avbryta leken. Precis som under våren leker Klas med Gunilla och Hektor. Fortfarande är det jagalekar som leks. Nu räknar han dessutom upp tre pojkar till, Assar, Per och Tom, som han leker med.

Med vilka brukar du leka?

Hektor, Assar, Per och Tom.

I våras lekte du med Gunilla gör du inte det längre?

Jo vi brukar busa, vi leker taskmörtar mot henne.

Vi brukar springa och jaga. Det är det som är så kul. Hon brukar jaga oss.

Vilka är oss?

Dom där jag sa. (Hektor, Assar, Per och Tom).

Klas, ht. 2001

Assar berättar att han leker med Tom, Mats och Lars och alltid med Per. Det händer ibland att han leker med en av flickorna, Nanna, framförallt har de lekt med Pokémon. När Assar är inne vill han helst leka med lego som till exempel köra med legobilarna på bilbanan men helst spelar han datorspel. Ute är det

nigger, kull och fotboll som gäller. Tråkigast på fritids säger Assar det är att stå på led.

Vem bestämmer i leken?

Pojkarna på Jupiter har som tidigare olika status. Stig har hög status i gruppen han är stark och duktig på fotboll och nigger och har många kamrater att välja mellan. Han menar att han inte bestämmer över några andra barn men att Assar bestämmer över tre av de andra pojkarna på fritids, vad de ska leka. Men säger Stig ingen bestämmer över honom. När Assar bestämmer vad de ska leka så är Stig med om han tycker att det ska bli kul.

Assar har alltid Per vid sin sida både i förskoleklassen och i ettan men ofta är han som tidigare påpekats dessutom med tre andra pojkar. Trots att Assar är liten och inte slåss eller utmärker sig som stjärna inom någon lek är han populär. Assar själv förnekar att han är populär. När det gäller vem som ska bestämma vad man ska leka menar han att det gör barnen tillsammans.

Klas menar att det inte finns någon bland barnen som bestämmer över de andra. Det finns inget barn som bestämmer över mig säger han och vad vi ska leka bestämmer vi tillsammans. Något som är nytt för Klas är att han har börjat slåss. När vi frågar honom om detta så undviker han att svara. Men till vår förvåning – med tanke på vad han sagt och gjort under vårterminen - ser vi hur han vid flera tillfällen faktiskt tar initiativet till att slåss. Vid ett av dessa tillfällen är Klass pappa närvarande utan att ingripa. Detta får oss att fundera på om de har haft ett samtal runt att kunna försvara sig i den här ganska tuffa miljön. Det kan vara en ganska tuff stämning och ibland också ett ganska hårt språk. Hur språket kan låta och hur det kan gå till när pojkarna gruffar får Assar illustrera. Vi hade filmat en sekvens där han kastade boll tillsammans med några av sina kompisar. Medan vi ser på den kommer han ihåg vad som utspelade sig sedan utanför kameran. Jimmy har under leken blivit sur på Lars för någonting och därför sparkar han honom i stjärten. Lars går då inte till direkt angrepp utan tar Jimmys jacka och lägger den i en vattenpöl. En av fritidshemspersonalen får syn på det hela och kommer till undsättning. Assar berättar;

När vi körde så Lars lägde Jimmys jacka i vatten.

Efter det här?

Ja.

Varför?

Han bara gjorde det därför att Jimmy blev sur och sparkan i arslet bara pccch.

Så Jimmy sparkade Lars i rumpan.

Ja Lars bara tog jackan och la den i vatten. Efter att han blivit sparkad. Ja. Där kommer Kalle (pers. min anm.).

Assar, ht. 2001.

Det finns några pojkar i gruppen som har låg status. Under höstterminen framgår det tydligare att den av pojkarna i gruppen - Jacob - som hade problem med att få tillgång till leken under våren fortfarande har problem med detta. Assar berättar att han inte leker med Jacob. Stig berättar att flickorna i klassen är dumma och brukar reta Jacob för att han är äcklig. Även Stig tycker att Jacob är äcklig men leker trots det med honom ibland.

Men vad är det för fel på tjejer menar du då?

Dom kan vara dumma och hålla på ibland.

Vad betyder att hålla på?

Tjejerna i vår klass dom brukar hålla på och så och brukar säga olika saker. Ibland inte så ofta men de säger fula ord, ibland, men det är inte så ofta.

Så de kallar dig för fula ord?

Nej inte mig...Men Jacob kallar de äckelpeckel för att han är äcklig.

Är han det också?

Jaa, men för det behöver man inte reta honom, jag tycker att man kan leka med honom det brukar ju jag göra.

Niklas, ht. 2001.

Kommentar

Stig har många barn att leka med, ibland leker han med Assar och de andra men kan hävda sin självständighet genom att han kan välja bort dem. Stig berättar att ingen bestämmer över honom men att Assar är populär bland några av pojkarna och att han bestämmer över dem. Assar förnekar att han är populär och menar att vad man ska leka bestämmer man tillsammans. Klas menar att det inte finns någon bland barnen som bestämmer över de andra. Det finns inget barn som bestämmer över mig säger han och vad vi ska leka bestämmer vi tillsammans.

Att leka med flickor

Ibland spelar pojkar och flickor något spel med varandra eller leker olika sorters kull och jagalekar. Men oftast leker de inte med varandra. De leker olika sorters

lekar. Klas fortsätter som sagt under hösten att leka med Gunilla även om han nu leker mer med pojkar än förut. Assar leker lite med en av flickorna, Nanna. Då vi frågar Stig svarar han att pojkar och flickor ska leka var för sig. När vi tittar på en videosekvens är en av flickorna med på kull. Stig menar att hon är med för att hon är så dålig och att det är roligt för de andra. Den här överlägsenheten mot dem som inte är lika skickliga demonstrerar han även när vi frågar om flickor inte kan få vara med och spela nigger. Det har han inget emot men när han säger det så hävdar han genast sin överlägsenhet genom att i samma mening berätta att om det var någon av tjejerna i hans klass så skulle han ”ta ut dom” på några sekunder.

Är det inge bra att leka med tjejer?

Neej, jag tycker att killar ska leka med killar och tjejer med tjejer.

Det tycker du? Men om tjejer vill vara med och spela Nigger då?

Ja, det går väl bra, ibland, ifall det är några tjejer i min klass så tar jag ut dom, på några sekunder.

Stig, ht. 2001.

Bland pojkarna finns det en i ettan och en i tvåan som slåss mer än de andra berättar Stig. Något som är bra med flickor är att de inte slåss. Men de kan vara dumma på andra sätt, säger Stig. De kan vara elaka genom att retas – se ovan-

Samlingen

Strax innan mellanmålet efter att alla barn kommit kallade de vuxna till samling. Samlingarna fungerade dock inte som personalen avsett. De vuxna tolkade situationen som att gruppen var alltför stökig för att klara av att ha samling. De hävdade att barnen var alltför okoncentrerade, hade svårt att sitta stilla och tysta, svårt att vänta på sin tur och att visa hänsyn. Barnen hävdade att samlingarna var tidsödande, tråkiga och utan mening.

Vad tycker du om samlingen?

Samlingen? Alltså den är tråkig.

Stig ht. 2001.

De vuxnas strategi var att begränsa antalet samlingar till en - fredags samling - där man delade gruppen på tre mindre. Uppropet förlades istället utanför fritidshemmet efter att barnen ställt sig på led för att tåga iväg till mellanmålet.

Mellanmålet

Barnen åt mellanmål i lunchmatsalen. Mellanmålet var förberett av speciell matsalspersonal. Under hösten skedde en stor förändring av rutinerna. Den första förändringen gjordes tidigt på höstterminen i samband med att man begränsade samlingen till en gång per vecka. Barnen fick då ställa upp sig på led utanför fritidshemmet och där bli uppropade och avprickade. Det här visade sig vara en mycket tidsödande uppgift. Barnen tycktes ha svårt att se meningen med detta och hade problem med att inordna sig i situationen. Flertalet av barnen bråkade med varandra, retades, buffades och blev ovänner. De vuxna hade svårt att hantera situationen och misslyckades med att dämpa och samla in barnen. Därmed fick de problem med att följa rutinerna.

Pojkarna menade att det vore mycket bättre om de kunde gå direkt till matsalen. De vuxna menade att tvåorna inte hade några som helst problem med det här vare sig detta år eller året innan. Det menade att det var ettorna som var problemet. Ofta under hösten hördes personalen upprepa – De här ettorna! Med det tycktes de mena lite olika saker men i huvudsak att barnen i den här gruppen inte hade så lätt för att lyssna in vare sig varandra eller de vuxna.

En jämförelse mellan Jupiter, skolan och hemmet

Klas gillade att börja i skolan, han trivs. Vi bad honom jämföra skillnaden mellan att gå i förskoleklass och att gå i år ett. Han tyckte att det var svårt att jämföra men att det nog var lika kul. För det är kul säger han att lära sig saker i skolan och det var kul att leka i förskoleklassen. Trivs gör han också på Jupiter. Jämför han skolan och fritidshemmet så trivs han bäst på fritids för där kan man spela nya spel. Man lär sig saker på Jupiter också säger Klas, där lär man sig att vara kompis. Jämför han Neptunus och Jupiter ”vinner” Jupiter för att det är större utrymmen, fler och bättre spel och snällare personal. Han säger att de vuxna på Jupiter inte är stränga lika ofta som de på Neptunus. Något annat som är bra är att personalen frågar barnen till råds när de ska köpa in nya spel. Roligast är att spela datorspel och tråkigast är mellanmålet. Något annat som är dåligt är samlingen för då måste man sitta stilla och det menar Klas att han inte kan. På minussidan

räknas också den andra gruppen barn på fritidshemmet, tvåorna. Klas säger att tvåorna är dumma, de låter inte ettorna komma in i de olika rummen utan ber dem gå därifrån. Fick han välja mellan att vara hemma och att vara på fritids skulle han välja att vara hemma. Helst skulle han ta sin kompis Hektor med sig hem.

Det har varit bra att börja i första klass säger **Assar**. Han tycker om att vara på Jupiter men det kunde vara lite mindre stökigt. Jämför han skolan och Jupiter så är det nästan lika bra. Men det är bättre på Jupiter och Neptunus för där finns det en dator att spela datorspel på. Just vid intervjun har de fått ett nytt datorspel på Neptunus som är mycket populärt. Assar tycker mycket om att spela det därför är det just nu roligast att vara inne. Är han ute så är det roligast att spela nigger.

Det har varit bra att börja i första klass säger **Stig** han trivs, i alla fall lite. I skolan får man inte leka berättar han utan där måste man vara tyst och sitta still och det är inte kul. Men säger Stig eftersom de vid hans bord sitter finast så får de gå först till maten och det är bra. Jämför han Neptunus och skolan så gillar han båda för han tycker om att leka som man fick göra på Neptunus och han tycker om att lära sig matematik som man får göra i skolan. Men tog man bort matematiken skulle Neptunus vara bättre. Han trivs på Jupiter också men Neptunus var lite bättre än Jupiter.

Pojkarna på Jupiter hösten 2002.

Barnen går även denna höst på Jupiter. Pojkarna är ett år äldre och det är de som är äldst på fritids. Det sker ett byte i personalgruppen, Mia slutar. Bland barnen har en pojke och en flicka slutat och en pojke och en flicka har kommit nya. En av pojkarna är av de vuxna förflyttad till en annan klass och tillfälligt exkluderar från fritidshemmet. Under hösten pendlar han mellan att vara med och inte. Den nya flickan slutar under senhösten. I gruppen finns 17 barn från år ett och 24 barn från år två (1 vuxen/ knappt 14 barn).

Strax efter tolv kom de första barnen till fritids och runt halv två var alla från år ett och år två samlade. Då brukade de vuxna kalla till samling och när den var slut

vid tvåtiden gick man för att äta mellanmål. Nytt för hösten var att efter mellanmålet anslöt sig förskoleklassen (20 barn) tillsammans med 2-3 stycken vuxna, två förskollärare på heltid och en på halvtid. Mellan 14.00 och 15.00 gick den av de vuxna som öppnat på morgonen hem. Då kunde det bli 61 barn och fyra vuxna i gruppen. Detta bidrog troligen till att det blev mindre lugnt. Vad det gällde de vuxnas arbetssätt så hade det förändrat sig. De vuxna var trötta och mindre rörliga, mindre närvarande – mindre alerta – mer lättirriterade. När de rörde sig i mindre grad i barngruppen fick de också mindre kontroll på vad som skedde vilket fick till följd att de då och då gjorde ”brandkårsutryckningar”. Dessutom disciplinerade de vuxna ibland barnen fysiskt genom att dra i armar eller kläder.

Vem bestämmer på fritids?

Alla tre pojkarna skiljer mellan vad de vuxna bestämmer och vad barnen bestämmer. Man kan tolka det de säger som att de anser att det är de vuxna som har det övergripande ansvaret över strukturen och planeringen av dagen. Att det är de vuxna som bestämmer reglerna och övervakar att de följs samt bestämmer vad som ska köpas in till fritids. Barnen får aldrig vara med och bestämma någonting säger de. Enligt Assar är det fröknarna som planerar. Assar och Stig tycker att de vuxna bestämmer lite för mycket. Stig kan tänka sig att vara med och planera. Även om Assar tycker att de vuxna bestämmer för mycket och att han själv skulle kunna vara med mer så tycker han att det är bra och att de vuxna köper in bra saker.

Men säger pojkarna barnen bestämmer själva över vad de vill göra på fritids. Klas säger att, vi barn bestämmer vad vi vill göra om vi till exempel vill spela fotboll eller leka med kuddarna.

Något som de vuxna just bestämt och som pojkarna inte är så glada över är att flickorna ska få ha datorn två dagar i veckan. Det här innebär ett stort avbräck i datoranvändningen för pojkarna vilket de som sagt inte uppskattar, särskilt inte Klas och Stig.

Det finns en sak där barnen får vara med och bestämma berättar Klas, runt utflykterna. Två gånger under vårterminen fick de göra utflykter där barnen själva fick rösta fram vad de ville göra. Klas säger att han hade tur för han vill bowla och det var vad de röstade fram båda gångerna.

På dörren till datorrummet finns det en turlista där barnen skriver upp sig för att få tillgång till datorn. Stig menar att de genom att skriva upp sig får vara med och bestämma. Stig skulle som sagt kunna tänka sig att ha mer att säga till om. Klas hävdar att fritids ju är hans fria tid och att fri tid innebär frånvaron av arbete, fritid borde innebära frihet och frihet är att kunna bestämma själv säger han. Kunde Klas bestämma själv skulle han gå hem när han själv ville. Då skulle han ha frihet att gå utanför skolgården, kunna gå ner till centrum och handla och sedan gå tillbaka igen. Dessutom skulle han vilja kunna ta med sig saker till fritids och slutligen skulle han resa.

Barnen trivs med de vuxna på fritids men Assar tycker att de kan vara lite för stränga. Stig säger att de vuxna inte leker något med barnen men han och de andra menar att det inte är några problem med att fråga dem om saker. Barnen säger att de inte sitter och pratar med de vuxna men Stig säger att de vuxna ibland pratar lite med honom.

Brukar du prata med de vuxna på Jupiter.

Ja.

Vad pratar ni om?

Eller inte så mycket eller nästan inget eller lite brukar dom prata med en.

Stig, ht 2002.

Klas har som de flesta andra barn vi intervjuat en ovilja till att ta hjälp av de vuxna. Alla tre hävdar att om man vill få tag i dem är det nästan aldrig några problem. Men det är något svårare ute än om man är inne. När de är utomhus och leker upplever Stig det som att barnen får vara mer för sig själva men att de vuxna går runt och håller koll. Att de gör det tycker Stig är bra ifall att någon skulle göra sig illa.

Kommentar

Pojkarna menar att det är de vuxna som bestämmer. De vuxna sätter upp olika

regler och ser till att barnen håller dem. De planerar vad som ska göras och vad som ska köpas in. Men säger de, barnen bestämmer själva över vad de vill göra på fritids. Alla tre pojkarna skulle kunna tänka sig att ha mer att säga till om på fritids. Ibland får barnen vara med, de har till exempel under våren varit med och röstat fram vilken aktivitet de skulle göra utanför fritids. Stig upplever att han får vara med och bestämma när han skriver upp sig på turlistan till datorn. Pojkarna trivs med de vuxna. Man pratar inte så mycket med varandra. Det är svårare att få tag på de vuxna när man är ute. Detta är på gott och ont. När allt är som vanligt är det skönt att slippa de vuxna men samtidigt vill man vara säker på att kunna få tag i dem i fall något problem skulle inträffa.

Alla pojkar vi intervjuat har någon att leka med

I början på terminen anordnar de vuxna gemensamma lekar. De spelar kubb och soft-boll. När pojkarna själva väljer vad de ska göra blir det fotboll och gogos¹⁵. Klas leker precis som förut ibland med Stig men mest med Hektor.

Förut så sa du att Hektor och Stig spelar jag fotboll med men det händer också att du leker med Mats och Lars då?

Inte spela fotboll, alltså fotboll, då menar jag bara fotboll. Bara fotboll. Med Hektor kan jag leka övrigt men nästan aldrig med Stig.

Vad beror det på?

För jag har en bästa kompis i hela världen som går i den här skolan.

Och det är Hektor?

Jaa.

Så har det inte alltid varit.

Joo

Har det?

Mm. På en gång då när jag började. Då när vi hade upprop här och sen då skulle man gå hem. Vi bara kollade på varandra och sen började vi leka på en gång. Vi bara stod och kolla. Nästa dag vi bara stod och glodde på varandra. Sen hej vad heter du. Och sen har det varit så. Ända sen vi har gått från Neptunus från ettan till tvåan. Utan att bli ovänner! Ovänner har man ju blivit.

Klas, ht. 2002.

Det händer även den här terminen att Assar leker med Nanna. Han leker som tidigare med Per, hans vänner Lars och Tom har båda slutat men han leker

---

¹⁵Gogos är små olikformade figurer i plast som man spelar en variant av kulspel med.

fortfarande med Mats och alltmer med Stig. Man ser ofta Stig, Assar och Per tillsammans. Stig bygger flygplan och spelar gogos med Klas, Assar och Heddi, bygger lego eller kappla med Jimmy och Mats. De flesta pojkar leker när de är inomhus med kuddar, lego, kappla eller spelar datorspel. Men några av pojkarna föredrar vissa lekar. Till exempel tycker Heddi och Stig mycket om att spela fotboll. Jacob är ofta i kuddrummet och bygger kojor. Där får han ibland sällskap av andra pojkar, som Stig, Mats, Gustav. Mats tycker precis som Jimmy mycket om att bygga med lego. Det här gör att pojkarna till viss del i första hand väljer lek och i andra hand kamrat.

Vem bestämmer i leken?

Stig och Assar hävdar fortsättningsvis att barnen bestämmer tillsammans vad de ska leka. Stig fortsätter att hävda att Assar är populär och Assar menar att han inte är det. Klas för sin del hävdar att det oftast är han som kommer på vad han och Hektor ska göra men att Hektor bestämmer lite mer än vad Klas gör när det kommer till innehållet i leken.

Tvåorna har slutat

Alla tre pojkarna tycker att det är bra att slippa tvåorna.

Sen har tvåorna slutat och ni har blivit tvåor.

Ja det är helt (ohörbart)

Är det helt bra?

Mm, slipper man de där kaxiga tvåorna.

Du var inte så förtjust i dom?

Dom var så kaxiga, bara, ni går i ettan och vi går i tvåan. Nu går jag i tvåan.

Klas, ht. 2002.

Året innan har ettor och tvåor till största delen lekt var för sig. Också i år blir det på det viset.

Varken Stig eller Klas tycker om de nya ettorna. Klas hävdar att de i hans grupp är bättre än förra årets tvåor när det gäller bemötandet av ettorna. Samtidigt säger han att ettor och tvåor inte går ihop och att han inte vill leka med den. De är

jobbiga, säger han, och att de förstör tvåornas lekar när de kommer och frågar vad de gör.

Stämningen i gruppen

Det är hög ljudnivå på Jupiter och vi upplever det som att det blivit stökigare - högre ljudvolym och mera spring - än året innan. Det är ett ganska tufft klimat. Men barnen har färre fysiska interaktioner med varandra. Det kan ha att göra med att de har blivit äldre och verbalare men också att två av pojkarna som oftare tagit till nävarna - Heddi och Jon - tillbringar mindre tid på fritids. Klas och Stig tycker att barnen på fritids bara är "så där" mot varandra medan Assar säger att de är snälla. Assar är den enda av de barn som vi intervjuat på Jupiter som anser att fritids kan vara dåligt för någon och så nämner han en av pojkarna, Jon, som tidvis är exkluderad från fritids. Han har sagt att fritids är dåligt. Assar hävdar att Heddi fortfarande slåss och att det även nu inträffar att han slår Assar. Han säger också att han väljer bort att leka med de barn som är äckliga och så räknar han upp en flicka och två pojkar, däribland Jacob. Stig menar att man ska vara snäll mot sina kamrater men det är de inte alltid på fritids. Han berättar att några av flickorna inte är så snälla med Jacob. Dom säger saker som "du får inte vara med, vad fula kläder du har, vad du stinker". Stig tycker att det är dumt av dem att hålla på så där. Han berättar att Jacob inte får vara med och leka för att alla tycker att han är äcklig. Klas menade när han gick i förskoleklassen att det som var dumt på fritids var att barnen slogs. Nu berättar han för oss att hans pappa har sagt till honom att han måste ge igen när någon slår honom. Om man inte ger igen utan ber de vuxna om hjälp kan man bli betraktad som en tönt och bli mobbad hela tiden säger han. Men, fortsätter han, ger man igen så sätter man sig i respekt och slipper sina plågoandar.

Vad händer om du inte ger igen?

Oj, oj oj! Då kan jag bli mobbad hela tiden. Så ifall dom slår mig och jag säger till fröken hela tiden då kommer de att säga att jag är en tönt så det är bättre att ge igen. Då kommer de aldrig att ge sig på mig igen för då vet de att jag slår dom fattar du.

Klas ht. 2002.

När barnen skapar tillsammans blir de ofta inspirerade av varandra. Under en period på hösten i tvåan bygger barnen, främst pojkarna pappersplan. Stig berättar om detta:

Då brukar jag bygga flygplan och sen kasta med dom. Det är det alla har börjat med. För att vi ville bygga flygplan sen började alla bygga flygplan.

Stig, ht. 2002.

Barnen bekräftar vänskap och status på fler sätt än att slåss. Det är till exempel vanligt att man kommenterar varandras alster som teckningar bland flickorna och pappersplan och legobyggen bland pojkarna. De kan sänka varandra genom att säga att det är fult. De kan markera, bekräfta och stärka vänskap och popularitet genom att säga, ”vad fin den är, så där fint kan inte jag göra”. I det här mönstret ingår att be om att få saker som ett pappersplan eller en teckning som någon annat har gjort. När barnen gör de här kommentarerna berättar de samtidigt något om sin egen position. Genom sättet att berätta kan de visa att de underordnar sig eller om de ser sig som jämbördiga. Stig berättar att Assar ofta ber honom att vika flygplan åt sig. Han kanske gör det för att Stig är duktigare på detta. En annan tolkning – som inte utesluter de första - är att Assar ber Stig för att bekräfta hans skicklighet och därmed också hans position.

Är du bra på att bygga flygplan?

Mm.

Vem gör du det med?

Assar och Klas brukar jag bygga flygplan med. Assar brukar säga så här, fast jag inte har sagt det ”du lovade ju mig”. För han tycker, han kan inte göra egna flygplan, så då är jag tvungen att göra till honom. Fast jag inte har sagt det så gör jag det ändå.

(Stig, ht. 2002).

Stig berättar om ett annat sätt att bli bekräftad på. När barnen spelar datorspel händer det ofta att de har flera åskådare. Stig menar att det finns de som älskar när kan ”kör”. Att de kan lova honom sällsynta legobitar ifall han spelar. Ytterligare ett exempel på hur de kunde bekräfta eller utesluta varandra var i nigger, som de som sagt ofta spelade under höstterminen i ettan. I detta spel kunde barnen ”ta ut” barn som de inte ville spela med eller ”ta in” andra som de ville spela med.

Kommentar

Assar säger att barnen på fritids är snälla mot varandra samtidigt berättar han att

Heddi fortfarande slår honom och att han själv väljer bort att leka med barn som är äckliga. Klas och Stig tycker att barnen på fritids bara är ”sådär” mot varandra. Klas har lärt sig att hantera det tuffa klimatet på fritids genom att börja slåss. Det finns hierarkier på fritids och barnen har olika hög status. Jacob får inte alltid vara med och leka. Han har låg status och kan bli retad och utesluten, bortmotad från leken. Barnen kan markera status och hierarki genom att kommentera varandras alster. Stig berättar om ett annat sätt att bli bekräftad. Barnen får sitta en viss tid vid datorn. Det finns barn som lovar Stig fördelar om han spelar. Ytterligare ett exempel på hur de kunde bekräfta eller utesluta varandra var i nigger, som de som sagt ofta spelade under höstterminen i ettan. I detta spel kunde barnen ”ta ut” barn som de inte ville spela med eller ”ta in” andra som de ville spela med.

En jämförelse mellan Neptunus, Jupiter, förskoleklassen, skolan och hemmet

Hösten 2002 säger **Stig** att han trivs ”lite” på fritids. När vi ber honom att fundera på vad som är annorlunda i år mot förra året kommer han inte på något utan säger att det är väl att de har blivit ett år äldre. Men sedan säger han att de faktiskt har fått en del nya saker och att det är bra att de förra tvåorna har slutat eftersom de retades. Men han tycker inte om de nya etterna och säger han det har både blivit stökigare på fritids och tråkigare. Jämför han med hur det var tidigare på fritids så har det blivit tråkigare eftersom det är så många barn nu. Något som är tråkigt är att man måste vänta så jättelänge på att få spela datorspel. De vuxna har bestämt att flickorna ska få två egna dagar. Men det finns ändå ganska mycket att göra. När han är inne är det fortfarande att bygga med lego och att spela olika datorspel som gäller. I början av terminen spelade de kubb med de vuxna och så har de börjat med att vika pappersflygplan. Han trivs med de vuxna men de kunde vara fler. Var de fler tror Stig att de skulle kunna göra mer saker som att gå på utflykt. Stig tycker om att gå på utflykt och han berättar att man planerar på fritids för att spara pengar så att man ska kunna gå på fler utflykter det tycker Stig är bra. Stig är inte rädd för något. Han menar att barn och vuxna på fritids är ganska snälla mot varandra men att barnen inte är så snälla mot varandra. Han säger att han tycker att de i hans klass är bra på att ta hand om nykomlingar. De visar dem

tillrätta och tar hand om dem. Anledningen till att man går på fritids är att mamma och pappa jobbar. Det är bra att fritids finns för då slipper man vara själv när ens föräldrar arbetar.

Tycker du att det är bra för barn att gå på fritids?

Jaa. Eller jag tycker att det var bra att gå på fritids så att man inte behöver vara själv när man är så liten.

Stig, ht. 2002.

I skolan lär man sig saker på fritids lär man sig ingenting men man får göra många saker som man vill. Men friheten är ännu större hemma, där finns det ännu mindre måsten även om man måste göra saker som att borsta tänderna och sova. En annan sak som är bra med att vara hemma är att där kan ingen komma och störa.

Det har varit bra att börja tvåan säger **Klas**. Det är faktiskt roligare i tvåan än i ettan för i tvåan hittar man på mer. I skolan där lär man sig matte och svenska men på fritids lär man sig ingenting. Skillnaden mellan att gå i skolan och att vara på fritids är att på fritids slipper man arbeta. Vilket också är skillnaden mellan att vara hemma och i skolan. Han skulle föredra att vara hemma för att det finns mer frihet hemma än på fritids. Klas säger att han har mer kompisar hemma än på fritids och att det är roligare med dem hemma. Jämför han Jupiter i år mot förra året så har det blivit sopigare säger han. Det är inte bra att förskoleklassen har börjat, det är inte bra att de har tagit ett av rummen till sitt eget och sen blir det mer oväsen när de kommer. Att man inte får spela gameboy före fyra är heller inte bra. Det är heller inte bra att de vuxna tagit bort gymnastiken och pingisrummet. Trots all kritik tycker Klas att det är bra på fritids och han säger att han trivs. Anledningen till att man går på fritids är enligt Klas att mamma och pappa inte är hemma. Klas mamma är barnledig och han går hem ganska tidigt. Dessutom får han gå hem själv. På så sätt är Klas den som har störst frihet att kunna lämna fritids när han vill. Ändå efterfrågar han större frihet på fritids. Han skulle vilja röra sig friare, kunna gå från fritids ner till centrum eller kunna gå hem när han själv ville. De behöver inte köpa in mer saker eller ha fler personal säger han utan det är det här med rörelsefriheten, friheten att själv kunna bestämma..

Assar säger att det har varit bra att börja tvåan. Men han tycker inte om det nya sättet de ska sitta på. Det har fröken bestämt och nu kan han inte prata med sina kompisar på samma sätt längre. I skolan lär man sig matte och svenska på fritids lär man sig ingenting. Han kan inte svara på varför man går på fritids. När vi frågar honom om skillnaderna mot förra året så säger han att han tycker att det är bra att sexåringarna har börjat på fritids. Det är bra på Jupiter, Assar trivs. Allt har blivit bättre och ingenting har blivit till det sämre jämfört med året innan. Det som är roligt på fritids är att man får göra en sån massa roliga saker, som att spela softboll och pingis. De är bra att de vuxna spelar soft-boll och innebandy tillsammans med barnen Men något som är tråkigt är att Heddi slåss. Assar säger att det händer att Heddi slår honom och hans vänner Stig och Per. Men han är inte rädd för Heddi säger han och när det inträffar så säger han till fröken. Assar tycker att vore bra om Heddi slutade. Han skulle hellre vara hemma än i skolan eller på fritids för hemma får man göra vad man vill till exempel, göra volter i sängen och spela gameboy och data. Han är hellre hemma med sina kompisar än med sina kompisar på fritids.

Pojkarna på Neptunus och Jupiter, sammanfattande

kommentar

På höstterminen är två frågade vi varför man går på fritids på det svarade Klas och Stig att det är för att mamma och pappa inte är hemma. Det är bra att fritids finns säger Stig för då slipper man vara själv när ens föräldrar arbetar. Assar kunde eller ville inte svara.

De vuxnas betydelse för pojkarna

Alla tre pojkarna trivs på fritids i förskoleklassen och i skolan. Klas säger på våren 2001 att han tycker att det är tråkigt att gå hem från fritids eftersom det finns fler kompisar och leksaker där än hemma. Men vid de följande två intervjuerna har han ändrat sig och vill hellre vara hemma än på fritids, det vill även de andra pojkarna. När de berättar varför handlar det om graden av självbestämmande. Att få bestämma över sig själv är viktigt. Mest får man

bestämma hemma, lite mer på fritids och minst i skolan. Pojkarna vill gå i skolan och lära sig saker men säger att det är lika roligt eller roligare att vara på fritids och leka. Även om barnen själva får bestämma över vad de vill göra så menar de att de vuxna har huvudansvaret. Det är de vuxna som bestämmer säger de. De menar att de vuxna håller ordning och ser till att ingen kommer till skada, ser till att barnen får mellanmål, köper in material samt bestämmer vad barnen får göra, vilket oftast innebär att de får bestämma själv.

På hösten år 2001 menar Stig att de vuxna bestämmer för mycket medan Klas och Assar hävdar att barnen får bestämma lagom mycket. Hösten därpå kan alla tre tänka sig att ha mer att säga till om på fritids. De är alla positiva till att de under våren fick rösta fram en aktivitet de skulle göra utanför fritids. Genom Stigs berättelse förstår vi också att han upplever att han får vara med och bestämma när han skriver upp sig på turlistan till datorn. Normen bland pojkarna på Neptunus är att pojkar ska vara självständiga, starka och framgångsrika. De vill helst klara sig utan de vuxna. Vilket bland annat innebär att lösa konflikter själva. Även om barn och vuxna på sätt och vis lever parallellt spelar de vuxna en roll i pojkarnas liv på fritids. På våren 2001 säger Stig att de vuxna är dumma annars menar pojkarna att de trivs med de vuxna. De pratar inte så mycket med dem men de upplever det som att de finns där om de behöver dem. På höstterminen år 2001 sa Stig att han trivdes bättre på Neptunus än på Jupiter men att personalen var snällare här och att de inte blir ”stränga så där ofta”. Assar tycker också att personalen är snäll. Klas säger att de vuxna på Jupiter inte är stränga lika ofta som de på Neptunus. Något annat som är bra enligt Klas är att personalen frågar barnen till råds när de ska köpa in nya spel. Han säger också att en av de vuxna jämt är sjuk och både han och Assar tycker att de kunde vara fler. Fanns det två till säger Assar så skulle man kunna hitta dem bättre. Stig tycker på hösten 2001 att det är precis lagom många men hösten därpå har han ändrat sig och menar att de kunde vara fler då skulle man kunna göra mer saker som att gå på utflykt

Vad det gäller de vuxnas tillgänglighet skiljer sig pojkarnas uppfattning något. Assar berättar ht. 2001 att barnen när det blir bråk kan hämta de vuxna och att de alltid kommer när man behöver dem. Stig delar inte den uppfattningen utan säger

att man inte kan vara säker på om de vuxna ska komma eller inte när man ber dem. Klas menar att det är bättre att hämta de vuxna än att slåss men efter samtal med sin pappa så ändrar han sig – ht 2001 - och börjar slåss. Med undantag av hösten 2001 är de vuxna inte så involverade i barnens förehavanden vilket innebar att de vuxna ibland gjorde brandkårsuttryckningar när det gick hett till. När pojkarna är ute är det lite svårare att få tag på de vuxna vilket var både på gott och ont. När allt är som vanligt är det skönt att slippa dem menar pojkarna men samtidigt vill man vara säker på att kunna få tag i dem i fall något problem skulle uppstå

Vänskap, barnen på fritidshemmet har en stor betydelse för varandra

Pojkarna tycker om att vara utomhus och att få röra på sig. Då spelar de oftast landbandy, fotboll och nigger och kull. Inomhus spelade pojkarna datorspel, byggde kojor, byggde med lego eller kapplastavar. Både när de gick på Neptunus och Jupiter var det stimmigt och mycket konflikter. De sökte ofta konfrontation med varandra. Även vid missuppfattningar och små incidenter kunde de buffa till varandra handgripligt. När de börjar på Jupiter kunde vi notera att tvåorna umgicks på ungefär samma sätt. Något som skiljer dem åt var att pojkarna i år två är annorlunda i sin interaktion med personalen. De var mer ”samarbetsvilliga” mot dem än vad pojkarna i klass ett var. Även de barn vi studerar blir något mer ”samarbetsvilliga”, de blir även något mer verbala. Att vara skicklig inom de olika pojkaktiviteterna, att stå pall, inte visa upp svagheter, att hävda sig fysiskt och att kunna försvara sig.

Det finns hierarkier på fritids och barnen har olika hög status. De kan markera status och plats i hierarkin genom att kommentera varandras insatser vid spel och lek. Assar säger att barnen på fritids är snälla mot varandra samtidigt berättar han att Heddi slår honom och att han själv väljer bort att leka med barn som är äckliga. Klas och Stig tycker att barnen på fritids bara är ”så där” mot varandra. Stig berättar att Jacob inte får vara med och leka. Klas lär sig att hantera det tuffa klimatet på fritids genom att börja slåss.

När det gäller att välja vilken lek de ska leka så berättar de om något helt annat. De säger att man oftast turas om eller bestämmer tillsammans vad man ska leka. Stig har många vänner att leka med, ibland leker han med Assar och de andra men kan hävda sin självständighet genom att han kan välja bort dem. Han berättar – ht. 2002 - att ingen bestämmer över honom men att Assar är populär bland några av pojkarna och att han bestämmer över dem. Assar förnekar att han är populär och menar att vad man ska leka bestämmer man tillsammans. Klas menar att det inte finns någon bland barnen som bestämmer över de andra. Det finns inget barn som bestämmer över mig säger han och vad vi ska leka bestämmer vi tillsammans. Men vid ett tillfälle menar Klas att han kan komma på vad han och Hektor ska leka medan Hektor bestämmer lite mer i leken.

De andra barnen på fritids

Det vanligaste på Neptunus och Jupiter är att flickor och pojkar leker var för sig och olika slags lekar. Stig hävdar att flickor och pojkar inte kan leka med varandra. Klas leker med flickorna, särskilt en av dem. När barnen börjar på Jupiter leker Assar ibland med en av flickorna. På Jupiter går flera grupper tillsammans. De leker då till största delen var för sig. Pojkarna spelar ofta olika kollektiva spel - till exempel fotboll - där andra pojkar kan ingå. När de gör det finns det en klart uttalad hierarki där äldst har tolkningsföreträde. På höstterminen år 2001 berättar Klas och Stig att de tycker att tvåorna är dumma. Klas menar att de inte låter ettorna komma in i de olika rummen utan ber dem gå därifrån. När pojkarna vi följde själva blev tvåor menade de att de var snälla. Samtidigt sa både Klas och Stig att ettorna var jobbiga och att de inte ville ha med dem i sina lekar. Detta år börjar även sexåringarna Assar menar att det är bra att de har börjat medan Klas och Stig menar att det blir stökigt när det blir så många barn.

Mellanmålet

Pojkarna hade svårt att se meningen med ledet till mellanmålet. De hade problem med att inordna sig i situationen. Flertalet av barnen bråkade med varandra, retades, buffades och blev ovänner. De vuxna hade svårt att hantera situationen och misslyckades med att dämpa och samla in barnen därmed fick de problem

med att följa rutinerna. Pojkarna är inte nöjda med ledet till mellanmålet. Assar, Klas och Stig tycker att det är tråkigt att stå på led. Assar menar att det är det tråkigaste på hela fritids. Stig tycker inte om ledet till mellanmålet alla borde få springa bort till matsalen och uppropet är onödigt för alla har ju anmält sig när de kom till fritids. Barnen uppskattar verkligen att de får slippa ledet hösten 2002.

Man lär sig olika saker i skolan och på fritids

Det är kul säger **Klas** att lära sig saker i skolan och det är kul att leka. I skolan där lär man sig matte och svenska och på fritids lär man sig rita fint och att vara kompis. Skillnaden mellan att gå i skolan och att vara på fritids är att på fritids slipper man arbeta.

I skolan får man inte leka berättar **Stig** utan där måste man vara tyst och sitta stilla och det är inte kul. Jämför han Neptunus och skolan så gillar han båda för han tycker om att leka som man fick göra på Neptunus och han tycker om att lära sig matematik som man får göra i skolan. Men tog man bort matematiken skulle Neptunus vara bättre. I skolan lär man sig saker på fritids lär man sig ingenting men man får göra många saker som man vill.

Jämför **Assar** skolan och Jupiter så är det nästan lika bra. Men det är bättre på Jupiter och Neptunus för där finns det en dator att spela datorspel på. I skolan lär man sig matte och svenska på fritids lär man sig ingenting.

5.3 Flickorna på Saturnus och Pluto

Birgitta är verbal och lätt att samtala med. Hon trivs på fritids och tycker att det är roligt. Helst vill hon vara inne och rita och pyssla. Hon tycker att det är roligt ute också, men det kan vara tråkigt om det är för kallt och så finns det inte alltid något att göra. Hon leker med flera andra flickor och räknar upp fyra som hon helst leker med. Med pojkar leker hon ibland när hon är med Sara, som tycker om att sparka fotboll. Det hon tycker är jobbigt på fritids är eftermiddagssamlingen för då är det så mycket prat. Mamma följer och hämtar henne och det känns bra att gå hem. På skolan, säger Birgitta, är det rektor och fröknarna som bestämmer. Barnen får vara med och bestämma ibland, en gång fick de t ex välja mellan att följa med till skogen eller vara kvar på Saturnus. Hon tycker att fröknarna är snälla men att det är jobbigt att de haft så många vikarier.

Tuva är verbal och tycker om att resonera och har alltid något att säga vid samlingarna. Hon föredrar fritids framför förskoleklassen. När hon ska berätta om vem hon leker med räknar hon först upp alla flickorna på fritids. Sedan säger hon att hon helst leker med fyra av dem. Tuva funderar en hel del runt relationen till dem. Hon beskriver deras vänskap som ganska rik på konflikter. Det kan vara jobbigt att gå hem, säger hon, när hon är ovän med någon och att det är jobbigt att vara hemma och tänka på det. Det kan också kännas pirrigt att gå till Saturnus om man är ovän med någon. Mamma eller pappa följer och hämtar när hon går till och från fritids. Hon menar att en av de vuxna är för sträng och att barnen får bestämma i sina lekar annars ingenting.

Flickorna på Saturnus våren 2001

Första året på fritids gick flickorna i förskoleklass på förmiddagen de hade då samma lokaler och samma personal hela dagen, en manlig och en kvinnlig fritidspedagog, en kvinnlig förskollärare och en kvinnlig barnskötare. Den kvinnliga fritidspedagogen hade huvudansvaret för fritidshemmet och förskolläraren hade huvudansvaret för förskoleklassen. På fritidshemmet var de 43 barn utan att det tillkom någon vuxen (en vuxen/knappt elva barn). I

interaktionen mellan barn och vuxna på Saturnus så var kontrasterna stora mellan den mer fria tiden och den strukturerade. Under den vuxenstyrda delen av dagen, framförallt under samlingen och mellanmålet, var det de vuxnas diskurs som gällde. Under den mer barnstyrda delen av dagen beslutade de vuxna om barnen skulle vara inne eller ute, men barnen själva fick välja aktivitet och sällskap och de vuxna interfererade sällan.

För flickorna på Saturnus är självständighet viktigt

Enligt Birgitta och Tuva är det de vuxna som bestämmer på fritids. Birgitta menar att det är rektorn och fröknarna som bestämmer. Hon berättar att de vuxna planerar, att de har möten där de bestämmer saker som de skriver upp på ett papper. När vi undrar ifall barnen får vara med och bestämma någonting så säger hon att ibland har de fått välja om de ska följa med till skogen eller vara kvar på fritids och ibland får de vara med och bestämma om de ska få gå in när det är dåligt väder. Flickorna menar att de vuxna har huvudansvaret på fritids men att barnen bestämmer runt leken. Tuva säger att när de leker kan de vuxna visserligen bestämma var de ska vara men det är barnen själva som bestämmer vad de ska leka och i leken.

Bestämmer inte barnen någonting?

De bestämmer vad det ska vara för lek, vad de ska bygga. Och ibland när man gör något som man får göra då kanske fröken får bestämma nu får ni sitta där och rita. Så barnen får nästan inte bestämma någonting.

Så om jag säger så här att fröknarna bestämmer när ni ska göra saker.

Ja.

Men barnen vad ni ska göra?

Barnen bestämmer inte vad vi ska göra utan barnen bestämmer själva ifall de ska rita, bygga, hålla på och titta på massa saker och titta på när de håller på och spelar spel och så, det får barn bestämma, det som man kan göra med ett barn eller en vuxen. Jag tycker att man ska kunna klara sig utan en vuxen.

Tuva, vt. 2001.

Det var viktigt för flickorna att få göra självständiga val, att få bestämma runt sig själva. Tuva hävdar att barn ska kunna klara sig utan vuxna. Både Tuva och Birgitta menar att barnen själva kan lösa sina problem. När Tuva till exempel berättar om att flickorna kunde ha problem med att komma överens gav hon

uttryck för att de vuxna inte behövde ha inblick i allt vad barnen gjorde. Hon sa att de hade hemligheter som de ville hålla de vuxna utanför.

De låter kämpigt. Får ni ta hjälp av de vuxna då?

Ibland gör vi det inte och ibland. Ibland när vi har bråkat om något speciellt som vi inte vill att fröken ska veta, du vet, då kommer vi överens själva när det är något speciellt som vi inte vill att fröknarna ska veta att vi gör.

Tuva, vt. 2001.

Barnen leker inte alltid för sig själva utan ibland händer det att barn och vuxna gör saker tillsammans, berättar Birgitta. Till exempel kan man spela kalaha. Men, säger båda flickorna, oftast leker barnen för sig medan de vuxna finns i bakgrunden. Om man någon gång behöver de vuxna så är de bra på att hjälpa till men det kan vara lite olika lätt att få tag på dem, säger Birgitta. Ibland när de är ute vet de var de vuxna är och ibland vet de det inte. Både Tuva och Birgitta är lite kritiska till personalen. Tuva är något mer kritisk än Birgitta. Birgitta säger att hon trivs med dem. Hon tycker att vuxna ska vara snälla och att de är det på Saturnus. Tuva menar att de vuxna har för dåligt tålamod och är för stränga. En av dem blir lätt irriterad och skriker högt. Båda barnen är kritiska till att hon är så sträng när de har samling. Utanför samlingen pratar inte barnen så särskilt mycket med de vuxna på fritidshemmet. När vi undrar om de pratar något med de vuxna så hänvisar Birgitta till ett utvecklingssamtal då de skulle fylla i gubbar med olika miner från sur till glad. Birgitta berättar att hon mest fyllde i glada och inga ledsna. När Tuva ska berätta blir det om sin irritation över att de vuxna, enligt hennes mening, inte är konsekventa.

Brukar du prata med de vuxna på fritids?

Nej, jo jag pratar med dem. Så här, jag säger ibland; varför fick dom göra så? Och ibland kan jag bli lite irriterad; varför måste vi och inte dom? Och sånt, för ibland låter de en del att inte göra medan andra måste.

Tuva, vt. 2001.

Kommentar

Flickorna menar att de oftast leker för sig medan de vuxna finns i bakgrunden. Enligt Tuva kan de vuxna bestämma var barnen ska vara. Men Birgitta och Tuva menar att även om de vuxna bestämmer på fritids så bestämmer barnen i leken. Det var viktigt för flickorna att få göra självständiga val, att få bestämma runt sig

själva och på så sätt ta och behålla kontrollen. Både Tuva och Birgitta menar att barnen själva kan lösa sina problem. Dessutom är båda barnen kritiska till att en av de vuxna är så sträng när de har samling. Tuva hävdar att barn ska kunna klara sig utan vuxna. Om man någon gång behöver de vuxna så är de bra på att hjälpa till men det kan vara lite olika lätt att få tag på dem, säger Birgitta. Ibland när de är ute vet de var de vuxna är och ibland inte.

Flickorna trivs men det är jobbigt om man inte är sams

Tuva och Birgitta trivs på fritids. Oftast är det lugnt men ibland blir det stimmigt och då är det jobbigt säger Tuva. När Birgitta tänker på fritids så känns det bra, det är kul där säger hon. Tuva menar att det kan kännas både bra och dåligt beroende på om hon är vän eller ovän med sina kamrater. Det kan ibland vara lite pirrigt när hon ska gå till skolan på morgonen. Det beror på hur hon har haft det med sina kompisar dagen innan. Har de varit ovänner så är det jobbigt. Det kan vara jobbigt att gå hem också om det är på det här viset. Men det kan vara skönt också att få gå hem, om man är trött och/eller man har längtat efter mamma, säger hon.

Flickorna är gärna inne och pysslar eller ritar

Efter lunch var barnen ute fram till eftermiddagssamlingen vid kvart i två. Efter samlingen åt de mellanmål. På eftermiddagen fortsatte de att vara ute om det inte regnade. En gång i veckan hade de vuxna bokat gymnastiksalen, varannan gång fick flickorna vara där med en vuxen och varannan gång pojkarna. Ibland gick några barn tillsammans med en vuxen till biblioteket. Men i huvudsak hade barnen på eftermiddagen fri lek. Trots det dåliga vädret den här våren var barnen nästan alltid ute. Någon gång såg vi att de vuxna lekte med barnen. Till exempel spelade den manlige fritidspedagogen någon gång fotboll.

När de var ute höll flickorna till i sandlådan, vid klätterställningen, på skolgården, på en bergknalle ovanför fotbollsplanen och vid bord placerade under ett regnskydd.

För Tuva och Birgitta var det viktigt att få göra egna val. De valde aktivitet, kamrat och till viss del plats. På fritidshemmet har vuxna ordnat/införskaffat en mängd material med rik variation¹⁶. Ändå menar Birgitta att något som hon uppskattar med Saturnus är att barnen får ta med sina egna leksaker.

Hur känns det när du går hit på morgonen då?

Roligt, det är roligt att gå till skolan för att då kan man ta med sig grejer, jag brukar ta med mig mitt hopprep.

Birgitta, vt. 2001.

Tuva föredrog att gå runt och prata, spela spel, spela basket och fotboll samt att leka. Även Birgitta brukade gå runt och titta och prata, hon föredrog att spela kalaha eller leka. Hon berättar att hon tycker om att vara ute direkt efter lunch annars kan hon tycka att det är jobbigt att behöva vara ute så mycket som de är på Saturnus. Hon tycker att det finns roligare saker att göra inne och att hon ibland inte har något att göra när hon är ute. Det kan också vara jobbigt att vara ute när det är kallt säger hon.

Vad är det tråkigaste?

Ibland så tycker jag att det är tråkigt att vara ute för att det är så jobbigt för ibland då tycker man att det är kallt och ibland har man inget att göra ute.

Birgitta, vt. 2001.

Tuva berättar att det finns olika klubbar och olika sätt att gå med i dem. En gång satt de upp lappar där man fick anteckna sig, en annan gång var de tvungna att bli blöta och kalla.

När de var inne föredrog flickorna att rita, måla, spela spel och prata. Birgitta berättar att det roligaste på fritids är att pyssla och att spela kalaha.

De barn som kom tidigt och som var kvar sent fick då vara på ett annat fritidshem, Venus, som låg vägg i vägg med Saturnus. Tuva gick aldrig på Venus men Birgitta var ibland där en liten stund på eftermiddagen. Hon tyckte om att vara på Venus. Hon berättade att hon tyckte om att spela innebandy där och att det var så roligt att hon kunde tycka att hennes mamma hämtade henne för tidigt.

---

¹⁶ Olika pussel och spel, material för konstruktionslek, utklädningskläder, en dator med olika spel, saxar, klister, papper och pennor. Bollar, pingisbord, biljardbord. Fasta konstruktioner som sandlåda, gungor, rutschkana osv.

När du går hem?

Det känns bra, fast ibland när jag går till Venus då brukar jag alltid vilja leka, och då brukar, varje gång jag tar frukt och äter den då kommer mamma. Det tycker jag är så jobbigt så jag går först upp med frukten så äter jag inte den förrän jag vill gå hem för att då kommer mamma.

För du vill inte att hon ska komma

Nej för att det är så roligt på Venus.

Birgitta, vt. 2001.

Vänner ska visa varandra respekt

Tuva tror att man kan få gå två år i förskoleklassen om man inte kan uppföra sig. Det jobbiga med detta säger hon skulle vara att man inte fick gå kvar med sina vänner. Flickornas berättelse om vänskap handlar om att tycka om att göra samma saker, de handlar om empati, ömsesidighet och respekt men det handlar också om statuskillnader och exkludering. Birgitta menar att kompisar ska vara snälla mot varandra och Tuva att bra vänner låter alla vara med att man inte slåss eller tjuvkikar på varandra. Båda flickorna har ett varsitt storasyskon som går i samma skola. Det här kan innebära att de finns där om de inte har någon annan att leka med. Ibland är Tuva tillsammans med sin storebror och hans kompisar och Birgitta med sin storasyster och hennes kompisar. Fast säger Birgitta det är tråkigt för hennes storasyster spelar bara fotboll och det gillar inte hon lika mycket. Barnen föredrar att ta hjälp av varandra framför att vända sig till de vuxna. Det här gäller inte bara vänner utan storasyskon kan också vara till hjälp. Birgitta berättar om hur hennes storasyster en gång tröstade henne.

Ja, jag har bara gråtit en gång på skolan.

Oj varför?

För att Eddie han var jättedum mot Kajsa och mig. För han sa så här, att vi stod på led och då började han sparka på Kajsa, då sa jag sluta till Eddie och då blev han jättearg och sparkade mig också, och sen då blev jag jätteledsen och sparkade tillbaka. Då började han sparka på oss hela tiden och då sa jag till Lina (Birgittas syster, min anm.) och då så blev hon jättearg på Eddie och då tröstade hon mig och Kajsa.

Birgitta, vt. 2001.

Birgitta och Tuva leker med varandra och/eller tre andra av flickorna i gruppen.

Det är lite olika vem man leker med, Birgitta berättar.

Så det är Tuva du leker mest med?

Och ibland mest med Anna eller förut, då var det mest Kajsa då lekte vi jättemycket sen började jag leka med Tuva så började vi leka med Sara och sedan Anna.

Birgitta, vt. 2001.

Flickorna i gruppen har ibland problem med att komma överens. Birgitta berättar inte så särskilt mycket om detta. Men Tuva delar med sig av sina funderingar runt relationerna i gruppen och de problem som uppstår när de blir oense. Det är Birgittas uppfattning att barnen bestämmer tillsammans vad de ska leka. Medan Tuva menar att det oftast är så. Ibland så röstar de om vad de ska leka men det brukar inte bli bra för att då blir någon missnöjd, säger Tuva. Enligt henne finns det två som vill bestämma mer än andra, Sara och Birgitta, mest Sara. När de blir ovänner löser de ibland sina problem själva och ibland tar de hjälp av de vuxna. Men båda flickorna tycker att det är bäst att de reder ut sina problem själva. Tuva menar att barn ska kunna klara sig utan vuxna och, säger hon, det händer att de vill hålla de vuxna utanför sina problem. Ett av problemen är att barn kan komma utanför, att de inte får vara med i leken. Det här berättar Tuva när hon talar om att de har olika klubbar. Hon berättar också att om det är någon som blir utanför så finns det några knep att ta till. Man kan till exempel säga att de andra inte är sjysta. Eller så kan man beveka de andra genom att ge sken av att man själv inte tänker vara med. Då kan man lura de andra genom att säga att man är bästa kompis med den som kom utanför och att man tänker gå iväg och trösta henne.

Finns det några knep (när någon kommer utanför) att?

Ja.

Det gör det?

Då kan man säga att åh det där är bland mina bästa kompisar jag vill inte att man ska göra så. Och säga att nu blir jag sur på er, jag kommer att gå till henne nu och så där. Och går iväg och tröstar henne. Man låtsas som man tycker att de är taskiga, fast det inte är min bästa kompis. Då gör man så, för man kan ju inte springa iväg och säga, så här, jag springer nu för jag ska till henne. Ibland kan man säga så här att jag tycker inte att ni är justa och så där.

Tuva, vt. 2001.

De andra barnen på fritids

Vid mellanmålet satt barn från år ett och barn från förskoleklassen åtskiljda och på rasten lekte de inte i någon större utsträckning med varandra. De flesta barn i

gruppen leker oftast med barn i samma ålder och av samma kön. Så är det också för Tuva och Birgitta. Det händer inte särskilt ofta att de leker med pojkar eller med barn från de andra klasserna. När pojkar och flickor lekte tillsammans lekte de oftast kull. Birgitta berättar att ibland när hon leker med Sara som gillar att spela fotboll händer det att hon leker med pojkar.

Samling och mellanmål

På Saturnus hade de en samling före mellanmålet varje dag. De vuxna samlade då ihop alla barn i förskoleklassen och ettan. De blev som mest 43 barn. De fick sätta sig i en rund ring på golvet. När alla satt sig ned inledde en vuxen med ett upprop och kontrollerade då också när barnen skulle gå från fritidshemmet, vart och med vem. Efter uppropet kunde de vuxna informera om vad som skulle komma att hända i fritidshemmet. Därefter lämnades ofta tid till barnen då de kunde berätta något. Det var oftast ett tidsödande inslag. Det var heller inte alla som orkade lyssna eller vänta på sin tur. Under samlingen tog barnen eller de vuxna ibland upp konflikter eller negativa händelser som hänt utanför samlingen. Det hände då att barn fick tillsägelser inför gruppen. De vuxna var ofta irriterade och menade att barnen var dåliga på att disciplinera sig, de sa ofta till och gjorde det med växlande skärpa. De markerade att det måste bli tystare, att barnen skulle sätta sig upp, att de inte fick sitta skraddare, att de måste räcka upp handen och att de måste vänta på sin tur. Till sin hjälp hade de ett helt batteri av disciplineringsverktyg. Dels markerade de genom att göra dämpande gester med händerna, modulera rösten, att bli tysta eller genom att säga ifrån t.ex. – *Neej hörre ni nu måste ni skärpa er!* De hade också informativa bilder av olika disciplinerande gester. Dessa bilder hade de visat i barngruppen och sedan hängt upp på väggen. Barnen hjälpte också till med att hålla ordning de sa till varandra eller knuffade på varandra och de räckte upp handen för att göra de vuxna uppmärksamma på när någon inte uppförde sig enligt reglerna. Samlingen avslutades ofta med någon lek som gjorde att inte alla barn gick samtidigt för att sätta på sig kläder.

Birgitta och Tuva tycker inte att det är roligt att ha samling. Samlingarna är till för att räkna upp barnen och för att reda ut när något har hänt säger Birgitta. Hon

berättar att de vuxna säger att det är för barnen skull som de har samling men det tror inte hon. Tuva berättar om en samling som de har i förskoleklassen. Den är ganska lugn och mysig hon tycker om den bland annat för att den inte är så krävande.

Är det någon samling som är roligare än någon annan?

Fruktstunden.

Vad är det som gör fruktstunden rolig?

Man kan få ligga ner ifall man är trött och så man får äta sin frukt då det blir lite tyst också och så läser man saga.

Tuva, vt. 2001.

Tuva tycker inte att de vuxna ska vara så hårdhänta säger hon. De ska ha större tålamod med barnen än vad de har på Saturnus. En av de vuxna blir lätt irriterad och då kan hon skrika ”jättehögt” och till och med vissla i visselpipan så att det gör ont i öronen. Birgitta menar att det är konstigt att det bara är de vuxna som får säga till barnen. Hon berättar att Nora säger att de inte får vara poliser åt varandra. Men det går att prata med henne säger hon.

Efter samlingen gick barnen för att äta mellanmål. Detta innebar en hel procedur. Först gick barnen för att klä på sig. Tuva berättar att det händer att de vuxna hotar med att de inte ska få något mellanmål om de inte sköter sig på samlingen eller i omklädningsrummet. Hon tror inte på detta men får lust att protestera säger hon.

I omklädningsrummet kommer fröknarna och tjatar på att vi ska skynda oss, annars får ni inget mellanmål och så där. När de säger det så tror de att vi ska skärpa oss. Och så, då för att de inte ska tro det, då säger jag att jag inte behöver något mellanmål, för att de inte ska stressa på oss, men okej, då går vi in i igen. Men det blir aldrig så.

Tuva, vt. 2001.

När de fått på sig kläderna ställde de upp sig på led utanför fritidshemmet. Därefter blev de på nytt uppropade av de vuxna innan de på led tågade till matsalen. När de väntade på att bli uppropade hände det nästan alltid något. Barnen, framförallt några av pojkarna bråkade ofta. Birgitta berättar att det är lite stökigt och jobbigt runt ledet. Det är jobbigt för att det tar så lång tid.

Väl i matsalen tvättade de händerna och ställde sig på led framför en vuxen som släppte fram några i taget. I matsalen fick var och en ta för sig av mellanmålet. I

matsalen var det oftast lugnt, de åt och pratade. När de var färdiga torkade de av bordet. Efter mellanmålet var de nästan alltid ute ungefär till fyra halv fem på eftermiddagen.

Skillnader mellan förskola, förskoleklass, fritidshem och hemmet

Tuva trivs på fritids men hon är kritisk till att personalen i synnerhet en av dem är så sträng. Skillnaden mellan att gå i förskolan och på Saturnus är stor säger hon eftersom personalen i förskolan inte alls var lika stränga som här. Det fanns visserligen krav på dagis också men inte i samma utsträckning. Hon hävdar att de vuxna på fritids till skillnad mot dem i förskolan menar att barnen under samlingen måste träna på självdisciplin inför skolstarten.

Är det någon skillnad mellan dagis och förskoleklassen?

Mycket, på dagis är fröknarna inte lika stränga. De tycker inte att man ska kunna göra det man ska kunna i skolan. Men dom som är äldst där, alla ska räcka upp handen, särskilt de som ska börja nästa år där.

Tuva, vt. 2001.

Enligt Tuva får man i förskoleklassen träna sig på att gå i skolan. Där lär man sig hur man ska vara. Kan man inte uppföra sig och lyssna till och tala vänligt med vuxna så kan man irritera dem. Har man inte kläm på det här kan man kanske – hon vet inte riktigt - få lov att gå om förskoleklassen.

Hur ska barn vara mot vuxna?

De ska tala vänligt till vuxna för att de inte ska bli sura. Och de ska lyssna till fröken, man måste kunna lyssna när man går i riktiga skolan, det här är bara för att öva sig, ifall att man tycker att det här är jättejobbigt, då kanske man inte klarar av och då måste man kanske gå om.

Det var ju praktiskt.

Jag vet inte om det är så här men jag känner en som måste gå om förskoleklassen för att den inte uppfört sig.

Så det blir som ett straff då?

Nästan men jag vet inte om det är så på vår skola men jag har hört att förut kunde man få gå kvar.

Tuva, vt. 2001.

Tuva berättar också att det i förskoleklassen inte är så särskilt roligt att arbeta med matematik. Hon menar att det var lugnare i förskolan där behövde man inte

konkurrera med de andra i matematik och så behövde man inte prestera på samma sätt och så fick man ta paus. Men säger Tuva om hon fick välja mellan dagis och fritids så skulle de nästan hamna på samma plats.

Birgitta har också gått i förskolan. Något som är bättre med fritids än med förskolan säger Birgitta är att på fritids finns det ett spel som heter kalaha som hon tycker om att spela. I förskolan hade de lappar med barnens namn på som markerade var de skulle sitta, det tycker Birgitta inte heller var bra. Något som var bättre i förskolan än på Saturnus var att där fick de ta så mycket papper de ville ha. Skillnaden mellan att vara hemma och att vara på fritids är att hemma får man göra som man vill säger Birgitta. Ibland går hon så långa dagar att hon går över till fritidshemmet Venus. Där är det roligt, ibland är det roligare än på Saturnus, bland annat för att det där finns en bandyplan.

Är det roligare på Venus än här?

Ja ibland, är de det för jag, att jag brukar inte vara där så ofta och det finns bandyplan och där finns bandy och det finns allt möjligt där.

Gillar du att spela innebandy?

Ja ibland, jag brukar köra med, ja ibland.

Birgitta, vt. 2001.

Flickorna på Saturnus hösten 2001

På hösten när tjejerna började i år ett fortsatte de på samma fritidshem som året innan. I skolan var barnen uppdelade i två grupper. Det innebar att fyra dagar i veckan kom endast halva gruppen till fritidshemmet efter lunch, vid tolv. Klassrummet och fritidshemmet låg vägg i vägg. När barnen kom till Saturnus var det bara att öppna dörren mellan klassrummet och fritidshemmet och så var de på plats. Två pojkar hade slutat och två nya barn börjat, en pojke och en flicka. I den nya förskoleklassen gick det 24 barn. Det var två personalbyten. En ny barnskötare och så hade den manliga fritidspedagogen slutat och ersatts av en kvinnlig förskollärare.

Flickorna vill ha lite mer att säga till om

Birgitta och Tuva berättar att det är de vuxna som planerar vad barnen ska göra och att det är de vuxna som bestämmer. De vuxna bestämmer var barnens ska vara om de ska vara ute eller inne och så bestämmer de att vi ska ha samling, berättar Birgitta. Hon menar att barnen i stort sett får göra vad de vill när det är fri lek. Birgitta säger att de vuxna varken bestämmer för mycket eller för lite. Samtidigt skulle hon vilja ha lite mer att säga till om. Tuva menar att de vuxna bestämmer för mycket, de bestämmer, ”jättemycket”. Båda flickorna ger uttryck för att de uppskattar att få handlingsutrymme och valfrihet. Tuva berättar att de får vara med och bestämma runt olika maträtter, det är bra säger hon. Båda flickorna skulle om de fick bestämma vara inne oftare. Något som båda barnen uppskattar är att ibland när de vuxna planerar - till exempel att barnen får göra julpyssel – kan de själva får bestämma om de ska vara med på detta eller inte.

Är det de vuxna själva som planerar?

Ja.

Bestämmer de mycket över vad ni ska göra?

Neej, jag tycker att det är bra när de frågar” vad vill ni göra. Idag ska vi göra julpyssel de som vill kan göra det, idag ska vi göra tomtar”.

Så de vuxna har en planering som de föreslår för er så kan ni göra det om ni vill?

Eller vara ute eller inne.

Birgitta, ht. 2001.

Båda flickorna menar att de trivs ganska bra med de vuxna. Birgitta säger att fröknarna är snälla. Samtidigt fortsätter de att vara lite kritiska till personalen. Tuva menar att de inte får bestämma runt sig själva i tillräckligt hög grad på Saturnus och att en av de vuxna är väl sträng. Hon tycker dessutom att det kan vara bra att det inte finns så många vuxna. Hon längtar efter att få börja på Pluto för hon vet att barnen där får bestämma mer runt sig själva. Tuva berättar att det finns en massa regler på fritids som de måste följa. Som att de inte får slösa på papper och att de inte får springa runt. Något som hon tycker är bra är att om någon vuxen är borta så kommer det en vikarie. Båda barnen har funderingar runt att de har haft flera byten av personal sedan de började på fritids. Tuva menar att det är konstigt att alla deras tre favoritfröknar har slutat. Ulla är den sista av dem. Hon är jättesnäll men hon har fått ont i ryggen så nu har de en vikarie. Det är

jobbigt att få nya fröknar säger Tuva. Då kan det bli nya regler, olika fröknar har olika regler.

Flickorna leker med flickor

Fram till att den andra gruppen kommer till fritids är ettorna oftast inne. När alla har slutat skolan är de om det inte är mycket dåligt väder ute fram till samlingen. Hur dagen därefter ser ut är lite olika, ibland har de vuxna planerat in någon aktivitet som att göra pyssel, vara i gymnastiksalen, i en skogsdunge eller att gå till biblioteket. Men precis som i förskoleklassen har barnen oftast fri lek. Flickorna leker oftast med flickor från den egna klassen. Inte heller i år är det så särskilt vanligt att barnen i år ett leker så ofta med barnen i förskoleklassen.

Båda flickorna vill helst vara inne. Tuva tycker att det tråkigaste är att vara ute och att ha samling. Eftersom det roligaste att göra på fritids är att rita vill hon vara inne. En anledning till att hon inte vill vara ute är att det blir för kallt utan täckbyxor och hon trivs inte i dem. Birgitta vill vara inne för att det roligaste på fritids är att pyssla och när hon är ute så vet hon inte alltid vad hon ska göra. När Birgitta är ute så tycker hon att det roligaste är trappkull och när de själva gör musikstopp. Under hösten pågår bland pojkarna ett intensivt spel med gogos¹⁷. Tuva har gogosar tillsammans med Birgitta och de är bland de få flickor som spelar gogos. Det började med att Tuva fick gogosar av sin bror. När flickorna spelar gogos spelar de oftast mot vägg När de inte spelar gogos har de gått runt och pratat eller lekt regellekar eller cyklat. Annars är flickorna som tidigare i sandlådan, vid klätterställningen, på baksidan av skolhuset, på en bergknalle ovanför fotbollsplanen och vid borden under regnskyddet. Tuva tycker inte att det är så roligt att klättra i klätterställningen och hon anser att det är barnsligt att leka

---

¹⁷ Gogos är små olikformade figurer i plast. På den här skolan ”körde” barnen gogos på flera olika sätt; på ”låtsas”, på ”låtsasriktigt” och på riktigt. När man spelar på låtsas och på låtsasriktigt så spelar man på samma sätt som när man spelar på riktigt. Skillnaden är att man inte kan vinna eller förlora. Kör man på låtsas så behåller man sina figurer. När man kör på låtsasriktigt får man behålla de figurer man vunnit ända fram till att man avslutar spelet, på så sätt kan man se hur det hade gått om det varit på riktigt. Förutom spelsätt måste man komma överens om ifall man ska spela mot vägg eller på bord och då på lång- eller kortsida. Den som inte ska börja ställer upp en gogos på sin sida av bordet. Den som börjar ska försöka träffa motståndarens figur. Träffar han den andres gogos får han behålla den, om inte, behåller var och en sin. Det är bara den som skjuter som kan vinna en gogos.

rollekar. Ibland leker pojkar och flickor kull tillsammans, den här hösten leker de trappkull på stora trappen.

Birgitta trivs på fritids medan Tuva ser fram mot att få byta till

Pluto

Tuva säger att hon inte trivs på Saturnus och menar att hon ”skulle hellre gå på Pluto för där får man vara ute när man vill”. Det är varken stökigt eller lugnt på Saturnus säger hon det är mitt i mellan. Birgitta däremot säger att hon trivs och att det är jättekul att gå på fritids. Hon tycker inte att det är stökigt utan att det är jättebra. Det som är bra med fritids är att man får leka där säger hon.

Flickorna är uppdelade på tre grupper

Flickorna lekte oftast i tre olika grupper men det hände att de gjorde saker tillsammans. Ibland lekte de kull och en höstdag observerade vi hur de tillsammans satte ihop en bok med blommor och höstlöv. Både Birgitta och Tuva menar att det har gått bra att komma in i gruppen för de två nya barnen som börjat i klassen. Den nya flickan leker mest med de två flickor som har den lägsta statusen i klassen. När Tuva talar om indelningen mellan flickorna berättar hon både om indelningen i klassen och i gruppen. Hon ger uttryck för en stark segregation i gruppen beroende på vad man tycker om att leka, sammankopplat med en statusmässig hierarki. En grupp består av fem flickor. Där ingår Anna och Sara tillsammans med tre flickor som går på ett intilliggande privat fritidshem. De här flickorna är populärast i klassen. Tuva menar att de försöker vara tuffa och att de är duktiga i gymnastik. Hon säger att två av flickorna ska hjula över allting. I den här gruppen är det svårt att få vara med och leka. Om Tuva inte har någon att leka med verkar det inte vara någon större idé att vända sig till de här flickorna.

Då försöker jag komma med i de andras grupp, Bellas och dom, men det funkar inte för att; ”nej vi gör ingenting”. Då har man problem att komma in i den gruppen.

Tuva, ht. 2001.

Det skulle hon däremot kunna göra när det gäller den grupp där Moa, Emma och den nya flickan Ulrika – som sagt - ingår. De har den lägsta statusen bland flickorna.

ingen är så särskilt förtjust i Moa, Emma och Ulrika ingen gillar dom, att man gillar ju dom, men dom är så där jobbiga. De är barnsliga och sådära.

Tuva, ht. 2001.

Tuva beskriver dem som att de inte är så duktiga i skolan, att de är barnsliga och som hon uttrycker det ”lekaktiga”. De leker oftast rollekar, medan de andra barnen mer fokuserar på regellek, sport och spel, skapande eller konstruktionslek. I tredje gruppen ingår Tuva, Birgitta och tre flickor till, två av dem är med ”de tuffa” på skoltid. Vilka flickor som leker med varandra inom gruppen skiftar något. Birgitta berättar att tidigare under hösten lekte hon mest med Tuva men nu leker hon mer med Kajsa. Hon säger att hon ibland leker med den populäraste flickan - Anna - också. Både Tuva och Birgitta har kvar sina storasyskon på skolan och det händer ibland att de är med dem.

Flickorna berättar att läraren har delat barnen i två grupper utan att ta reda på vilka som leker med varandra. Detta har orsakat ett problem eftersom en av de flickor de brukar leka med, Kajsa, har hamnat bland de andra flickorna som hon inte leker med. De tycker synd om henne eftersom det när hon kommer till fritids kan vara svårt att ta med henne i leken.

Vi vill också att Kajsa ska vara (i samma grupp som de) för ibland så känner vi så här vi brukar göra klubbar som alla får vara med på. Sen när inte Kajsa är med och inte alla är med då blir det så här att nu är inte hon med vad ska vi göra då. Så känner vi att nu är inte Kajsa med i leken och bestämmer vad vi ska göra i leken. Man får ju göra vad man vill men liksom så här att hon är med liksom för att om man gör före henne så kanske hon känner att dom vill (ohörbart) då tycker jag att det är synd att hon inte får vara med och göra allt det där. Då är det bra att hon är med. Alla vi tre brukar leka ganska mycket.

Birgitta, ht. 2001.

Det finns ett annat problem med Kajsa också och det är att hon tycker att det roligaste är att vara i klätterställningen och det tycker ingen av de andra flickorna är så särskilt roligt fast då hittar de på lite knep.

Ibland, brukar vi(göra så att) Kajsa själv (får) hänga i knävecken. Vi tycker inte om att göra det, då brukar vi göra något annat, och ibland brukar vi fråga Kajsa om hon vill hänga med på dom sakerna vi tycker om också.

Birgitta, ht. 2001.

En bra kompis berättar Birgitta är en som är snäll och ärlig den ska kunna lyssna och ska inte stå på sig för mycket utan ska kunna prioritera ömsesidighet. Birgitta menar att de bestämmer tillsammans. Någon kommer med ett förslag som de tar ställning till, vill de leka den leken så gör de det, annars inte. När de började leka trappkull blev de inspirerade av barnen i år tre.

Vem har hittat på det?

Trappkull? Det kommer jag inte ihåg, jag tror att det var Bella. Det var några som körde den. Nej det var jättemånga teorier som körde trappkull då undrade vi hur man gör, då förklarade de för oss. Sen provade vi den och då fattade vi hur man gjorde den och då började vi att köra.

Birgitta, ht. 2001.

Tuva menar att det är Birgitta som oftast bestämmer. Det händer att de blir ovänner säger Tuva eftersom Birgitta ibland vill ha tillbaka de gogosar som hon har förlorat. Birgitta berättar hur de kommer på vad de ska leka.

Hur vet man vad man ska göra på eftermiddagarna?

Vi brukar göra så här; när vi kommer ut då gör vi ingenting, då bara sitter vi och kollar och pratar t.ex. pratar om att i morgon ska jag till en kompis och så där. Då brukar vi göra de, sen är det alltid någon som kommer och frågar om vi vill vara med på (ohörbart) eller va med på, så frågar de tips på vad vi vill göra och så. Då brukar vi svara, vissa frågar om vi vill vara med på (ohörbart) då säger vi ja. Och ibland när vi sitter där och bara pratar då kanske någon kommer på så här att vi kan leka och då leker vi det. Idag så höll vi på och pratade lite eller gick runt lite och så och då så kom. Men Kajsa och jag gick runt och Anna och Sara spela badminton. Så spelade de det, sen sa vi sen gjorde vi paus och sa tre två ett, Kajsa och jag, och sen så gjorde vi paus och då fick man göra vad man vill och då gjorde vi en egen musikstopp¹⁸ och den som rör sig den får sjunga.

Birgitta, ht. 2001.

Tuva och Birgitta har lite olika åsikter om samlingen

Samlingarna på hösten var väldigt lika dem under vårterminen men något besvärligare, stökigare. Birgitta är den av barnen som intervjuats som har minst negativt att säga om samlingen. Att ha samling är kul. Att få berätta om saker som vad man gjort i helgen är roligt. Dessutom menar hon lär de sig saker av varandra då och så lär de sig olika regler. Men allt är inte bra. Både barnen och de vuxna

---

¹⁸En lek som är väldigt populär bland barnen. De rör sig till musik och när den tystnar ska de stå still. Den som rör på sig får gå och klä på sig.

gör fel, säger hon. Barnen sköter sig inte utan varje dag måste personalen säga till så det blir tyst på samlingen. Det är bra att de inte får sitta och viska, säger Birgitta, för om alla skulle göra det så skulle man inte höra. Personalen å sin sida gör fel när de säger till barnen att hålla reda på varandra samtidigt som barnen när de gör det får höra att de inte ska leka poliser. Fast, säger Birgitta, det går att prata med de vuxna om sånt här. Det är också roligt att göra musikstopp, men det vore bättre om de som blir tagna och som måste gå ut och ta på sig inte diskuterar det utan finner sig. Något annat som är dåligt med samlingar, menar hon, är när barnen avbryter fröken för då hinner inte alla tala klart och då tar samlingen för lång tid. Birgitta berättar att man kan använda samlingarna till att ta upp sånt som hänt för då lyssnar fröknarna bättre. Det går bra att reda ut saker på samlingen. Fast för den som gjort något kan det bli pinsamt, enligt Birgitta. Ibland hotar de vuxna med att det inte ska bli något mellanmål om de inte sitter stilla och tysta. Det är fel tycker Birgitta fast hon tror inte att de kommer att göra verklighet av hotet. Barnen som går i förskoleklassen sitter inte så tysta och stilla säger Birgitta och det är för att de inte har lärt sig ännu. Men de kommer att lära sig tror hon. För henne själv var det inte särskilt svårt för hon fick lära sig detta redan på dagis.

Tuva berättar att hon tycker att det är skillnad på samlingarna när vi är där, alla både barn och vuxna skärper sig då säger hon. Hon menar också att det är en alldeles för stor grupp att ha samling i och att de borde dela upp den på flera små. Då skulle det bli mycket lugnare tror hon. Ibland är vi 39 barn i samlingen säger hon och det blir ”jättejobbigt”. Alla måste göra som Nora säger. Enligt Tuva är det jätterjobbigt också när någon tar upp ett problem på samlingen, fast det beror också på vem av de vuxna som håller i den. Saga och Katarina är ”mittemellan” säger hon men Nora är sträng. Det händer berättar Tuva att Nora exkluderar barn från samlingen. Vissa får inte vara med, de får sitta på en stol i ett annat rum, säger Tuva som för egen del har sluppit detta. Sedan härmar hon Nora och säger att hon blir jättesur för ingenting. Det händer säger Tuva att hon hotar barnen med att de inte ska få mellanmål men Tuva tror aldrig att hon kommer att sätta hotet i verket. Däremot händer de att de inte får avsluta med den roliga leken, musikstopp, för att de inte har uppfört sig tillräckligt bra. Det enda som är bra med samlingarna säger Tuva det är musikstopp. Något som är dumt enligt Tuva är

att Nora menar att de har samlingarna och disciplinen för barnens skull. Det tror inte Tuva, hon tror att det är för sin egen del Nora har samlingen för att hon ska känna att hon har kontroll.

Rutinerna när de ska gå till mellanmål är sig lika från året innan och det är också lika oroligt. Birgitta har inte något särskilt att säga om detta. Det har fungerat ganska bra tycker hon. Tuva tycker att det fungera lite halvt om halvt och det är jobbigt att en av de vuxna jämför leden – förskoleklassen - år ett – med varandra.

Skillnader mellan förskoleklass, skolan, fritids och hemmet

På hösten började flickorna i år ett. **Tuva** trivs ”sådär”. Men hon trivs bättre i år ett än i förskoleklassen. Enligt Tuva var läraren snällare i början av terminen. Då var hon inte så stäng men under hösten har hon blivit allt strängare och nu händer det att hon exkluderar barn när de inte sköter sig.

nu har det blivit sådär att man får gå och göra sina grejer i korridoren ifall man inte kan uppföra sig.

Vad betyder det att inte uppföra sig?

Det betyder att störa de andra. Tappa mycket grejer i golvet.

Tuva, ht. 2001.

I förskoleklassen lärde de sig lite olika saker som t ex bokstäverna, säger Tuva. Det finns en del skillnader på fritids i år jämfört med förra året. En är att de är ettor nu en annan att de har fått några nya fröknar. Det jobbigaste med nya fröknar är att de kan ha andra regler än de gamla.

Det har varit roligt att börja i första klass berättar **Birgitta**. Hon trivs. I förskoleklassen lärde de sig en del t ex om månaderna. Det är skillnad mellan att gå i förskoleklass och i år ett säger hon. I förskoleklassen är det mest samling och pyssel och så är man ute och leker. I år ett får man göra läxor och var ute och leka. Fick Birgitta välja skulle hon vara hemma för då får hon göra mer som hon vill. Det är ingen större skillnad på att gå på fritids i år jämfört med förra året

säger hon. Det är heller ingen större skillnad mellan att gå med ettorna eller med förskoleklassen. Det enda skillnaden är att hon nu är etta.

Höstterminen 2002 börjar flickorna på fritidshemmet

Pluto

På hösten 2001 bytte barnen fritidshem. De började i år två och bytte klassrum men inte lärare. Det nya fritidshemmet kallas Pluto. Det samlade antalet barn på Pluto är 81 stycken medan antalet vuxna är sex - 13,5 barn/vuxen - tre kvinnliga fritidspedagoger, två kvinnliga barnskötare och en manlig lärare. En flicka slutar i klassen och en pojke och flicka kommer nya.

Barnen på Pluto går i år två och år tre och kommer från två olika spår, A-spåret och B-spåret. Även om de vuxna arbetar tillsammans är de uppdelade på var sitt spår med tre personer i varje.

På Pluto upplever flickorna ett större handlingsutrymme

Flickorna ser det som självklart att de vuxna finns runt omkring dem och att det är de som har ansvaret, att det är de som bestämmer. På Saturnus menade Tuva och Birgitta att de inte fick bestämma runt sig själva i tillräckligt hög grad. Även om båda flickorna ger uttryck för att det är viktigt att få bestämma runt sig själva så visade Tuva det starkare än Birgitta. Tuva sa på höstterminen 2001 att hon längtade efter att få börja på Pluto för att hon visste att barnen där fick bestämma mer runt sig själva. När barnen börjar på Pluto visar Tuvas utsagor att hon upplever att personalen på det nya fritidshemmet är mindre kontrollerande och att de ger barnen större frihet. De två situationer som på Saturnus varit mest vuxenstyrda, samlingen och ledet till mellanmålet, försvinner nästan helt på Pluto. Här har de vuxna sällan samling och barnen får själva gå till mellanmålet och ta ansvar för rutinerna runt detta. När de gick på Saturnus fick de precis som nu vid fri lek välja vad de skulle göra och med vem. När flickorna gick på Saturnus efterfrågade båda mer tid inomhus. Det val som är nytt på Pluto är att de själva får välja om de ska vara ute eller inne efter tre.

Tycker du att du får bestämma mer här?

Ja

På vilket sätt då?

Om man till exempel säger, "jag går ut". Då får man gå ut. I stället för, "nej nu ska alla va inne". Så säger jag att man vill vara inne då får man vara inne. Så klockan tre, så ibland får man hoppa över att vara ute. Så här finns det mer roliga saker att göra.

Tuva, ht. 2002.

Både Birgitta och Tuva upplever den här förändringen som starkt positivt.

Bra vuxna säger flickorna är sådana som är snälla och kan lyssna. Birgitta berättar när vi frågar henne att hon har en favoritfröken. Något som är bra med henne är att hon är snäll men också att Birgitta har känt henne sedan flera år.

Har du någon favoritfröken?

Ja, Vanja.

Vad är det som är så bra med henne?

Ibland är hon snäll och så. Och så känner vi henne från förskoleklassen.

Birgitta, ht. 2002.

Tuva menar att de vuxna på Pluto - i motsats till dem på Saturnus - lyssnar på barnen och att här bestämmer både barn och vuxna. Att barnen får vara med och bestämma gör att det är mycket roligare nu.

Men det här att det är både barnen och vuxna som bestämmer, bestämmer man tillsammans också?

Ja, på Saturnus bara nej, nu är det jag som bestämmer du är barn och vi fröknar" vi bestämmer". Fast nu så "ja okey" så får man ge alternativ (ohörbart) de vuxna som gör det. Säger att "okey ni kan göra det ifall ni vill", kan man säga. Det är roligt.

Tuva, ht. 2002.

Helst vill flickorna vid konflikter inte ta hjälp av personalen. De hävdar att de gärna själva löser sina konflikter men att de kan ta hjälp av de vuxna. Birgitta berättar att Tuva inte vill ta hjälp av de vuxna när något har hänt och att hon kan tycka att det är lite besvärligt att det är så. Tuva tycker att man till viss del ska klara sig utan de vuxna. De ska finnas i bakgrunden och ta hand om barn när de har gjort sig illa. Tuva menar att hon av erfarenhet vet att det finns problem med att ta hjälp av dem. Hon säger att de har en begränsad förståelse. Det har på Saturnus hänt, berättar hon, att man i stället för att reda upp en konflikt har valt sida och skällt på något av barnen.

De vuxna här på fritids vänder ni er aldrig till dom?

Jo det gör vi. Dom vuxna, okey dom förstår men de förstår inte riktigt som vi tycker att de ska göra. Vi tycker liksom att dom, ve. "Ja jag vet, jag vet exakt hur det känns" som t.ex. när man har gjort sig illa. Det är ju snällt sagt men när vi försöker reda ut någonting då säger man att du har gjort det och det och då blir dom sura på dom. T.ex. en gång så retade Hannes mig. Då blev jag jättesur då så gick jag undan, då så kom Nora och försökte reda upp det och då ställde hon sig på Hannes sida fast hon inte fick göra det och så skällde hon på mig! Det tyckte inte jag var så roligt.

Tuva, ht. 2002.

Tuva upplever de vuxnas förhållningssätt på Pluto i jämförelse med Saturnus som mindre kontrollerande och mer generöst på flera sätt. Hon berättar till exempel om att en gång när de på Pluto tittade på film fick de en jättestor skål med popcorn, glass, bulle och saft. Det säger hon "var jättelyxigt". Flickorna trivs med personalen och det är lagom många vuxna. Det är lätt att få tag på dem och lätt tala med dem. Men säger de, de sitter inte och pratar med dem. När vi talar om att sitta och prata med de vuxna associerar Tuva till problemsituationer som när man gjort något dumt. Birgitta menar att hon pratar med de vuxna om de frågar henne om något. När Tuva berättar om personalen på Pluto säger hon att de kan vara lite olika, olika dagar och att de är olika som personer. Båda flickorna har favoritfröknar. Tuva menar att det finns två vuxna som är bättre på att ta tag i situationer än de andra. En av dem kan vara lite flexibel med reglerna så att barnen ibland när de frågar kan få gå in lite tidigare. Men säger hon även om de vuxna på Pluto skiljer sig från varandra så är det ingen stor skillnad, det är inte så att de tycker "helt annorlunda".

Det finns olika anledningar till och olika sätt att kontrollera barnen på fritids. Viss kontroll kan upplevas som minskat handlingsutrymme medan annan upplevs som ökad valfrihet. Tuva menar att antalet vuxna kan öka handlingsutrymmet. För detta är ännu något som är bra på Pluto i jämförelse med Saturnus att det är så många vuxna säger hon. De vuxna är inte bara fler utan de utnyttjar flertalet till att dela upp sig. Det finns vuxna på alla ställen menar Tuva vilket gör att valfriheten ökar. Genom de vuxnas planering och att de delar upp sig menar hon att det finns fler roliga saker att göra på Pluto.

Det är roligt på fritids och flickorna trivs

Bigitta och Tuva tycker att det är bra att gå på fritids. De är nöjda med lokalerna och menar att det är större och luftigare här. De trivs och det är roligt. Det är bra för alla barn säger de. Fast Tuva tänker att det kan vara lite olika för olika barn. När vi frågar om de är rädda för någon eller något så berättar Birgitta att hon tycker att pojkarna i år fyra är dumma. Hon berättar att de retas. Tuva berättar att hon har varit rädd för att få skäll av en av de vuxna på Saturnus.

Händer det att du är rädd för någon/något?

Neej, det är väl när man gjort någonting som man tror att man kan få skäll för. Då kanske man är rädd för den. Till exempel är jag rädd för Nora lite. Jag var i alla fall det. Jag tyckte att hon var så sträng. Jag ville inte ha skäll. Så tyckte jag inte att hon redde ut bra på det där sättet.

Tuva, ht. 2002.

Birgitta låter inte bli att göra saker för att hon är rädd för att bli ledsen men det händer att Tuva gör det. Båda tycker att det är ganska lugnt på fritids. Birgitta menar att det kan bli stökigt ibland, lite skrikigt. Birgitta säger att det tråkigaste på fritids det är att inte göra någonting. Nästan ingenting är tråkigt för man får ju välja vad man ska göra och då kan man välja det som är kul säger Tuva.

Vad är tråkigt.

Inget, nästan, det finns inget tråkigt, tycker jag. Det finns, bygga med lego tycker jag är tråkigt, men det behöver man inte göra. Man kan göra det man tycker är roligt.

Tuva, ht. 2002

De vill inte att de vuxna planerar in fler saker. De tycker att det är roligare att vara inne än att vara ute. Därför är det så bra att gå på Pluto för här måste man bara vara ute en liten stund efter mellanmålet. Men när vi undrar om Tuva hellre skulle vilja vara inne hela dagen säger hon att man måste ju ändå vara ute lite.

Skulle du vilja att man fick gå direkt in?

Ja fast det spelar nästan ingen roll. Man måste ju ändå vara ute lite.

Tuva, ht. 2002.

Kommentar

Bigitta och Tuva tycker att det är bra att gå på fritids. De trivs och det är roligt. Det som kan vara mindre bra menar Birgitta är att pojkarna i fyran kan retas och Tuva säger att hon förut var rädd för att få skäll av Nora. Det händer inte att

Birgitta låter bli att göra saker för att hon är rädd för att bli ledsen men för Tuva inträffar det ibland. Båda tycker att det är ganska lugnt på fritids. Birgitta menar att det kan bli stökigt ibland, lite skrikigt. De vill inte att de vuxna planerar in fler saker. Nästan ingenting är tråkigt för man får ju välja vad man ska göra och då kan man välja det som är kul säger Tuva. De tycker att det är roligare att vara inne än att vara ute. Birgitta menar att det tråkiga är att inte göra något men båda berättar att de själva kan välja vad de ska göra så då kan man välja bort det som är tråkigt. Man kan säga att de tillsammans ger uttryck för en förväntan på att barnen själva ska välja och vara självständiga i sina val under den fria leken. Man skulle också kunna uttrycka detta som att det finns en förväntan på att barnen ska roa sig, ha roligt. Kanske är det, den förväntningen som avspeglas i att Tuva menar att det inte finns något tråkigt för det som är tråkigt kan hon välja bort.

Flickorna tycker att det finns mer att göra inomhus än utomhus

På Pluto börjar de i halvklass två dagar i veckan då har de natur och teknik. På fredagar börjar hela klassen efter lunch, de övriga dagarna börjar de klockan två. Vid två går alla barn till matsalen för att äta mellanmål. Efter mellanmålet är de vid vackert väder ute till klockan tre. Efter tre får de barn som vill, gå in. Tuva och Birgitta går in för de tycker att det är roligare inne. Barnen är aktiva i sina val och de vuxna föreslår inte vad barnen ska göra. I början av terminen planerar de vuxna inte heller in några aktiviteter. Flickorna tycker att det är bra att det är så här. När Tuva och Birgitta är ute går de runt och tittar, pratar, ”hänger knäveck”, leker inte nudda mark, kastar boll eller spelar gogos. Ibland är de med och leker regellekar som ”under hökens alla vingor kom” eller ”tre varv runt huset¹⁹”. På hösten i tvåan har de när vi gör intervjun varit ute och tittat på när några andra i klassen lekt en variant av kull, kallad pussleken. När Birgitta kommer in brukar hon spela ett spel eller göra det som är allra roligast på fritids, virka. Tuva menar att det finns mycket att göra när hon är inne;

---

¹⁹ Tre varv runt huset. *Det är när man springer runt parkis, den som är räknat till tio, så har man gjort det, så kommer man runt huset, så ser man nån som kanske springer runt den man ser först, får bli, så håller man på så, ifall man hinner springa tre varv innan man har räknat då har man vunnit. Det gjorde Birgitta. Vi kör det.* Tuva, ht. 2002.

göra presenter, virka, göra pärlplatta, fortsätta med saker ur lådan, rita. Sen så brukar jag spela spel, skoja, så där. För man ska spela en rolig dockteater, det är jätteroligt.
Tuva, ht. 2002.

Senare under hösten erbjuder de vuxna barnen flera olika aktiviteter. Som keramik, småslöjd i både trä och textil samt rörelse i gymnastiksalen. Dessa olika aktiviteter är valfria och anslås på en aktivitetstavla utanför fritids. Barnen behöver inte anmäla sig utan kan fritt ta del av det som för tillfället intresserar dem. Tuva tyckte att det var bra att barnen inte måste vara med på de här aktiviteterna. Flickorna prövade på allihop.

Det är inga större förändringar i deras kamratrelationer

I år två är barnen fortfarande uppdelade på ungefär samma sätt som tidigare. Både Birgitta och Tuva berättar om uppdelningen. Sara²⁰ hade tidigare funderingar på att hon ville börja på det privata fritidshemmet eftersom hon är kompis med dem som går där samt att hon – av likartade orsaker som Tuva - var kritisk till Saturnus. Hösten 2002 fick hon en plats och började på det privata fritidshemmet. Eftersom Sara och Anna är kompisar har också Anna ställt sig i kö för att få börja där. Anna går ofta hem tidigt, ibland är Sara kvar på fritids och leker med Anna. Flickorna berättar att det inte har skett någon förändring i popularitet bland flickorna mellan förskoleklassen och år två. Birgitta berättar att de som är populära bland flickorna är Bella och Anna. Anna är populär för att hon är så rolig och för att hon är ihop med Emil, Bella för att hon är så duktig på gymnastik. Tuva berättar att hon fortfarande inte leker med flickorna som är populärast för ”de tycker helt annorlunda”. Hon säger att de bara blir ovänner om de leker. Hon menar att det har att göra med att Sara vill bestämma. Däremot är man fortfarande välkommen att vara med och leka med de flickor som är minst populära, men det tycker Tuva inte är så roligt, hon tycker att de är alldeles för barnsliga. Under de två sista åren har det kommit två nya flickor till klassen. Ingen av dem har tagits upp i någon annan grupp än i den minst populära. När det gäller den flicka som började i klassen den här hösten har Tuva åsikter om hur det har gått till. Hon menar att hon började i deras klass för att hon lekte med Moa.

---

²⁰ En av de tre flickor vi följde från början men som vi inte tagit med i resultatet eftersom hon slutade den här hösten.

Det här menar Tuva har inte slagit så väl ut eftersom det uppstått en konkurrenssituation mellan Moa och Emma som de har problem med säger hon. Lösningen på detta har enligt Tuva blivit att den nya flickan leker med den nya pojken. Detta är enligt Tuva inte heller lyckat för det hindrar pojken från att komma in i pojkgruppen. Men säger hon då finns ju Erik en av pojkarna som är bra på att ta hand om andra.

Men det är ju bra med Erik för han är jättesnäll, såhär. Så han har alltid varit en som hjälper dom som är killar lite mera. Då hjälper han dom att komma in. För dom andra tror att han vet. Om dom spelar fotboll som vanligt så tror dom att han vet reglerna och så där.
Tuva, ht. 2002.

Birgitta hävdar att det är ganska lätt att komma ny till klassen. När hon berättar om den nya pojken och säger att det händer att han går ensam slår det henne att det kanske ändå inte alltid är så lätt.

Tuva och Birgitta berättar om något positivt som hänt i skolan. Deras lärare har lyssnat på dem och gjort om indelningen av grupperna så nu går Kajsa i samma grupp som de. De räknar inte längre upp att de leker med Sara och Anna men att de fortfarande leker med varandra och med Kajsa. Tuva säger att ”det är lite konstigt” för att de leker tre. Att det är lite konstigt har att göra med att det är svårt att leka tre tillsammans säger hon och det händer ofta att ”någon kommer bort”. Om det händer henne så kan hon gå till sin storebror. Han stöttar henne antingen genom att hjälpa henne med det problem som uppstått eller genom att själv vara med henne. Tuva berättar att hon, Birgitta och Kajsa dagen innan vi gör intervjun ”kommit på något smart”. Eller snarare att Birgitta har föreslagit detta efter att hon och Kajsa blivit ovänner. De hade ett samtal där de tog upp och diskuterade en sak som var och en borde ”skärpa sig på”. De andra menade att Tuva ”springer bort lite för mycket”. Lösningen på det menade Tuva då var att de inte skulle bry sig om henne när hon går iväg. Kajsa skriker för mycket tyckte de andra och hon lovade att försöka sluta med det. För Birgittas del var det att hon bestämmer för mycket och hon menade att hon skulle försöka att inte göra det. Att Birgitta bestämmer mycket har Tuva berättat förut. Så vi frågar Tuva om hon precis som Kajsa anser att Birgitta bestämmer för mycket. På det svarar Tuva att

också hon talat med Birgitta om detta och att hon nu tycker att det är dags att Birgitta bestämmer lite mindre.

Jag tänker på att Kajsa sa till Birgitta att hon fick ändra sig för att hon ville bestämma så mycket, är det ett problem tycker du?

Ja men det sa jag också. Hon bestämde så mycket, då sa vi så här att när du gick i ettan då vågade du mycket mer än oss och då började du bestämma lite mer, lite för mycket. Nu går du i tvåan och får bestämma lite mindre, då sa hon okey jag ska försöka tänka på det.

Tuva, ht. 2002.

Trots detta menar både Tuva och Birgitta att ingen bestämmer mer än någon annan. Birgitta menar att ibland så kan de ola.

Vem bestämmer bland flickorna?

Det vet jag inte. I och för sig det är ingen som bestämmer. Vi bestämmer ju tillsammans och så. Om t.ex. vi leker under hökens alla vingor kom som vi leker. Då är det två som hoppar. Vi gör zigzagzug, så håller man på så till det är två kvar.

Birgitta, ht. 2002.

Samling och mellanmål

Birgitta ger inte uttryck för att det är vare sig bra eller dåligt att de inte längre har samling. Men för Tuva betyder det mycket. Det hon kanske uppskattar allra mest på Pluto är att de slipper stå på led när de ska gå till mellanmålet och att de nästan aldrig har samling. Att ha samling säger Tuva det var värsaonödigt! Detta pekar på ytterligare en sak som Tuva menar är bättre på Pluto i jämförelse med Saturnus. De vuxna här blir inte lika arga eller sura säger hon och de lägger inte så stor vikt vid de misstag barnen gör. Det hände till exempel berättar hon att enskilda barn blev utskälda inför gruppen eller exkluderade från samlingen. På Saturnus var personalen för sträng säger hon och det hände att hon blev lite rädd för en av de vuxna.

Flickorna på Saturnus och Pluto, sammanfattande kommentar

De vuxna ska verka utan att synas

Flickornas utsagor visar att de tycker att det är självklart att de vuxna finns runt omkring dem och att det är de som har ansvaret, att det är de som bestämmer. Birgitta hävdar att de vuxna på Saturnus bestämmer att de ska ha samling och var barnens ska vara, om de ska vara ute eller inne. Tuva menar att de vuxna bestämmer jättemycket, de bestämmer för mycket. De bestämmer olika regler och ser till att barnen efterlever dem. Birgitta för sin del menar att de vuxna varken bestämmer för mycket eller för lite. Det är oftast lätt att få tag på dem, lätta att få hjälp av dem och lätt att tala med dem. Det är något lättare att få tag på de vuxna inomhus än utomhus. Däremot menar flickorna att de inte sitter och pratar med de vuxna. Vuxna ska finnas i bakgrunden och ta hand om barn när de har gjort sig illa menar Tuva. De ger uttryck för att det är tryggare när man känner personalen och att bra vuxna är snälla och kan lyssna. De vuxna kan också vara till hjälp när barnen behöver reda ut ett problem. Då är det viktigt att de vuxna kan sätta gränser utan att välja sida eller att vara fördömande menar Tuva.

Det är viktigt för flickorna att få vara självständiga

Flickorna menar att de oftast leker för sig medan de vuxna finns i bakgrunden. Det var viktigt för flickorna att få göra självständiga val, att få bestämma runt sig själva. De tycker att det är bra när de själva får välja om de ska vara med på av de vuxna planerade aktiviteter. Båda flickorna menar att barnen själva kan lösa sina problem. Tuva hävdar att barn ska kunna klara sig utan vuxna. Men säger de, på Saturnus fick de inte bestämma runt sig själva i tillräckligt hög grad. På hösten 2001 menar båda flickorna att de skulle vilja ha lite mer att säga till om. Då skulle de bestämma att de fick vara inne oftare. När de hösten därpå börjar på Pluto har de inte samling och sköter i stort sett själva rutinerna runt mellanmålet. Detta uppskattar i synnerhet Tuva. Enligt Tuva är de vuxna på Pluto mindre kontrollerande och ger barnen större frihet. Hon menar att det är för att de vuxna

är så många som de kan dela upp sig så att barnen själva kan välja om de ska vara inne eller ute efter tre. Att barnen får vara med och bestämma säger Tuva, gör att det är mycket roligare på Pluto.

På fritidshemmet är vänskap viktigt

Det händer inte särskilt ofta att flickorna leker med pojkar eller med barn från de andra klasserna. När pojkar och flickor leker tillsammans leker de oftast kull. Från Birgittas utsagor förstår vi att hon med en bra kompis menar någon som är snäll och ärlig en som kan lyssna och som prioriterar vänskap framför att hävda sig själv. Bådas utsagor runt vänskap på fritidshemmet handlar om att tycka om att göra samma saker och om empati, ömsesidighet och respekt men det handlar också om statuskillnader och exkludering. De föredrar att ta hjälp av andra barn, vänner och syskon framför att vända sig till de vuxna. Båda flickorna har ett varsitt storasyskon som går i samma skola. Det kan innebära att de finns där om de inte har någon annan att leka med. Problem som uppstår i gruppen handlar om att barn kan komma utanför, att de inte får vara med i leken. Ett annat är att komma överens. Tuva menar att det händer att de vill hålla de vuxna utanför sina problem. Båda Birgitta och Tuva tar upp ett problem som uppstått på grund av att läraren har delat på barnen utan att ta reda på vilka som leker med varandra. Det är Birgittas uppfattning att barnen bestämmer tillsammans vad de ska leka. Någon kommer med ett förslag som de tar ställning till, vill de leka den föreslagna leken så gör de det, annars inte. Ibland kan de besluta genom att ola. Under de två första åren är det Tuvas mening att det oftast är så. Enligt henne finns det två som vill bestämma mer än andra, Sara och Birgitta, mest Sara. År två menar även Tuva att ingen bestämmer mer än någon annan. Tuva säger att det är lite konstigt när de går på Pluto för att de leker tre. Att det är lite konstigt har att göra med att det är svårt att leka tre tillsammans säger hon och det händer ofta att någon kommer bort. Om det händer henne så kan hon gå till sin storebror. Tuva berättar att hon Birgitta och Kajsa kommit på något smart. Eller snarare att Birgitta har föreslagit detta efter att hon och Kajsa blivit ovänner. De hade ett samtal där de tog upp och diskuterade en sak som var och en borde skärpa sig på.

Tre grupper med olika status

Flickorna berättelser visar att det inte har skett någon större förändring i gruppering eller status bland flickorna mellan förskoleklassen och år två. De menar att det finns tre olika grupper bland flickorna. Flickorna i gruppen med en högre status än de övriga försöker enligt Tuva att vara tuffa. Tre av de här flickorna går på ett privat fritidshem. I Tuvas och Birgittas grupp ingår en till fem flickor till, två av dem är under skoltid tillsammans med ”de tuffa”. En av dem börjar på hösten 2002 på det privata fritidshemmet och den andra får plats efter jul samma år. Två flickor, Moa och Emma, utgör under hela tiden vi följer dem basen för dem med den lägsta statusen bland flickorna. Tuva beskriver dem som att de inte är så duktiga i skolan, att de är barnsliga och som hon uttrycker det ”lekaktiga”. De leker rollekar oftare än de andra. De andra barnen fokuserar mer på regellek, sport och spel, skapande eller konstruktionslek. De två nya flickor som kommer till klassen under åt ett och två tas upp i gruppen med den lägsta statusen.

Verksamheten

I huvudsak består tiden på fritidshemmen av fri lek. På Saturnus hade flickorna möjlighet att vara i gymnastiksalen varannan vecka. Någon gång gjorde barnen olika pyssel. Ibland gick några barn tillsammans med en vuxen till biblioteket eller till en skogsdunge. På Pluto blev de en bit in på höstterminen varje dag erbjudna någon form av aktivitet. Tuva föredrog att gå runt och prata, spela spel, spela basket och fotboll samt att leka. Även Birgitta brukade gå runt och titta och prata, hon föredrog att spela kalaha eller leka. När de var inne ville flickorna rita, måla, spela spel och prata. Birgitta berättar att det roligaste på fritids är att pyssla och att spela kalaha. Det roligaste på Saturnus säger Tuva är att rita. Birgitta tycker att det är att pyssla. Båda flickorna vill helst vara inne. Flickorna spelar gogos, är i sandlådan, vid klätterställningen, på baksidan av skolhuset – under år ett- på en bergknalle ovanför fotbollsplanen och vid borden under regnskyddet. Tuva tycker inte att det är så roligt att klättra i klätterställningen och hon anser att det är barnsligt att leka rollekar. Birgitta menar att det tråkiga är att inte göra något men båda berättar att de själva kan välja vad de ska göra så då kan man

välja bort det som är tråkigt. De tycker att det är roligare inne. När de är ute händer det att de går runt och tittar och pratar med varandra, hänger knäveck, leker inte nudda mark - eller - kastar boll eller spelar gogos. Ibland är de med och leker regellekar som ”under hökens alla vingar kom” eller ”tre varv runt huset”. På hösten i tvåan har de när vi gör intervjun varit ute och tittat på när några andra i klassen lekt pussleken. När Tuva kommer in brukar hon virka, pyssla, rita och spela spel. Birgitta berättar att det allra roligaste på fritids är att virka när hon är inne brukar hon göra det eller spela något spel.

Samling och mellanmål

Birgitta och Tuva tycker i stort att det inte är roligt att ha samling. Tuva tycker att samlingar är värstaonödigt. Det tråkigaste är att vara ute och att ha samling. Birgitta menar att det finns moment i samlingen som är roligt. Men att samlingarna är till för att räkna upp barnen och för att reda ut när något har hänt säger Birgitta. Hon berättar att de vuxna säger att det är för barnen skull som de har samling men det tror inte hon. Tuva berättar om en samling som de har i förskoleklassen. Den är ganska lugn och mysig hon tycker hon om den också för att den inte är så krävande. Båda barnen berättar att det händer att de vuxna hotar med att de inte ska få något mellanmål om de inte sköter sig på samlingen eller i omklädningsrummet. Ingen av flickorna tar hoten på allvar.

Man lär sig olika saker i skolan och på fritids

Birgitta menar att det är skillnad mellan att gå i förskoleklass och i år ett. I förskoleklassen är det mest samling och pyssel men säger hon de lärde sig något t ex om månaderna. På fritids går man enligt Birgitta för att man ska få leka och för att man inte har skola hela dagen. På fritids leker man och i skolan har man olika ämnen. Hemma säger Birgitta får hon göra vad hon vill det får man inte i skolan. Det finns flera skillnader mellan att vara hemma och att vara på fritids. Det är färre barn hemma och så är skolgården större än gården hemma. Man inte gör samma saker heller, hemma har Birgitta till exempel sin kanin och så rider hon.

Tuva menar att i förskoleklassen lärde de sig lite olika saker som t ex självdisciplin och bokstäverna. Man lär sig olika saker i skolan och på fritids säger hon. På fritids lär man sig hur man ska vara mot varandra. När det gäller anledningen till att man går på fritids menar hon att man inte kan gå i skolan hela dagarna och att man måste vara någonstans om man inte kan gå hem. Det händer att hon tänker på fritids när hon är hemma. När hon håller på med något roligt som hon vill få färdigt så kan hon längta till fritids.

5.4 Pojkarna på Saturnus och Pluto

Lasse är verbal och beskriver sig själv som snäll. Han tycker inte om att sitta still. På fritids vill han mest göra häftiga saker och menar då kollektiva spel som fotboll och nogger. Det gör att han leker med många. Samtidigt har Lasse två kompisar på fritids som han räknar som närmare vänner, Nils och Emil. Av dem är Emil hans bästa vän. Det känns enligt Lasse bra att gå till och från Saturnus, det är oftast pappa som följer honom. När han är inne på fritids föredrar han att leka lekar som t.ex. hund, bygga med kappla och att sjunga. Han tycker att barnen får vara med och bestämma på Saturnus och att det är rätt, t ex får de vara med och bestämma vad som ska tas bort från matsedeln. Eftersom Lasse en gång fick en spark på näsan så att han blödde är han lite rädd för att blöda näsblod.

Nils är utåtriktad och har lätt för att prata. Han är populär båda bland flickor och pojkar och vet om det. Nils säger att han inte är rädd för något. Han gillar när han får röra på sig och slipper sitta still. Dessutom säger han, att han, till skillnad från vissa andra, tar sitt ansvar när det gäller att städa. Bland pojkarna i gruppen leker han mest med två, Halvar och Olle. Han föredrar att vara ute och då spelar han helst fotboll och dunken, då är de flesta killar i klassen med och ibland några flickor. När han är inne bygger han helst med lego tillsammans med Olle. Det är fröknarna och rektorn som bestämmer på fritis säger Nils och han tycker inte att barnen har tillräckligt mycket att säga till om. Till Saturnus går han tillsammans med sin storebror, och några vänner och det känns bra. På eftermiddagarna blir han hämtad av mamma eller pappa eller morfar eller farmor och farfar.

Halvar är verbal och utåtriktad samtidigt som han är precis som de andra pojkarna lite fåordigare än tjejerna. Han beskriver sig själv som snäll och som en sjyst kompis. Halvar menar att han inte är rädd för något. Det är viktigt för honom att vara duktig och att vinna. När saker inte går hans väg blir han ordentligt ledsen och arg. Han längtar ibland till fritis, efter att få spela nogger och fotboll och för att det finns flera kompisar där än hemma. Halvar räknar upp fyra pojkar som han helst leker med, av dem är Erik, hans bästa vän. När han är inne föredrar han att leka och att spela spel som t ex kalaha. Han gillar inte att sitta stilla eller att vänta

det är bland annat därför som han inte tycker om samlingarna. Bäst tycker han om att spela tennis vilket han gör på fritiden. På fritids säger Halvar är det fröknarna som bestämmer mest.

Pojkarna på Saturnus våren 2001

Första året på fritids gick pojkarna i förskoleklass på förmiddagen de hade då samma lokaler och samma personal hela dagen, en manlig och en kvinnlig fritidspedagog, en kvinnlig förskollärare och en kvinnlig barnskötare. Den kvinnliga fritidspedagogen hade huvudansvaret för fritidshemmet och förskolläraren hade huvudansvaret för förskoleklassen. De var 22 barn i förskoleklassen. På eftermiddagarna när verksamheten övergick i fritidshem gick tre barn till ett intilliggande privat fritidshem. Dessutom anslöt en grupp barn från år ett. De blev då 43 barn utan att det tillkom någon vuxen (1 vuxen/knappt 11 barn).

Bra vuxna finns i bakgrunden och är snälla och roliga

I interaktionen mellan barn och vuxna på Saturnus så var kontrasterna stora mellan den mer fria tiden och den strukturerade. Man skulle kunna säga att samlingen och rutinerna runt mellanmålet var vuxenstyrda och att i det närmaste all annan tid var barnstyrd. Med barnstyrd menas då att barnen själva fick - innanför fritidshemmets ramar - välja vad och med vem de skulle leka samt att de vuxna inte till någon större del interfererade. Pojkarna ville helst klara sig själva. De menar att de vuxna på fritids finns i bakgrunden om de skulle behöver tröst eller hjälp. Det tycker att det är lätt att tala med de vuxna men att de sällan gör det. Lasse säger att han inte sitter och pratar något med dem medan de andra pojkarna menar att det händer ibland. Lasse berättar att han inte heller leker med de vuxna. Alla tre pojkarna menar att barn och vuxna ska vara på samma sätt mot varandra, att de ska vara snälla. Lasse skrattar och skojar och säger att när barn har varit olydiga så ska vuxna vara dumma men sedan säger han att bra vuxna är roliga, de ska vara snälla inte dumma. För barn gäller detsamma de ska vara snälla mot vuxna.

Berätta, hur ska vuxna vara mot barn?

Snälla inte dumma.

Lasse, vt. 2001.

Halvar är inne på samma linje, man ska vara snälla och kunna busa med varandra. Till exempel berättar han om hur han brukar kittla sin mamma under armarna på kvällarna när han ska gå och lägga sig.

Hur tycker du att barn ska vara mot vuxna?

Snälla, dom ska vara, ibland kan de vara lite busiga. Jag brukar alltid vara det på kvällarna när mamma ska gå och lägga mig, då brukar jag kittla henne här (under armarna, visar Halvar).

Halvar, vt. 2001.

När de var ute fanns det alltid minst en vuxen på skolgården. De vuxna stod oftast på ungefär samma ställe. Det innebar att barnen alltid visste att och var det fanns en vuxen till hands. Någon gång såg man en vuxen leka med barnen och ibland satt de tillsammans vid ett bord placerat under ett regnskydd och spelade något spel, oftast kalaha. Enligt Nils får de mest vara för sig själva när de är ute. Han menar att det händer att barnen blir oense och att de brukar klara upp det utan inblandning av de vuxna.

Blir ni ovänner i leken också?

Jaa.

Hur brukar ni lösa det då?

Då brukar vi säga så här till varandra, förlåt.

Det är bra, klarar ni av det där utan vuxna eller hämtar ni dom?

Utan.

Nils, vt. 2001.

Lasse är lite osäker på vem det är som bestämmer på fritids medan Halvar och Nils är säkra på att det är de vuxna som bestämmer. Halvar berättar att barnen kan få vara med och bestämma runt fredagsmyset, då kan det hända att de äter popcorn. Lasse berättar att barnen får vara med och bestämma runt skolmaten. De får vara med och rösta om vilka maträtter som ska tas bort och det tycker han är rätt. Enligt Nils har barnen för lite att säga till om och de borde få vara med och bestämma mer i alla fall runt vad som skulle köpas in. I stället hävdade han var det bara fröknarna och rektorn som bestämde runt sådana saker. Hade han fått vara med och bestämma skulle de köpa ett pingisbord.

Får ni bestämma tillräckligt mycket?

Nej.

Inte, vad skulle du vilja bestämma om mer då?

Om man säger så här, jag önskar att vi hade ett pingisbord.

Nils, vt. 2001.

Alla tre pojkarna trivs på fritids

Alla pojkarna trivs på fritids och tycker att det finns tillräckligt mycket att göra. De säger att när de går till och från fritids så känns det bra. Men Halvar tycker inte om att gå till fritids de mornar han måste gå till det andra fritidshemmet, Venus, för där känner han inte barnen.

Hur känns det när du går hit på morgonen?

Kul, fast inte när jag går till fritids för det vill jag inte.

Nej, vad heter fritids här, Venus, det gillar inte du?

Nej.

Varför då?

Jag gör inte det, det brukar inte vara så många som

går på det på morgonen .....klasskompisar.

Halvar, vt. 2001.

Annars är Halvar inte rädd för någon eller något på fritids och det är inte heller Nils. Lasse säger att han inte är rädd för något men sedan kommer han ihåg då han fick en spark på näsan så att han fick näsblod och säger att han är rädd för att det ska hända igen. Han är också lite rädd för att han ska stuka fingrarna när han spelar Nogger. Det gör så ont. Halvar säger att det är lugnt på fritids. Lasse och Nils menar att det är stökigt när alla barn är inne och leker. Lasse tycker att det tråkigaste är att vara inne. Nils menar att det är lite besvärligt eftersom de då är tvungna att leka lugna lekar. Han menar att han är medveten om att det finns något som är dåligt med lite vildare lekar att de kan spåra ur och bli våldsamma. Ett problem när de är inomhus är var gränserna går. En av de vuxna och barnen hade inte samma definition på lugn lek.

Vad är dåligt med lugna lekar?

Att ibland när vi leker väldigt, väldigt lugn lek kommer Nora och säger till oss att vi leker vild lek ibland.

Nils, vt 2001..

Det här accentueras tydligt när Nils berättar att det roligaste på hela dagen är när han får gå till Venus. Dit går barnen när Saturnus stänger vid halv fem. Det som är så roligt med Venus berättar Nils, är att de inte behöver leka lugna lekar där. Där finns det ett kuddrum där barnen kan leka inte nudda mark. På Saturnus, säger han, blir personalen arg om det blir stökigt. Även Lasse har något positivt att säga om Venus. I pojkarnas berättelser framgår det att de hemma har några leksaker som är roligare och populärare än andra, gameboy och olika tv-spel. Lasse berättar att något han uppskattade när han i somras var tre dagar på Venus var att dit fick man ta med sitt gameboy.

Är det någon skillnad mellan Saturnus och Venus?

Jaa, att man får köra gameboy på Venus. På sommarlovet. Jag ska vara där tre dagar på sommarlovet då ska jag ha mitt gameboy med mig. Tänkte få hjälp lite.

Lasse, vt. 2001.

Pojkar leker helst utomhus med andra pojkar

Trots att våren var kall och regnig var de nästan alltid ute. Alla tre pojkarna tycker om att röra på sig och tyckte att det roligaste på fritids var att få vara utomhus.

Vad gillar du att man får vara mer ute?

Att man får leka mer, för annars, det får bara vara väldigt lugna lekar inomhus.

Nils, vt. 2001

Majoriteten av pojkarna lekte kollektiva lekar. De lekte burken eller kull, sparkade boll mot bollplanket, spelade fotboll eller nogger. Lasse säger att rollekar vill han helst inte leka utan han vill göra det som också Halvar och Nils vill - och som han betecknar som häftiga saker - spela fotboll och nogger. Sent på eftermiddagen eller vid riktigt dåligt väder var de inomhus. När Halvar var inne lekte han rollekar och spelade något spel. Nils byggde då helst med lego eller kappla. Medan Lasse säger att han helst leker hund med Emil, sjunger och bygger med kapplastavar.

Hur skulle det vara om det var som bäst?

Som bäst att leka med kappla och att leka hund det är det bästa och sen sjunga.

Lasse, vt. 2001.

När Nils är hemma brukar han inte tänka på fritids men han pratar med sina föräldrar om hur det har varit. Lasse och Halvar kan båda längta till fritids när de är hemma. Där finns det kompisar, Halvar menar att det bästa med fritids är kompisarna. Ibland när han är hemma tänker han på att det är roligt på fritids och det händer att han längtar dit för att på köra nogger eller fotboll.

Bra kompisar är sjysta

Alla pojkarna berättar att leker gör man med dem som tycker om att göra samma saker som man själv och som är sjysta. Är man sjyst så är man snäll, säger de. De hävdar att de kan hämta de vuxna om de får problem men att de själva brukar ordna upp det. Nils säger att de själva löser sina problem och att de ber varandra om förlåtelse. Pojkarna menar att man ska vara snälla mot varandra. Allra bästa kompisar de är sjysta mot varandra säger Halvar.

När ni leker händer det att ni blir ovänner då?

Ibland, men inte med Oskar för vi har aldrig varit ovänner.

Hur kommer det sig?

Vi är allra bästa kompisar.

Hur är allra bästa kompisar mot varandra?

Sjysta mot varandra och så.

Hur är man när man är sjyst?

Man brukar leka med varann, man är sjyst.

Halvar, vt. 2001.

De räknar upp mellan en till fyra pojkare som de helst leker med. När Nils är ute leker han oftast med Halvar och inne med Olle. Lasse berättar att han helst leker med sin bästa kompis Emil. Även om pojkarna har någon eller några vänner som de föredrar att leka med så ingår de ofta i en större grupp. Detta eftersom de flesta föredrar att leka kollektiva lekar som fotboll och nogger. Det speglas i Lasses utsaga när han berättar att han leker med ”jättemånga”.

Gör du det med några särskilda?

Jaa.

Vilka då?

Såna som spelar nogger och Emil och Nils och jättemånga.

Lasse, vt. 2001.

När det gäller hur man kommer överens i gruppen så hävdar Nils och Halvar att det är barnen som tillsammans bestämmer vad de ska göra. Men Lasse säger att när han leker med Emil så bestämmer Emil eftersom han är äldst.

Är det någon av er som bestämmer mest?

Emil, för han är störst, han är fem månader äldre än mej.

Lasse, vt. 2001.

Någon gång lekte pojkarna med flickor

De flesta pojkar och flickor lekte inte med varandra utan lekarna var både när de var ute och inne i stort sett könssegregerade de lekte heller inte särskilt mycket med barnen från andra klasser. En av flickorna, Sara, lekte en hel del med pojkarna eftersom hon - som hon sa - tyckte om "pojklekar". Ibland hände det ändå att pojkarna lekte med flickorna. Alla tre pojkarna berättar att de gjorde det. Det hände till exempel att de lekte någon jagalek eller dunken. På skolgården fanns en rutschkana som var byggd som ett torn med steg och klätterrep på ena sidan och en rutschkana på den andra med ett litet rum under. Oftast när pojkar och flickor lekte tillsammans lekte de kull i den. Nils säger att han inte leker så mycket med flickorna därför att han inte känner dem så bra. Dessutom brukar de retas, i synnerhet Birgitta. Lasse säger att han inte leker så mycket med flickorna för deras lekar är inte så kul. Men han berättar om att de har klubbar där de spionerar på tjejer. Han är den enda av pojkarna som berättar om klubbar. Han berättar att de har ett "ragga-brudar-gäng". I den klubben spionerar man som sagt på flickorna. För att bli medlem måste man säga vem man är kär i. Fast att berätta det för den man är kär i är alldeles för pinsamt så det gör han inte.

Samling och mellanmål

På Saturnus hade de en samling före mellanmålet varje dag (för en beskrivning, se sid. 1??). Tråkigast tycker Lasse och Nils att det är när man måste vara inne och att sitta på samlingen. Nils säger att tråkigast på fritids är tjafset i samlingen.

Vad tycker du är allra tråkigast på Saturnus?

Tråkigaste? Det är nog när det är tjafsigt i samlingen.

Nils, vt. 2001.

Något som Nils tycker är bra med samling är att man får berätta. Halvar säger att samlingen är sådär. Och att den på fritids är jobbigare än dem de har i förskoleklassen eftersom de då blir dubbelt så många och att det då tar så lång tid. Han tycker inte om när samlingarna tar lång tid och är stökiga. Det är inte roligt att behöva vänta.

Efter samlingen gick barnen för att äta mellanmål. Detta innebar en hel procedur. Först gick barnen för att klä på sig sedan ställde de upp sig på led utanför fritidshemmet. Därefter blev de på nytt uppropade av de vuxna innan de på led tågade till matsalen. Väl i matsalen tvättade de händerna och ställde sig på led framför en vuxen som släppte fram några i taget. I matsalen fick var och en själva ta för sig av mellanmålet. Barnen från de olika grupperna satt vid skilda bord. Nils tyckte att mellanmålet fungerar rätt så bra. Medan Halvar menar att det är tråkigt på mellanmålet när han har ätit färdigt och måste vänta på att de andra ska äta upp.

Skillnaden mellan förskolan, fritidshemmet och hemmet

Nils trivs både i förskoleklassen och på fritids. Förut gick han på dagis. Han trivdes där också och menar att det inte är någon skillnad mellan att gå på dagis eller att gå på fritids. Enligt Nils är skillnaden mellan att vara hemma och att vara på fritids att på fritids är man ute mycket mera.

Lasse trivs på fritids det är roligt att vara ute och leka med alla barn och han kan längta efter att få komma dit. Förut gick han på dagis. Eftersom de hade ett kuddrum på dagis så var det roligare att vara inne där än vad det är på fritids. Men det är roligare att vara ute på fritids än vad det var på dagis. Fick Lasse välja mellan att vara hemma och på fritids så skulle han välja att vara hemma. Det är roligare hemma eftersom han har tv-spel och gameboy där.

Halvar trivs på fritids. Det är roligare än på dagis eftersom det finns fler barn och roliga spel. Fast samlingarna är tråkigare dem tycker han inte om. Skillnaden

mellan att vara hemma och på fritids, säger han, är att det finns fler barn och att det är roligt att leka med dem.

Pojkarna på Saturnus höstterminen 2001

När pojkarna började i år ett gick de kvar på fritidshemmet Saturnus. Eftermiddagen var därför ganska lik den i förskoleklassen. Skillnaden mellan den vuxenstyrda och den barnstyrda delen var fortfarande stor. Samlingen och rutinerna runt mellanmålet var precis som tidigare vuxenstyrd och i det närmaste all annan tid var barnstyrd. Barnen kunde välja vad de skulle leka och med vem och de vuxna interfererade inte till någon större del. En skillnad var att det nu var de som var ettor. Det började en ny pojke och en ny flicka i klassen och två pojkar slutade. Dessutom slutade barnskötaren och den manliga fritidspedagogen. De blev ersatta av en förskollärare och en barnskötare. Den fritidspedagog som var kvar var ansvarig för verksamheten och med i klassen under en del av förmiddagen. I den nya förskolegruppen gick det 24 barn. Det innebar att de var knappt elva barn på en vuxen.

De vuxna finns i bakgrunden

Alla tre pojkarna trivs i skolan, de trivs på fritids också och de trivs med personalen. Pojkarna menar att det är de vuxna som bestämmer och planerar vad de ska göra på fritids. Halvar menar att det är Nora, fritidspedagogen, som planerar. Nils hävdar att det är de vuxna som ska göra det. Både han och Halvar är nöjda med detta. De menar dessutom att det händer att barnen kan få vara med och bestämma. Till exempel säger Halvar kan barnen när de har samling föreslå att de ska ha musikstopp. Lasse är inte riktigt nöjd utan skulle gärna vilja ha lite mer att säga till om. Pojkarna menar att det är precis lagom många vuxna på fritids. Nils och Halvar tycker att det är lätt att få tag på dem när man behöver dem. Medan Lasse hävdar att det är lite olika lätt. Han säger att det är svårt att få tag på Berit och Katarina medan det är väldigt enkelt att få tag på Nora. Nora står alltid eller nästan alltid på samma ställe.

Är det lätt eller svårt att få tag på en vuxen när du behöver?

Lätt fast inte Berit och inte Katarina, dom är inte enkla. Men Nora är väldigt enkel för hon är alltid på asfaltsgården någonstans där, så hon är rätt så enkel, eller så är hon på bakgården.

Varför är det så svårt att få tag på Katarina och Berit?

Därför att hon gömmer sig på olika ställen, ibland så är det fotbollsplanen, de är överallt därför är det så svårt.

Vad tycker du är bäst?

Som Nora.

Lasse, ht. 2001.

De vuxna är oftast inte med och leker men det händer enligt Lasse att någon är med på fotboll. Vid konflikter förhandlar barnen oftast med varandra. De vet att de vuxna finns i bakgrunden om de skulle behöva dem. Det händer att vuxna blev inblandade. Till exempel då någon tog upp en konflikt vid samlingen. Men oftast löste barnen sina dispyter själva. Något som återkommer i pojkarnas berättelser är att de vuxna bestämmer reglerna och ser till att barnen håller sig till dem. Halvar berättar till exempel att på fritids får man inte springa omkring och stöka. Det är alla pojkarnas åsikt att de inom fritidshemmet ramar i stort sett får göra vad de vill.

Får du göra vad du vill när du kommer över till Saturnus?

Ja man får inte springa kring och så där. Men ja man får göra vad som helst.

Halvar, ht. 2001.

Vad som inte ryms inom fritidshemmet ramar är till exempel att ta med sig gameboy eller att spela tv-spel. Nils menar att i stort får man göra vad man vill, ”om man (inte) tänker på det roligaste som jag tycker hemma hos mig som är att spela tv-spel”.

Att trivas innebär inte att allt är bra

Nils trivs och vill inte ändra på någonting, tråkigt säger han är det egentligen bara när någon gör sig illa. Också Halvar trivs på fritids. Han tycker att stämningen är lite olika. Ibland är det lugnt och ibland är det stökigt. Han tycker om när det är lugnt. När han är hemma händer det att han längtar till fritids, längtar efter att spela nogger och fotboll. Hemma brukar han spela tv-spel. Även Lasse trivs han tycker att i skolan kan det vara både lugnt och stökigt men på fritids är det lugnt.

Det finns två saker som är tråkiga, det ena är att hans pappa kommer för sent på eftermiddagarna och det andra är att han inte kan låsa på toaletten.

Vad är tråkigast?

Om man är kissnödig för jag kan inte låsa.

Har du pratat med fröken om det?

Ja fast hon hjälper inte mig.

Gör hon inte?

Neej, jag får hålla mig hela dan.

Kan du inte be en kompis då?

Neej.

Halvar, ht. 2001.

I början av höstterminen spelar pojkarna gogos

Precis som i förskoleklassen fick barnen själva oftast välja vad de ville göra efter mellanmålet. Eftermiddagen var då indelad i en utestund direkt efter mellanmålet som varade ungefär en och en halv till två timmar, lite beroende på väderlek, och sedan en innestund. Ibland hade de vuxna planerat in någon aktivitet som att pyssla, vara i gymnastiksalen, i en skogsdunge eller att gå till biblioteket. Helst är pojkarna ute. Vad barnen leker är beroende av årstid och väderlek. Strax före jul snöar det. När skolgården skottas bildas det stora snöhögar, i dem bygger pojkarna tunnlar och grottor. Men under hösten ägnade de flesta pojkar sig till stor del åt två olika spel där barn - mestadels pojkar - från hela skolan deltog; gogos och ett bollspel kallat nogger. Spelet med gogos pågick ända tills vädret blev för dåligt. Enligt Nils inleddes en spelomgång enligt följande;

Hur startar man ett spel?

Först ser det kanske ut så här att, 2 Får jag komma fram och spela gogos med dig"? Då kanske han säger, " Ja". Då kanske någon säger, " Etta börja", då börjar han.

Nils, ht. 2001.

Att vara framgångsrik i de här spelen gav anseende. Nils och Halvar spelade ihop på så sätt att de delade gogos med varandra. De var båda duktiga och vann ofta. Ibland då motspelaren blev ledsn gav de tillbaka den gogos som de vunnit. Nils berättar att det inträffat många gånger.

Jag har sett att barn ger tillbaka.
När nå'n blir jätteleadsen då händer det att man ger tillbaka.
Har du gett tillbaka?
Massor med gånger.
Nils, ht. 2001.

Gogos har olika färg och form och de ligger i ogenomskinliga påsar. Det finns barn som samlar på figurerna och en av aktiviteterna runt gogos är att byta. Lasse är inte så skicklig på gogos men tycker att det är roligt att byta. Han berättar att han har gjort flera byten båda bra och dåliga. Annars tycker han att det är roligast att spela fotboll och bandy. Halvar berättar att även om han föredrar att vara ute och leka så kan det vara skönt att gå in på eftermiddagen för att ta det lugnt. Då vill han helst pyssla eller spela ett spel. Nils och Lasse föredrar att bygga med kapplastavar när de är inne. Det tycker Halvar är tråkigt.

Vad tycker du är roligast då att vara ute eller inne?
Ute.
Vad gör du då?
Men efter mellanmålet då tycker jag att det är skönt att vara inne.
Varför då?
Då har man varit ute rätt så mycket då är det skönt att vara inne.
På vilket sätt är det skönt?
Det är skönt att ta det lugnt och spela ett spel eller nåt.
Halvar, ht. 2001.

Det viktigaste är kompisarna

I pojkarnas berättelser är det fyra ting som framstår som viktigare än andra; att leka, vara med kompisar, att vara sjyst och att vara duktig. Nils hävdar att det bästa med fritids det är kamraterna. Precis som förut berättar de att de leker med dem som är sjysta och som tycker om att leka samma lekar som de själva. Det finns flera uppdelningar i gruppen. En är uppdelningen mellan de nio pojkar som spelar t ex gogos och fotboll och de två pojkar som inte gör det. Halvar talar ”om de pojkar som tycker mycket om att sporta och övriga”. Nils och Lasse hävdar att de leker med alla pojkar. De pojkar vi har följt ingår alla i den större gruppen. När Nils berättar om vad han gör på rasterna räknar han upp sex andra pojkar.

Vad gör ni på rasterna?

Vi brukar spela bandy.

Vilka är vi?

Det är Emil, Otto, Eddie, Halvar, Erik och Lasse.

Nils, ht 2001.

Förutom att pojkarna ingår i den grupp som - med Halvars ord - tycker om olika sporter, har de en eller flera som de räknar som närmare vän. Nils leker med två pojkar men räknar Halvar som sin bästa kompis. Halvar menar att han mest leker med Emil och Nils. Lasse leker helst med Emil. Halvar berättar om något som också vi under våra observationer noterat, att Lasse kan vara lite ensam. Lasse själv berättar inget om detta. Enligt pojkarnas berättelser är Nils, Emil och Eddie populärast i klassen. Allra populärast är Nils. Lasse menar att Emil är populär för att han är en så bra kompis och att Nils är det för att han är så bra på fotboll. Halvar säger att Nils popularitet gör att han kan bestämma vad de ska leka. Nils som vet om att han är populär menar att det inte är någon speciell som bestämmer. Både Nils och Lasse menar att någon hittar på vad de ska leka och är då de andra med på det så leker man den leken.

Vem bestämmer vad ni ska leka?

Det är någon, t.ex. kanske Eddie kommer till mig och frågar om jag vill spela bollkull och om jag vill så säger jag ja och om jag inte vill så säger jag nej.

Nils, ht. 2001.

De menar också att de har regler för hur det ska gå till när de spelar olika spel. Pojkarna har det bra tillsammans säger Nils. Ovänner blir de sällan och när det händer blir de snabbt vänner igen. Han hävdar att om de får problem så reder de själva ut dem. På skolgården finns det barn från andra klasser det händer att de är med och spelar fotboll. Runt de stora pingisborden som står på skolgården samlas det på hösten många barn mest pojkar från alla klasser. De spelar eller byter gogos eller så tittar de bara på. Det sällsynt att man ser några barn bråka med varandra. Men det är inte alltid som allt är okey. Det finns flera olika saker att bli oense om och att förhandla runt. Till exempel ifall en figur ramlat av vibrationer eller om den blivit träffad eller om de spelat på riktigt eller på låtsas. Det händer dessutom att barn lurar varandra. Som ett exempel berättar Nils hur en pojke i femman lurade en i trean att spela gogos med honom.

Neej. Det tycker jag faktiskt är rätt så dumt därför en som gick i femman han lurade en i trean att han var jättedålig fast han var jättebra.

Nils, ht. 2001.

I ettan blev Nils bestulen på en gogos. Han visste vem det var men att han gick i en annan klass. Tillsammans med en personal, Nora, letade han efter honom i skolkatalogen. När han hittat pojken så gick de tillsammans till pojkens klassrum och hämtade tillbaka gogosen.

Pojkarna leker inte så mycket med flickorna

I förskoleklassen och i ettan berättade Nils att det hände att han lekte med flickor. Att det inte hände så ofta menade Nils var på grund av att de inte var på samma ställe. Vad detta innebär förstår man bättre när man får klart för sig att han lekte med de flickor som deltog i ”pojkaaktiviteter” som fotboll och burken. Det inträffade aldrig menade han att han lekte sånt som räknas som flicklekar. Anledningen till det menade Nils var att de lekarna inte var roliga. Inte heller Halvar och Lasse leker särskilt ofta med flickor, säger de. Lasse är den pojke som även den här terminen berättar mest om flickorna. Han säger att hans bästa kompis Emil är bäst på att ”pussa brudar”. Emil har frågat chans på en av flickorna i klassen och hon sa ja så nu är de ihop. En annan flicka i klassen har frågat chans på Lasse och då sa han ja men några sekunder efteråt ändrade hon sig. Lasse skulle kunna tänka sig att fråga chans på samma flicka som Emil men han är för feg säger han, han vågar inte.

Samling och mellanmål

Vid den fria leken iakttog vi inte ett enda tillfälle då barnen slogs med varandra medan vi noterade olika grad av fysiskt buffande vid varje samling och uppställning inför mellanmålet. Samlingarna på hösten var väldigt lika dem under vårterminen men något besvärligare, stökigare. Halvar berättar att samlingar är till för att barnen ska lära sig att räkna upp handen, för att de ska få information om vad som ska hända och för att de vuxna ska kunna räkna dem. Han tycker inte om att ha samling eftersom de kan vara struliga och barnen inte gör som de blir tillsagda. Halvar menar att det är de vuxna som bestämmer på fritids och att det

har med regler att göra. Han berättar att de bestämmer att barnen ska vara tysta på samlingen och att de ska räcka upp handen. Enligt Halvar är det bra. Han tycker om när Nora har hand om samlingen för då är det lugnare. Eftersom flera barn sagt att hon är för sträng frågar vi honom om detta. Nej säger han hon är inte för sträng. Lasse tycker att samlingarna är bra. Då får man berätta om olika saker och höra vad andra har gjort. Men det kan också vara jobbigt att behöva sitta still och vänta.

Finns det något som inte är bra med samlingar?

Ja de är jobbiga (ohörbart)

Vad är det som är jobbigt?

Att sitta där och bara prata.

Jag skulle bra gärna vilja veta vad som är så jobbigt?

Sitta.

Samtidigt sa du att du gillade det där med pratet. Vad var det som var bra med det?

Roligt att veta vad andra gör.

Lasse, ht. 2001.

Nils sa att det var lite stökigt på samlingen. Anledningen till detta menar han var att barnen i förskoleklassen vid den här tiden på dagen var så trötta att de inte orkade. En bit in på terminen beslutade de vuxna att de barn som inte ville vara med på samlingen inte behövde. Det här menade Nils var ett mycket bra förslag. Själv valde han att vara med men han tyckte att det var mycket bra att det fanns ett val. Pojkarna har inte så mycket att säga om mellanmålet. Nils tycker att ledet till mellanmålet fungerar rätt så bra medan Halvar och Lasse tycker att det kan ta för lång tid. Halvar gillar inte att några av pojkarna kan vara struliga när de ska gå till mellanmålet för det kan innebära att det drar ut på tiden.

Skillnaden mellan skolan, förskoleklassen fritidshemmet och hemmet

Nils trivs både på fritids och i skolan. När vi ber honom jämföra hur det var att gå i förskoleklassen och i år ett menar han att det var lite roligare att gå i förskoleklassen. Det är för att det är roligare att leka. När det gäller skolan menar Nils att det var roligare att vara ute och leka än att vara inne och jobba. Om de yngre barnen berättar han att de är snälla men att det är lite struligare i förskoleklassen nu. Det är roligt att vara på fritids, roligare än hemma säger han.

Visserligen finns det inte några teve-spel som hemma men det finns kompisar att leka med. Nils säger att på fritids får man lära sig lite olika saker till exempel att pyssla.

Vad lär man sig på fritids?

Man lär sig att göra olika grejer.

Som?

Ibland får man lära sig att trä halsband. Förra året så plockade vi bär och så sparade vi dem väldigt länge, ända till julen då gjorde jag ett halsband till mamma av bär.

Nils, ht. 2001.

Lasse tycker att det har varit "jättebra" att börja i år ett. Han trivs bättre än i förskoleklassen. Skillnaden mellan att gå i förskoleklass och i år ett menar Lasse är att man får leka mer i förskoleklassen och i ettan får man ha mycket mera lektioner. Andra året på Saturnus är som vanligt, det är bra, han trivs.

Trivs du på Saturnus?

Jaa!

Lasse, ht. 2001.

Fick han välja mellan att vara hemma och på Saturnus skulle han vara hemma för då skulle han kunna köra teve-spel.

Det har varit bra att börja i år ett **Halvar** trivs och det är roligare att ha lektioner än att gå i förskoleklass. Man lär sig olika saker i skolan och i förskoleklassen. I förskoleklassen var det lite struligare och på sätt och vis lite roligare eftersom man där fick leka. Man lärde sig andra saker där än i skolan. I förskoleklassen lär man sig olika pyssel. Han säger att han inte lekte så mycket med ettorna och heller inte med de nya barnen. Men han trivs bättre med de nya barnen i förskoleklassen än med de "gamla" ettorna. Om Halvar fick välja mellan att vara hemma och på fritids skulle han vara hemma för då har man större valfrihet.

Om du fick välja mellan att vara hemma och på Saturnus vad skulle du välja då?

Hemma.

Vad är det som är bättre hemma då?

Man kan göra lite mer vad man vill.

Halvar, ht. 2001.

Pojkarna på Pluto höstterminen 2002

Hösten 2002 började pojkarna i år två. De hade samma klasslärare men bytte klassrum och fritidshem. Det nya fritidshemmet, Pluto, låg i en annan del av skolbyggnaden. Lokalerna bestod av två klassrum i fil placerade mitt emellan de fyra klassrum där de två tvåorna och de två treorna som gick på Pluto hade sina lektioner. De hade tillgång till alla sex rum samt korridoren. Antalet barn på fritidshemmet var 81 stycken medan antalet vuxna var sex – knappt 14 barn/vuxen - tre kvinnliga fritidspedagoger, två kvinnliga barnskötare och en manlig lärare. Barnen kom från två olika spår, A-spåret och B-spåret. De vuxna var uppdelade på var sitt spår men samarbetade. I barnens ursprungliga grupp slutade det två flickor och började en pojke och en flicka.

Pojkarna förmedlar olika bilder vad det gäller personalens tillgänglighet

Även detta år är det pojkarnas uppfattning att de vuxna har det grundläggande ansvaret för ordning och planering och att de själva innanför dessa ramar har ett stort handlingsutrymme. Detta utrymme minskade något när de hade lite mer skollika aktiviteterna natur och teknik. Då måste de enligt Lasse rätta sig efter de vuxna, men hävdar han annars bestämmer barnen själva över sin tid. Halvar och Nils menar att det är bra att det är fröknarna som bestämmer på fritids. Nils är helt klar över att han vill leka och inte planera när han är på fritids, planera säger han det får de vuxna göra. Lasse däremot skulle kunna tänka sig att ha lite mer att säga till om. Pojkarna trivs med de vuxna och menar att de är precis lagom många. De vuxna och barnen är ”bra mot varandra” de är som de ska vara hävdar de. Av barnens berättelser framgår det tydligt att på fritids är det lek som gäller. På Pluto säger de, är barnen i alla fall dem de leker med, ute mest hela tiden och att de då i stort sett rör sig själva. De vuxna finns visserligen runtomkring dem, både när de är ute och inne, men när de är ute har de lite större handlingsutrymme. Pojkarna säger att det händer att de pratar med de vuxna men inte så mycket. Halvar säger att det händer att de vuxna på fritids pratar med

honom och att då pratar han med dem. Han har många fritidssysselsättningar och menar att personalen ibland kan fråga hur det går med, till exempel, tennisen.

När det gäller de vuxnas tillgänglighet förmedlar pojkarna lite olika bilder. Lasse som är den enda av pojkarna som berättar att han kan behöva de vuxna ibland menar att det då kan vara svårt att få kontakt med dem eftersom de pratar med andra; barn men oftast med vuxna. Lasse berättar att en gång när en kompis till honom gjorde sig illa och han skulle hämta en vuxen så hittade han ingen. Han sprang runt på skolgården och letade men hittade ingen. Anledningen var att det helt enkelt inte fanns någon vuxen ute just då.

Är det lätt eller svårt att få tag på dom då?

Lätt, ganska.

Vad kan vara svårt?

Det är väl om nån gör illa sig så kanske inte alla är ute. Det har hänt en av mina kompisar. Alltså jag sprang runt som en galning för att hitta en fröken. Fast det fanns ingen för ingen var ute just då. Berättade en annan fröken för mig då när dom kom ut.

Oj då, hur kändes det?

Det kändes jobbigt att springa runt och leta. Vi sprang runt hela gården.

Lasse, ht. 2002.

Halvar och Nils säger att om de behöver fråga om något så är det lätt men att de aldrig ber de vuxna om hjälp. Nils kan tänka sig att man skulle behöva dem när man gjort sig illa men säger han det har aldrig hänt att han gjort sig så illa att han behövt de vuxna. Och säger han om barnen blir ovänner så klarar de upp det själva.

Pojkarna trivs när de får vara ute och leka

På Pluto hade man sällan samling. Två dagar i veckan hade barnen inplanerade aktiviteter på fritids. En dag i veckan hade de teknik och en gång i veckan hade de natur. De övriga dagarna – förutom fredagar - slutade de skolan direkt före mellanmålet. Efter mellanmålet gick de ut om det var vackert väder. Vid klockan tre fick de som ville gå in.

Det är bra att gå på fritids säger pojkarna de trivs. De kan inte se att fritids skulle vara dåligt för någon. När vi frågar dem säger de att de heller aldrig är rädda för

någon eller något och att det aldrig inträffar att de låter bli att göra något för att de är rädda för att bli ledsna. Alla tre pojkarna är som tidigare helst ute. Efter tre får man gå in, Halvar säger att han brukar vara ute till fyra. Mest är han ute på eftermiddagen och det tycker han är bra för då kan man vara inne när man kommer hem.

Finns det stunder, tider, då ni barn får vara för er själva?

Man får leka hur vi vill?

Ja.

Ja. Men vi är inte inne så jättemycket på Pluto. Men vi får gå in efter klockan tre. Men jag går inte in förrän efter klockan fyra.

Halvar, ht. 2002.

På fritids finns det lagom mycket att göra och det är precis lagom mycket lek, säger Nils och Halvar. Lasse vill inte att det ska finnas mer tid för egen lek utan att de vuxna kunde planera lite mer, vilket de gör en bit in på terminen. Han anser att det finns väldigt mycket att göra inomhus på fritids men att det finns för lite att göra av sådant som passar honom. Vad som passar honom utvecklar han inte men berättar att det i alla fall är kul med lego. Nils anser att det är rätt så lugnt på fritidshemmet eftersom de vuxna är bra på att säga till. Halvar menar att det är bra men att det ibland kan bli lite högljutt. Lasse hävdar att det är stökigt, att alla skriker och att de vuxna kunde säga ifrån bättre. På det nya fritidshemmet har de som sagt ett planerat undervisningstillfälle då de har teknik eller natur, det är Nils inte så förtjust i. Han är i alla fall inte så förtjust i att gå ut i skogen. Han skulle hellre ha en vanlig skollektion.

För mycket eller för lite planerat?

Det kanske är lite mycket.

Kan du nämna något som du tycker att man kan ta bort?

T. ex. början när den ena gruppen hade lektion och den andra var på fritids. Då är det så här att då har båda lektion fast en är hos Berit och en är hos Marita och har teknik eller är i skogen. Idag var jag ute i skogen.

Det hade du kunnat vara utan?

Ja.

Vad hade du hellre gjort än varit i skogen?

Varit inne hos Berit.

Nils, ht. 2002.

När Nils går hem känner han sig trött och rätt så glad. Eftersom han oftast är trött brukar han lägga sig framför teven. Han talar inte med sina föräldrar om hur det

är på fritids men det gör de andra två. Lasse talar med sina föräldrar både om sådant som har varit dåligt och sådant som varit kul. Halvar berättar att han pratar med sina föräldrar om hur det är på fritids eftersom de frågar honom. Då berättar han att han haft kul och kört gogos. Enligt Lasse går man på fritids för att de vuxna tycker att det är kul vilket han själv också tycker. Han kan i motsats till de andra pojkarna tänka sig att arbeta på fritids när han blir stor.

Pojkarna trivs bäst utomhus

På Pluto fick barnen själva välja om de skulle vara ute eller inne efter tre. De vuxna planerade inte in så många aktiviteter i början av terminen. Halvar och Nils tyckte att det var precis lagom mycket tid till egen lek. Lasse som önskade mer planerad tid fick också det en bit in på hösten. De erbjöds då flera aktiviteter som, keramik, småslöjd i både trä och textil samt rörelse i gymnastiksalen. Allt anslogs på en aktivitetstavla utanför fritids. Barnen behövde inte anmäla sig utan kunde fritt ta del av det som för tillfället intresserade dem. Pojkarna tog ibland del i dessa men mest var de ute. I början på hösten var det spel med gogos som gällde. Lasse menade att det därför var det som just då var roligast.

Vad är det som är absolut roligast på fritids?

Att vara ute och köra gogosar. Det är roligast nu när det är populärt.

Lasse, ht. 2002.

Eftersom det var pojkarnas tredje höst på fritids så ”visste” de att de senare på hösten skulle sluta med gogos för att börja spela fotboll.

Vad gör du (när du är ute)?

Spelar gogos vid pingisborden just nu men sen kommer vi nog att spela fotboll mest.

Nils, ht 2002.

Senare på terminen blev det också så. När de i början på terminen spelade gogos så berättade Nils att de ”körde” på samma sätt som året innan. De hade inte några nya regler. Men däremot hade det kommit en ny sort gogos som man kunde köpa i en närbelägen affär.

Någon gång hände det att pojkarna var inne. Då föredrog Halvar och Nils att spela biljard medan Lasse helst byggde med lego. Det finns enligt pojkarna

mycket att göra på fritids. Lasse tyckte att det kunde finnas mer som var roligt medan Halvar och Nils tyckte att det fanns tillräckligt mycket att göra. Halvar menade att det som är tråkigt på fritids det är när man inte har något att göra. Det kan inträffa ibland när man är inne och inte får spela biljard och inte har lust att spela något annat spel. Nils berättade om när han och några kompisar klädde ut sig.

Vad gör du när du är inne?

Då brukar jag klä ut mig. Ibland leker vi att vi klär ut oss till tjejer. Vi brukar göra det, vi gjorde det igår.

Nils, Ht. 2002.

Nils kunde inte komma på något som han skulle vilja lägga till förutom som sagt att byta ut natur mot en vanlig lektion. Annars var alla nöjda med Pluto.

Pojkarna är självständiga

Inte heller denna höst lekte pojkarna så särskilt mycket med flickorna. När de spelade fotboll och gogos hände det att de spelade med pojkar från andra klasser. Men när de räknar upp vilka de helst leker med - en till fyra pojkar – går de alla i samma klass. I klassen finns flera uppdelningar. Olika pojkar lekte olika mycket med varandra. De har haft ungefär samma indelning under hela tiden på fritids. Alla tre pojkarna spelade fotboll. När de gjorde det var de ofta många som spelade. Att spela fotboll kan innebära att man känner sig som en i gänget, att man upplever det som att man har många vänner. Ett exempel på det är när Lasse berättar att han leker med två pojkar, Emil och Erik, men att han också leker med ”massor av andra”. Nils berättar att han leker lite med Olle men alltid med Halvar. Han räknar upp tre pojkar till som han brukar vara med och säger att han har bra med kamrater. Både vi och pojkarna har noterat att de har olika status, till exempel är Nils den populäraste, också Emil och Eddie är populära. Det finns även barn som har svårare än andra för att få tillgång till leken. Emil som Lasse ser som sin bästa kompis och som är en av de populära pojkarna låter inte alltid Lasse vara med. Nils berättar om detta men säger att då kan Lasse vara med några andra. Detta är också vad vi har noterat.

Lasse han brukar vilja (vara) med dom men ibland får han inte vara med (för) Emil.

Vad gör han då?

Då går han iväg och leker med någon annan, t e x mej och Halvar.

Nils, ht. 2002.

Lasse berättade i år ett att Emil bestämde när de lekte men han berättar aldrig om att han kan hamna utanför. Både han och Halvar menar att alla får vara med. Lasse säger att enligt en regel på skolan ska alla vara med.

Det finns även denna termin en uppdelning mellan de pojkar som med Halvars ord tycker om att sporta och de som tycker om att leka. Av pojkarna i gruppen är det nu tre som inte är med och spelar fotboll, Anders, Harald och Oscar. Anders kom ny till gruppen i år ett. Han och Harald fann varandra och leker mycket med varandra sedan dess. Oscar som kom ny till gruppen i år två går ensam eller leker med den nya flickan. När Halvar berättar om uppdelningen gör han fortfarande skillnad på dem som tycker om att sporta, som Halvar själv, och de som brukar leka med varandra, Anders och Harald.

Finns det några barn som inte får vara med och leka?

Neej....Dom som gillar sporter dom brukar leka med varandra. De som inte gillar sporter de brukar leka med varandra. Harald och Anders brukar leka med varandra och så där för dom gillar inte sporter så mycket. I alla fall inte lika mycket som oss.

Halvar, ht. 2002.

Oscar den pojke som är nyast i klassen leker mest med den nya flickan. När vi frågar Nils om det finns barn som går ensamma svarar han både ja och nej. De två nya barnen säger han har varandra.

Finns det barn som går själva?

Jaa. Nej för de nya brukar leka med varandra rätt så mycket.

Nils, ht 2002.

Vi frågar honom vad barn som inte får vara med ska göra för att få vara med då svarar han att de inte skulle kunna göra något för att det beror på de andra, om de är snälla eller inte. När vi frågar hur de tror att det är att komma ny till deras grupp tror Halvar att det går lätt och Lasse att det kan vara ganska så svårt. Nils säger att det nog kan ta en stund innan man har lärt känna varandra och kommit in

i gruppen men att sedan kommer man nog att trivas rätt så bra. Nils trivs bra på fritids och han tror att nya barn bara det vant sig kommer att trivas.

Hur tror du att det är att komma ny till er grupp?

Det kanske inte går att komma direkt in i gruppen men sen, sen tror jag att man kommer att trivas rätt så bra.

Nils, ht. 2002.

Pojkarna var under den tid vi följde dem aktiva och självständiga i sina val av plats, aktivitet och kamrat. När det gällde den fria leken var det sällan något handgemäng. Det innebar inte att det var konfliktfritt. Däremot dominerade de verbala förhandlingarna i jämförelse med fysiska. När barnen gick på Saturnus kunde samlingen användas till att diskutera problem som uppstått, den möjligheten fanns inte på Pluto. Pojkarna berättade att det hände att de blev ovänner och att de då oftast löste konflikterna själva. De menade att viktiga egenskaper för en kompis var att vara snäll och sjyst. Nils hävdade att barnen i klassen var snälla mot varandra. Lasse beskrev sig själv som snäll och som en bra kompis och att han lekte med dem som var snälla. Halvar menade att mot en kamrat ska man inte bara vara sjyst utan att man också skulle vara rolig. Vidare menade han att man ska ge tröst om kamraten blev ledsen och om man vann när man körde gogos så kunde man ge tillbaka spelpjäsen. Vi frågade alla elva barn om det fanns något sätt att få bestämma mer än andra och den enda som svarat ja var Halvar. Han säger att om man vill få med de andra så kan man säga att ”det här är mycket roligare eller vi har ju inte gjort det så ofta”. Just vid tredje intervjun körde han gogos och då spelade han mot lite olika killar. Hur går det till när ni ska sätta igång med en lek frågade vi, jo sa Halvar ifall t ex ”Nils säger att vi ska köra fotboll”, så är de som vill spela fotboll med och de som inte vill gör något annat. Enligt Halvar tar Eddie ofta initiativet, ibland så hänger de andra på och ibland inte. Sedan i leken hävdar han hjälps de åt att bestämma. Lasse och Nils ger båda mening till detta på ett snarligt sätt.

Vem bestämmer av barnen?

Det är nog ingen.

Hur går det till när man startar en lek?

Vi säger liksom bara så här; ska vi göra det eller ska vi göra något annat?

Nils, ht. 2002.

När vi frågar om vad som är mest förbjudet på fritids menar Nils att det är att slåss, men det är inget som inträffar så ofta och själv, säger han, har han inte varit i slagsmål. Halvar menar att det mest förbjudna är att skrika medan Lasse menar att det är att slå någon och att rymma.

Kan du berätta för mig vad som är det absolut mest förbjudet här?

Slå någon och rymma härifrån.

Lasse, ht. 2002.

Vid endast ett tillfälle iakttog vi att de under den fria leken var lite ruffigare mot varandra. De spelade då fotboll utan lag och med endast ett mål, leken kallades ”alla mot alla, satt den står”. Men oftast spelar pojkarna på två lag. I fotboll kunde förhandlingarna gälla ifall det var mål eller inte, om det skulle bli straff eller inte och liknande. I spelet fanns det även en annan sorts förhandling som förhindrade konflikter. De bad om ursäkt när de fällde varandra, talade med varandra, kollade upp om det var okey, vände sig till andra och checkade av genom att säga saker som:

Eller hur?

Inte var det?

(Fältanteckningar 020411).

Medan de spelade bekräftar de också varandra genom positiva, uppmuntrande kommentarer, som;

Härligt!

Den satt!

Du sätter den!

Han är grym!

(Fältanteckningar 020411).

Att pojkarna visar en hög grad av självdisciplin och att det sällan kommer till fysiska uppgörelser mellan dem utan att de förhandlar verbalt innebär inte att känslorna inte kan svalla. Ibland kan de när de blir oense ge uttryck för sin ilska.

Ett sådant tillfälle var när vi iakttog hur de spelade fotboll tillsammans med några andra pojkar från år två. Då blev en pojke ifrån den andra tvåan upprörd över att fotbollslagen var ojämna. Han slutade då att spela och skrek ut sin ilska medan han tog nävarna fulla med löv och grus och kastade iväg – han kastade inte på någon -. De andra pojkarna slutade att spela och samlades runt honom och började diskutera med varandra. En kamrat till pojken slötade över utbrottet och berättade för de andra att de inte skulle lägga så stor vikt vid det, samtidigt diskuterades vad som skulle göras. Då slöt en vuxen upp. Med den vuxne som förhandlingspartner/vägledare kom pojkarna överens om att göra om laguppställningen.

Kommentar

Barnen har under hela fritidstiden varit aktiva och självständiga i sina val av plats, aktivitet och kamrat. Pojkarna gör skillnad mellan dem som när de är utomhus tycker om att leka och de som sportar. Tre av pojkarna är inte med i den större gruppen som föredrar olika spel framför lekar. I den större gruppen finns en hierarki baserad på popularitet. Nils är den populäraste också Emil och Eddie är populära. Lasse är den som är minst populär. Emil som Lasse ser som sin bästa kompis och som är en av de populära pojkarna låter inte alltid Lasse vara med. Men säger Nils, då kan Lasse vara med några andra. Att alla får vara med menar även Halvar. När de spelar gogos eller fotboll sker det hela tiden olika sorters förhandlingar. I fotboll kan det handla om sådant som ifall det var mål eller inte, om det ska bli straff eller inte. I spelet finns det även en annan sorts förhandling som vi tolkar som försök att förhindra konflikter genom att gjuta olja på vågorna. Det går att tolka det som ett uttryck för det som pojkarna framhåller som viktigt att vara; en sjyst kompis. De ber om ursäkt när de faller varandra, talar med varandra, kollar upp om det är okey, vänder sig till andra och checkar av om allt är okey. Medan de spelar ger de dessutom bekräftande, uppmuntrande kommentarer till varandra. Även om pojkarna visar en hög grad av självdisciplin och att det sällan kommer till fysiska uppgörelser mellan dem utan att de förhandlar verbalt så kan känslorna svalla. Ibland kan de när de blir oense ge uttryck för sin ilska.

Skillnaden mellan förskolan, fritidshemmet och hemmet

Det har varit bra att börja i år två säger **Nils**. Det är ingen skillnad mellan att gå i skolan och på fritids utan det är rätt så roligt på båda ställen. Man lär sig inte samma saker i skolan som på fritids och man lär sig lite mer i skolan.

Lär man sig samma saker i skolan och på fritids?

Neej. Man kanske lär sig lite mer saker när man är i skolan.

Nils ht. 2002.

Skillnaden mellan att vara hemma och i skolan säger han är att man inte kan spela gogos hemma och att man har större handlingsfrihet där. Dessutom kan man röra sig över ett större område när man är hemma och inte är begränsad av skolgården. Han är inte säker på varför man går på fritids. Fick han välja skulle han vara hemma eftersom man då får göra vad man vill. Nils menar att i jämförelse med Saturnus får man på Pluto nog göra lite mer som man vill och att personalen nog är lite snällare här.

Är de vuxna som de ska vara?

Ja, kanske lite stränga.

Är de lite stränga?

Några.

Vilka då?

Nora var lite sträng och så jag kommer inte på någon mer just nu.

Nils, ht. 2002.

Det är bra att gå på fritids, säger **Lasse**, han trivs. Men det är bara bra när man är ute. Det nya fritidshemmet är större, annars är det ingen större skillnad mot förut. Anledningen till att man går på fritids är att de vuxna tror att det är kul vilket barnen också tycker att det är säger Lasse. I skolan har man lektioner och lär sig matte och på fritid lär man sig ingenting.

Finns det några skillnader mellan fritids och skola?

Ja, att i skolan gör man en lektion, på fritids gör man ingen lektion.

Lasse, ht. 2002.

Fick han välja skulle han vara hemma därför att det är roligare där. Hemma finns en dator en teve och så finns mamma där och så äter man middag hemma.

Vad skulle du välja om du fick välja mellan att vara hemma och på fritids?

Hemma.

Varför då?

Därför att det är roligare hemma.

På vilket sätt?

Att där har vi en data.

Är det enda skillnaden?

Nej att man har TV och att mamma är med och att man äter middag hemma.

Lasse, ht. 2002.

Halvar har inte tänkt på varför han går på fritids. Man går i skolan för att lära sig saker, säger han, men på fritids lär man sig inget. Han tycker att det var kul att börja i år två för nu har de fått lite svårare matteböcker och så är det kul att ha fått ett nytt klassrum. Det är roligare i skolan än på fritids fast det är skönt att vila sig från skolan också.

Vad är det för skillnad mellan fritids och skola då?

Skolan, då, det är kul att arbeta man får skriva mycket. På fritids. Det är kul att jobba, det är roligare.

Är det skojigare i skolan än på fritids?

Ja.

Skulle du kunna tänka dig att det var skola hela dagen?

Nej, det är skönt och vila också.

Halvar, ht. 2002.

Det är roligare på Pluto än på Saturnus. Bland annat så finns det ett biljardbord och så är det större. Han tycker att personalen på Pluto är lite strängare än vad de var på Saturnus och att det är bra. Att de är strängare tror han har att göra med att de har blivit äldre. Det är nog enligt Halvar lite roligare hemma än i skolan och på fritids för där måste man inte plugga och så kan göra lite mer som man vill.

Pojkarna på Saturnus och Pluto, sammanfattande kommentar

Vuxnas betydelse för pojkarna

Alla tre pojkarna trivs i förskoleklassen, i skolan och på fritids. De trivs med personalen också och tycker att de är precis lagom många. Av pojkarnas utsagor framgår att de anser att de vuxna bestämmer reglerna och ser till att barnen håller sig till dem. De vuxna har enligt dem det grundläggande ansvaret för ordning och planering. De menar också att innanför dessa ramar har barnen ett stort handlingsutrymme. Halvar och Nils är båda nöjda med att det är de vuxna som planerar. Nils menade dock på våren 2001 att han kunde tänka sig att vara med och planera inköpen till fritids. Lasse skulle gärna vilja ha lite mer att säga till om.

Det är viktigt att vara snäll och rolig, detta gäller för barn såväl som för vuxna. Även om pojkarna tycker att det är lätt att tala med de vuxna så gör de sällan det. De vuxna på fritids är oftast inte heller med och leker. Nils menar att det händer att barnen blir oense men när de blir det så brukar de klara upp det utan inblandning av de vuxna. När det gäller de vuxnas tillgänglighet förmedlar pojkarna lite olika bilder. Pojkarna är mycket utomhus och på gott och ont ökar detta deras handlingsutrymme. Nils och Halvar tycker att det är lätt att få tag på de vuxna när man behöver dem. De menar att oftast finns de vuxna där om de behöver tröst eller hjälp. Lasse menar att det är lite olika lätt. Han är den enda av pojkarna som menar att han kan behöva de vuxna ibland och berättar när han går på Saturnus att det är svårt att få tag på Berit och Katarina medan det är väldigt enkelt att få tag på Nora eftersom hon alltid eller nästan alltid står på samma ställe. När Lasse går på Pluto säger han att det kan vara svårt att få kontakt med de vuxna eftersom de pratar med andra; barn men oftast med vuxna.

Kommer de tidigt eller är kvar sent går de under de två första åren till ett annat fritidshem, Venus. De har lite olika uppfattning om detta är bra eller inte. Halvar tycker inte om att gå till fritids de mornar han måste gå till Venus för där känner han inte barnen. Medan Nils när han jämför Saturnus med Venus säger att

personalen på Saturnus blir arg om det blir stökigt medan det på Venus finns ett kuddrum där barnen kan leka inte nudda mark och att det är roligt. Lasse berättar om att han uppskattade att han när han under sommarlovet gick på Venus fick ta med sig roliga spel hemifrån. När pojkarna går på Saturnus säger Halvar att det händer när han är hemma att han längtar till fritids, längtar efter att spela nogger och fotboll. Han tycker om när det är lugnt men säger att det inte alltid är det. Nils trivs han också och säger att han inte vill ändra på någonting trots att han tycker att det är lite stökigt på samlingen. Däremot säger han inget om att han längtar till fritids när han är hemma. Något som Nils tycker är tråkigt är att en av de vuxna, Nora, kan säga till dem att lugna sig när de leker lugnt. Lasse kan längta till fritids när han är hemma. Han tycker att i skolan kan det vara både lugnt och stökigt men på fritids är det lugnt. Det finns två saker som är tråkiga, det ena är att hans pappa kommer för sent på eftermiddagarna och det andra är att han inte kan låsa på toaletten. När pojkarna börjar på Pluto menar Halvar att det är bra men att det ibland kan bli lite högljutt. Lasse hävdar att det är stökigt, att alla skriker och att de vuxna kunde säga ifrån bättre. Nils tycker att det är rätt så lugnt eftersom de vuxna är bra på att säga till. Nils menar att i jämförelse med Saturnus får de nog göra lite mer som de vill och att personalen nog är lite snällare här. Samtidigt menar han att handlingsutrymmet minskade något eftersom de har de lite mer skollika aktiviteterna natur och teknik.

Att var juste

Pojkarna tycker om att röra på sig och att vara utomhus. Då spelar de olika spel, ofta kollektiva bollsporter. Ibland är de inomhus, särskilt om det är riktigt dåligt väder. Då spelar de spel och bygger med lego och kappla. Barnen har hela fritidstiden varit aktiva och självständiga i sina val av plats, aktivitet och kamrat. Vad det gäller den fria leken var det sällan något handgemäng. Verbala förhandlingarna dominerade i jämförelse med fysiska. Pojkarna berättar att det händer att de blir ovänner och att de då oftast löser det själva. Fyra saker framstår som viktigare än andra; att leka, vara med kompisar, att vara sjyst och att vara duktig. Pojkarna har det bra tillsammans säger Nils. Ovänner blir de sällan och när det händer blir de snabbt vänner igen. Alla pojkarna berättar att leker gör man med dem som tycker om att göra samma saker som man själv och som är sjysta.

Är man sjyst så är man snäll säger de. De har haft ungefär samma indelning under hela tiden på fritids. Av pojkarna i gruppen är det tre som inte är med och spelar fotboll. De räknar upp mellan en till fyra pojkar som de helst leker med. Halvar och Lasse berättar att Nils är den populäraste pojken i klassen, populära är också Eddie och Emil. Lasse säger att Nils är populärare än andra eftersom han är så bra i fotboll. Emil är också populär i Lasses ögon eftersom han är en så bra kompis. Fast berättar Nils, Lasse får inte alltid vara med för Emil. Men säger Nils, då kan Lasse vara med några andra. Lasse och Halvar menar att alla får vara med. Pojkarna hävdar att barnen oftast bestämmer tillsammans vad de ska göra. Men menar Halvar, Nils popularitet gör att han ibland kan bestämma vad de ska leka. Nils vet om att han är populär men när vi frågar honom om vem som bestämmer utav barnen menar han att det inte är någon speciell. Lasse berättar när han går på Saturnus att när han leker med Emil så bestämmer Emil eftersom han är äldst. Lasse och Nils beskriver det på hösten 2001 som att någon hittar på vad de ska leka och är då de andra med på det så leker man den leken. De menar också att de har regler för hur det ska gå till när de spelar olika spel. Hur går det till när ni ska sätta igång med en lek frågar vi, jo säger Halvar ifall t ex ”Nils säger att vi ska köra fotboll”, så är de som vill spela fotboll med och de som inte vill gör något annat. Enligt Halvar tar Eddie på ht 2002 ofta initiativet, ibland så hänger de andra på och ibland inte. Sedan i leken, hävdar han, hjälps de åt att bestämma. Det är sällsynt att man ser några barn bråka med varandra. Men det är inte alltid som allt är okey. När de spelar gogos eller fotboll sker det hela tiden olika sorters förhandlingar. I fotboll kan det handla om ifall det var mål eller inte, om det ska bli straff eller inte och liknande. I spelet finns det även en annan sorts förhandling som vi tolkar som försök att förhindra konflikter genom att gjuta olja på vågorna. Det går att tolka det som ett uttryck för det som pojkarna framhåller som viktigt att vara; en sjyst kompis. Medan de spelar ger de positiva, uppmuntrande kommentarer till varandra. De ber om ursäkt när de faller varandra, talar med varandra, kollar upp om det är okey, vänder sig till andra och checkar av. Även om pojkarna visar en hög självdisciplin och att det sällan kommer till fysiska uppgörelser mellan dem utan att de förhandlar verbalt så kan känslorna svalla. Ibland kan de när de blir oense ge uttryck för sin ilska.

De andra barnen på fritids

Pojkarna var nästan alltid tillsammans med andra pojkar från samma grupp. Men det hände både när de spelade fotboll och gogos att de gjorde detta med pojkar från andra klasser. De flesta pojkar och flickor lekte inte med varandra utan lekarna var både när de var ute och inne i stort sett könssegregerade de lekte heller inte särskilt mycket med barnen från andra klasser. En av flickorna, Sara, lekte en hel del med pojkarna eftersom hon - som hon sa - tyckte om ”pojklekar”. Ibland lekte flickor och pojkar kull.

Det inträffar även incidenter med barn från andra klasser. Nils berättar hur en pojke i femman lurade en i trean att spela gogos med honom. I ettan blev Nils bestulen på en gogos. Han visste vem det var men att han gick i en annan klass. Tillsammans med en vuxen, Nora, letade han efter honom i skolkatalogen. När han hittat pojken så gick de tillsammans pojkens klassrum och hämtade tillbaka gogosen.

Samling och mellanmål

Pojkarna tycker att det är jobbigt och bra att ha samling. Jobbigt är det för att det är så många barn och att samlingen både tar lång tid och blir tjafsig. Något som är bra med samlingen är att de vuxna kan räkna in barnen och informera om olika saker. Bra är det också att man får berätta och höra vad andra har gjort och lära sig att räcka upp handen.

Vi såg aldrig att barnen slogs med varandra men vid samlingen och i ledet till mellanmålet hände det alltid att barnen och då i synnerhet pojkarna buffade på varandra. Nils tycker att ledet till mellanmålet fungerar rätt så bra medan Halvar och Lasse tycker att det kan ta för lång tid. Halvar gillar inte att några av pojkarna kan vara struliga när de ska gå till mellanmålet för det kan innebära att det drar ut på tiden.

Man lär sig olika saker i skolan och på fritids

När vi ber **Nils** jämföra hur det var att gå i förskoleklassen och i år ett säger han att det var lite roligare att gå i förskoleklassen för att det är roligare att leka. Det är likadant i skolan då är det roligare att vara ute och leka än att vara inne och jobba. Nils säger att på fritids får man lära sig lite olika saker som att pyssla. På hösten 2002 säger han att det är rätt så roligt på båda ställen. Man lär sig inte samma saker i skolan som på fritids och man lär sig lite mer i skolan.

Lasse trivs bättre i år ett än i förskoleklassen. Skillnaden är att man får leka mer i förskoleklassen och i ettan får man ha mycket mera lektioner. Andra året på Saturnus är som vanligt säger Lasse, det är bra, han trivs. Anledningen till att man går på fritids är att de vuxna tror att det är kul vilket barnen också tycker att det är enligt Lasse. Han säger att i skolan har man lektioner och lär sig matte och på fritid där lär man sig ingenting.

Halvar trivs när han går i år ett, det är roligare att ha lektioner än att gå i förskoleklass. Man lär sig olika saker i skolan och i förskoleklassen. I förskoleklassen lär man sig pyssla. Där var det lite struligare och på sätt och vis lite roligare eftersom man fick leka, säger han. Halvar har inte tänkt på varför han går på fritids men i skolan går man för att lära sig saker. På fritids lär man sig inget. Det var kul att börja i år två för då får de lite svårare matteböcker och så är det kul att ha fått ett nytt klassrum. Det är roligare i skolan än på fritids, säger Halvar, fast det är skönt att vila sig från skolan också.

Nils talar inte med sina föräldrar om hur det är på fritids men det gör de andra två. Lasse talar med sina föräldrar både om sådant som har varit och dåligt och sådant som varit kul. Halvar berättar att han pratar med sina föräldrar om hur det är på fritids eftersom de frågar honom. Då berättar han att han haft kul och kört gogos.

6. Sammanfattande diskussion

I detta avslutande kapitel sammanfattas och diskuteras några av studiens viktigaste resultat utifrån projektets grundläggande frågeställningar.

Hur är förhållandet för barnen i fritidshemmet som de själva uppfattar det?

Fritidshemmet är inget barn själva kan välja eller välja bort. De måste gå dit efter skolans slut, ibland också på morgonen. Vi fann heller inga protester från barnens sida mot att de dagligen gick till fritidshemmet, det är helt enkelt en del av vardagen för dem som de oftast inte medvetet reflekterar över eller ifrågasätter. Verksamheten i fritidshem bygger på vissa rutiner vilka i sig rymmer stor frihet för barnen själva att ägna sig åt aktiviteter som uppkommer via deras egna initiativ eller erbjuds dem från personalens sida. Fritidshemmet är i huvudsak en ”fri plats” till sitt innehåll, där dock vistelsen till sin yttre form är tidsstyrd. Detta innebär att barnen kommer till verksamheten vid en viss bestämd tidpunkt, deltar i ett fåtal fasta aktiviteter vid vissa bestämda tider och därefter går hem vid en viss tid. Mellanmålet är den fasta aktivitet som är gemensam för båda fritidshemmen. Andra återkommande aktiviteter som finns på båda ställen i vår studie, dock med olika frekvens, är att ha samling samt att barnen erbjuds att delta i fasta aktiviteter, vilka ofta är planerade i förväg av personalen. Barnens dag i fritidshem ser i stort likadan ut och följer i stort samma mönster från en tidsperiod till en annan.

Friheten för barnens del uppfattas i stor utsträckning som frihet att kunna välja vad man ska göra och frihet från vuxenkontroll. Vad som begränsar friheten, förutom den tidsmässiga styrning som ovan nämndes, är den fysiska miljön och den sociala kontrollen som sker mellan kamrater och i kamratgruppen. Valet bestäms ofta i samspel med andra och då främst med andra barn.

Fritidshemmet som det framstår i vår studie är en plats som karakteriseras av ett visst socioemotionellt klimat. Klimat är ett sammansatt begrepp som speglar hur själva stämningen i verksamheten är och hur den uppfattas av dem som är där. Klimatbegreppet handlar om det som karakteriserar umgänget mellan människorna i ett visst socialt sammanhang (Ekholm & Hedin 1991). Det är ett helhetligt begrepp som innebär att stämningen i en viss verksamhet framstår på ett visst sätt för utomstående, men också för dem som finns inom systemet. Ingen som besökt en institution kan ha undgått att känna stämningen där. Det är något som ligger i luften som kan vara knutet till vissa känslomässiga stämningar, till exempel glatt och välkomnande, osäkert, restriktivt, etc. Klimatet skiftade också i de verksamheter ”våra” barn befanns sig i under den tid vi följde dem. Båda fritidshemmen är exempel på offentliga rum som till sin karaktär inte automatiskt skänker en varm och ombonad atmosfär. En verksamhet ryms inom traditionella lite äldre skollokaler som med enkla medel formats till fritidshemmets lokaler. Den gamla klassrumskaraktären finns fortfarande kvar. På det andra fritidshemmet företogs under det andra året omdisposition av lokalerna och viss ommöblering. Detta påverkade klimatet på ett negativt sätt. Den hårt ansträngda arbetssituationen gjorde att personalen, enligt vad de själva säger inte hann med att skapa en hemtrevlig atmosfär. Till exempel hann man inte hänga upp tavlor, bilder eller övriga ”konstverk” på väggarna. Dessa blev stående i vissa utrymmen och väggarna förblev kala.

Det är barnens handlingar och interaktionsmönster som sammantaget skapar den emotionellt färgade ”väv” som är grunden för klimatet. Vi såg här hur dessa mönster skiftade mellan olika situationer och formade barns uppfattningar om sådant som vilken lek som skulle väljas, vem som hade tillgång till leken vem som var en god kamrat etc.

Enligt våra tolkningar av detta klimat påverkar det också den allmänna stämningen i barngruppen. I ett tryggt klimat är stämningen i barngruppen lugn och vi såg där mycket av organiserad lek och samvaro då man till exempel byggde saker eller pysslade. I andra situationer gjorde ett mera otryggt klimat att oron ökade i barngruppen. Det var svårt att samla gruppen till någon organiserad

aktivitet såväl från de vuxnas sida som bland barnen själva. Barnen sprang omkring och testade varandra på sätt som kunde slå sönder de strukturerade aktiviteterna. I vissa perioder sade barnen själva att de tyckte att det var för rörigt och stökigt i verksamheten, i viss andra lägen tyckte de att det var lugnt och välordnat.

I barns vardagliga tillvaro i fritidshemmet finns mycket av förhandlingar och maktkamper. Innebörden i och konsekvenser av nya situationer, lekar, regler och hur resultat av spel ska bedömas, är en fortgående process då olika åsikter och tolkningar bryts i barngruppen. Det är i hög utsträckning barnens eget agerande som styr innehållet i processen. Ibland sker detta via övertalning, ibland via diskussioner, ibland med hjälp av diktatoriska beslut som deltagarna får rätta sig efter om de ska vara med. Sammantaget visar resultaten från vår studie att det är en ganska tuff miljö som barnen befinner sig i. En miljö där det gäller att markera sina rättigheter och sätta sig i respekt hos övriga, såväl fysiskt som verbalt. Resultatet från vår studie visar att de flesta barn, men dock inte alla, är skickliga på att markera sin sociala position och ställning i förhållande till andra. Man har lärt sig hantera den sociala koden i verksamheten.

Våra resultat visar att de yngsta barnen tycker att de största barnen har mycket mera att säga till om. Yngre barn får ofta inte vara med dem att leka. Flera av de yngre barnen vi talade med säger också att de inte heller vill vara med de äldre barnen. Om de får vara med sker deltagandet genomgående på de äldres villkor. Då "våra" barn själva blev äldre, säger de under det sista året i fritidshemmet att de tycker att de yngre barnen är "barnsliga". Man vill helst inte leka med dem. Mönstret upprepar sig.

Intrycket från vad de vuxna betonar som viktigast för klimatet i verksamheten är att fritidshemmet ska vara ett ställe där barnen har det bra och så att säga är "i tryggt förvar" under en del av dagen så att inget oönskat riskerar att hända dem. Något långsiktigt anlagt pedagogiskt arbete innehåller verksamheten inte, jämfört med skolan. En sådan långsiktig målsättning med det pedagogiska arbetet är ej heller någon uttalat ambition från personalens sida (Johansson 2002). I

fritidshemmet betonas den grundläggande omsorgen och tryggheten. Det gäller för samtliga, såväl barn som vuxna att få vardagen att fungera så friktionsfritt som möjligt. Till vissa delar är dock barns domäner i fritidshemmet fördolt för de vuxna genom ”tysta överenskommelser”. Ingen part går över de klara men uttalade gränserna om inte något alldeles särskilt inträffar.

Fritidshemmet framstår som tidigare nämnts, som en naturlig del av barns vardag där de upplever mycket; glädjeämnen, besvikelser, motgång och framgång. Det sociala samspelet är rikt och intensivt under hela vistelsen där. Genom att barn, som tidigare nämnts inte själva aktivt väljer att gå till fritidshemmet eller någon annanstans efter skolan samt inte har någon reflekterad bild av vad fritidshemmet representerar i förhållande till andra miljöer, präglar detta deras svar i våra samtal. Den sociala navigeringen sker i stor utsträckning utifrån förtrogenhetskunskap (Molander 1993) där kunnandet artikuleras och manifesteras i form av praktiskt handlande och mönster för beteende. Dagen i fritidshemmet utgör en naturlig del av barns vardag som de anpassar sig till helt enkelt och arrangerar så att den blir så bra som möjligt för dem.

De vuxna har till viss del insyn i hur barn uppfattar förhållandena i fritidshemmets vardag. De talar med barnen om stort och smått och lär känna dem på ett personligt sätt. Men det intressanta är, som vi tidigare sett, att så mycket av barnens vardag och deras upplevelser inte blir synbara för de vuxna. Barn och vuxna i fritidshem lever i olika sociala sfärer som i flera avseenden är åtskilda. På detta sätt är fritidshemmet i mångt och mycket en segregerad miljö där regler varierar efter situationen och den för tillfället pågående aktiviteten, till exempel vilka som bestämmer lek, dess innehåll och regler. Miljöer där flickor i stor utsträckning leker för sig och pojkar för sig. Miljöer med låg respektive hög grad av vuxnas insyn och involvering. Barnen är tillfreds med en sådan självständighet. Deras svar tyder på att de, då de får frågan, i allmänhet inte efterfrågar mera av styrda och strukturerade situationer. När de själva får välja aktiviteter eller erbjuds sådana tycker de emellertid att detta är något positivt.

Samlingen är ingen populär aktivitet. Missnöjet bygger på att barnen upplever att de inte kan vara delaktiga där på sina egna villkor utan helt styrs av de vuxna, de rutiner och regler som de definierar för samvaron i detta moment. En sådan inställning från barnens sida överensstämmer väl med vad andra forskare funnit, nämligen att barn vill vara delaktiga i vad de gör med sitt liv i olika miljöer, och är så också om de inte förhindras (Corsaro 1997). I detta perspektiv är fritidshemmet emellertid ett ställe som har stora potentialer för barns delaktighet i aktiviteter de själva tar initiativ till och genomför. Det är i mångt och mycket den lokala barnkulturen och de sociala interaktionsmönster som finns inom den som befämjar respektive begränsar barns delaktighet i vad som sker i vardagen.

I fritidshemmet förekommer mycket lek och detta sysselsätter barnen merparten av deras tid där. Man kan säga att lek och spel är själva grunden för vad som sker i vardagen. En stor del av aktiviteterna utgörs av olika spel där barnens sociala förmåga och annan skicklighet visas och övas. Här syns också de traditionella könsmonstren, till exempel att flickorna pysslar medan pojkarna spelar fotboll eller andra gruppinriktade spel. Socialisationen i fritidshemmet innebär i många avseenden att traditionella könsmonster förstärks och befästs.

Våra resultat visar att det inte finns någon risk att leken håller på att försvinna från fritidshemmet och ersättas med ett mera ”skolinriktat” lärande. En sådan risk har för förskolans del tagits upp i några studier (Elkind 1982, Pramling Samuelsson 2002). I fritidshemmet är leken stark och i stor utsträckning initierad av barnen själva. Lek ger barn en möjlighet att själva ha kontrollen över vad som händer och vad de vet samt hur omvärlden tolkas i leken (Levin 1996). Tvärtom är leken själva huvudinslaget under dagen.

Barnen säger att de trivs i fritidshemmet. De anpassar sig till dess miljö och uppskattar den fria leken. De är väl förtrogna med situationen i verksamheten men har inte alltid någon klar ”plan” för vad de ska göra då de kommer dit. Det är vanligt att de så att säga går runt och ser ”vad som är på gång”, för att socialt orientera sig, innan de väljer någon aktivitet. Genom att se på allt vad som pågår skapar man sig valmöjlighet. Så här säger en flicka:

Jag säger att jag är här och fröken kryssar i mig. Sen brukar jag gå och rita eller leka eller gå runt eller något annat så där.

Vad man sedan väljer är beroende på hur situationen ser ut. Barnen uppfattar fritidshemmet som en miljö med många valmöjligheter. Med undantag för samling och mellanmål är de inte tvungna att göra vissa saker eller delta i vissa aktiviteter. Detta ger stort handlingsutrymme. Det egna handlingsutrymmet begränsas i huvudsak av barnets närmaste sociala sfär, vilka andra som finns i omgivningen, hur de agerar och i vilken utsträckning man får tillgång till leken.

Flertalet barn (dock inte alla) säger att det är roligast att vara ute. Bland pojkarna är denna inställning den mest förekommande. I utemiljön är också handlingsutrymmet som störst. Det finns ytor att göra egna saker på och också att kunna vara tillsammans med andra på olika sätt. En särskild form för att få ökat eget handlingsutrymme såväl i förhållande till de vuxna som till andra grupperingar inom barngruppen är att bilda särskilda klubbar. Detta gjordes från tid till annan på de båda ställen vi studerade, efter vad som var ”mode” bland barnen just då. De flesta av klubbarna var hemliga och en klubb kunde skapas för vissa spontana anledningar och sedan upplösas lika fort. Ett exempel är en klubb som fanns i ett nedlagt växthus där flickor och pojkar lekte tillsammans. Det var svårt att få barnen att berätta om klubbarna vad de innehåller och vilka som är med i dem. Vid vissa intervjuer fick vi nästan intrycket att man försade sig då man nämnde någon klubbs existens. Barnens svar på deras innehåll var undvikande, eller också så sade de att klubben i fråga numera var nedlagd. I våra resultat finns mycket som ligger i linje med resultat från andra studier som visar att barn aktivt skyddar själva innehållet i leken från vuxnas insyn (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson 2003).

Hur ser barn på den del av sin dag som de tillbringar i fritidshemmet i förhållande till övrig fritid och skolan?

Fritidshemmet är en särskild plats för barn att vara på vilken uppfattas som klart skild från andra miljöer de vistas i under dagen. Här uppfattar barnen genomgående skillnader mellan fritidshemmet och hur det är i skolan respektive hemma. Sammantaget visar barnen i sina svar och i våra observationer att de uppfattar miljön i fritidshemmet som friare för dem själva jämfört med i skolan.

I fritidshemmet får man göra saker som man inte får hemma och där finns mera saker att hantera, är den allmänna uppfattningen. I fritidshemmet leker man och är tillsammans, i skolan lär man sig saker och arbetar med vissa uppgifter som ska klaras av. Det finns även klara skillnader mellan hemmet och fritidshemmet som barnen ser det. Hemma har de större individuell frihet att göra som de vill säger de. Det finns också mera saker att göra i fritidshemmet, mera leksaker och tillgång till spel. Detta utbud uppfattas som bra. I området med hög resursprofil finns dock ett par barn som tycker motsatsen, de har mera utrymme och saker som de förfogar över hemma jämfört med i fritidshemmet, säger de.

Jämfört med skolan är fritidshemmet mycket friare än den kontrollerade situation som finns i undervisningen. Så här sammanfattas skillnaden av en flicka:

Skillnaden (jämfört med skolan) är att man inte behöver jobba på fritids, men det måste man göra i skolan. Där måste man sitta på en stol och det måste man inte göra i fritids. Man kan leka i fritids men det kan man inte göra i skolan.

Trots den formella integrationen mellan skola och fritidshem har inte mycket förändrats i verksamheternas faktiska innehåll. Det är inga svårigheter för barnen att urskilja vad som är det ena och vad som är det andra.

Fritidshemmet är, som tidigare nämnts ett ställe främst för lek, såsom barnen själva ser det. Den främsta kvaliteten i detta sammanhang är att det där också finns många andra barn att leka med, framhåller flera barn då vi frågar om

innehållet i verksamheten. På det hela taget vill man vara utomhus. Vardagen i fritidshemmet utgörs i mångt och mycket främst av utevistelse, till skillnad mot dagen i skolan. I vilken utsträckning detta svarsmönster är styrt av vuxennormen att man ska vara ute under en stor del av den tid man är i verksamheten kan diskuteras. En sak som stöder en sådan anpassning till de vuxnas normer är att flertalet barn, särskilt flickorna gärna gick in då det blev dags för detta och ibland även stod och väntade på att de skulle få gå in. Det finns dock en grupp flickor som säger att de helst vill vara inne där de kan ta det lugnt, rita och pyssla i största allmänhet. I ett mera övergripande perspektiv tyder detta på att fritidshemmet förstärker den kulturella norm som innebär att man ska vara ute på sin fritid och att utevistelsen befrämjar aktivitet och hälsa. Att vara utomhus ökar också friheten att röra sig i den fysiska miljön.

Barns uppfattningar av fritidshemmets vardag, jämfört med dagen i skolan visar att de förknippar skolan med lärande och att detta kategoriseras som arbete i form av styrd och disciplinerad verksamhet. Detta innebär som vi tidigare sett att barnen, då de får tillfälle att reflektera emellertid inte uppfattar att lärande exkluderas från fritidshemsdagen. Flera barn säger att man lär sig saker också i fritidshemmet, men att detta är ett annat och mera socialt inriktat lärande med inslag av praktiska göromål, till exempel rita, göra pärlhalsband etc. Tidigare studier har visat att barn också i förskolan själva skiljer på lek och lärande (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson 2003). I detta sammanhang är det också viktigt att vara medveten om att barnen beskriver och karakteriserar sin aktivitet i begrepp som formats av vuxenvärlden och den rådande kulturen. Det är först när de på ett självständigt och aktivt sätt ges tillfälle att beskriva innehållet i vad de gör som de kan se andra dimensioner, såsom beskriva ett vidare innehåll i lärandet.

Vilken betydelse har kamrater och personal i fritidshemmet för barnen?

Kamraterna och relationerna till dem är det som har störst betydelse för barnen i fritidshemmet. Dessa relationer styr innehållet i vad man gör under hela dagen där. De vuxna får i många stycken också en informell och personlig relation till barnen. Situationen och hur den tolkas styr i hög utsträckning de vuxnas handlande och hur kommunikationen med barnen formas. De vuxna framstår som de som bestämmer vad som är rätt eller fel, tillåtet och otillåtet etc. dock utan att barnen alla gånger uppfattar att de behöver rätta sig efter dessa bestämmelser. Normer och regler som styr vardagen formas i huvudsak genom barnens egna sociala interaktioner med varandra. De meningsbärande elementen i det sociala handlandet formas gemensamt. Många situationer innebär att de vuxna i sig utgör en trygghet för barn just därför att de finns i anslutning till vad som pågår.

Pojkar leker med pojkar och flickor med flickor. I svaren under det första året uttalar man sig snarast nedlåtande om varandra. De flesta pojkar tycker att flickor är larviga och de flesta flickor tycker att pojkar är dumma. Det är ovanligt att pojkar ska leka regelbundet med någon flicka, eller en flicka med en pojke enligt vad de själva säger. Även i senare samtal under studiens förlopp står man fast vid detta i princip. Skillnaden mellan pojkar och flickor konstitueras i huvudsak i de lekar de lekar.

På det hela taget är flickorna mera verbala och kommunicerar mera med det talade ordet jämfört med pojkarna. Detta framgår också i intervjuerna där flickor berättar mera och uttrycker sig verbalt mera omfångsrikt jämfört med pojkarna. Detta bekräftar också resultat från annan forskning som visar att flickor är mera verbalt skickliga än pojkar. Här finns också skillnader mellan fritidshemmen som innebär att flickorna i högresursområdet är de mest verbala och pojkarna i lågresursområdet är de som pratar minst då vi samtalade med dem. Skarpa tillsägelser och ”skällningar” då vuxna anser att barn gör något fel är också vanliga i offentliga verksamheter för barn (Sigsgaard 2003). I det fritidshem som ligger i området med låg socioekonomisk profil kunde vi också se att de vuxna,

sannolikt på grund av utmattning till följd av en hårt belastad arbetssituation, började uppvisa samma fysiska och verbala beteende som barnen för att ingripa i situationer som krävde konfliktlösning tillsägelser o dyl.

Som socialisationsmiljö innebär fritidshemmet att såväl barn som vuxna lär sig av och tar efter varandras beteenden. Det är interaktionerna som skapar och befäster den nya kunskapen. Handlandet och agerandet i förhållande till andra skapar mening för individen (Mead 1934). Tidigare diskuterades också begreppen ”meningserbjudande” och ”invitation till handling” (Qvarsell 2001). De inbegriper de uppgifter som barn ser som centrala för att ta itu med och lösa i sin livssituation. Som socialisationsmiljö innehåller fritidshemmet ett myller av meningserbjudanden och invitationer till handling. Barn måste fortlöpande agera i förhållande till sin omgivning. Sådant agerande, till exempel i lek innebär samhandlande, överenskommelser, förhandlingar etc. som skapar mening och bildligt talat hjälper barnet att sortera vad som är mer eller mindre meningsfullt i vissa situationer. Barn inviterar varandra till handlingar och interaktioner i vilka mening skapas och vidgar förståelsen av vad som pågår i miljön. I våra resultat ser vi många exempel på att barn har ingående kännedom om hur de ska handla i förhållande till det sociala sammanhanget och är som ”fisken i vattnet” i fritidshem. Detta innebär också att miljön där i många avseenden är påfrestande och utmanande för dem.

Flera barn tycker att det är för många barn i gruppen så att det ofta blir för rörigt och stökigt. Andra reagerar inte nämnvärt över hur många barn som finns runt dem utan tycker att antalet barn är bra som det är. Det är få situationer där alla barn är samlade i en stor grupp, egentligen sker detta bara vid samlingen och i viss mån vid mellanmålet. Barnen får i stor utsträckning själva orientera sig i fritidshemmets sociala landskap och de flesta blir också skickliga på detta. Kamraterna och förhållandet till dem har den utan jämförelse största betydelsen för barn i fritidshem. Kamratrelationer formar det sociala livet och är, såväl för pojkar som för flickornas del beständiga under en längre tid.

Samspelet då aktiviteterna formas utgår från och stimulerar också barnens kommunikativa kompetens. Det gäller att få med sig andra på vad som ska göras. Detta görs på flera olika sätt, ibland genom att man frågar om andra vill vara med, ibland genom att man börjar göra något och de andra hakar på. Vissa barn framstår som de som oftast tar initiativ till lek. De gör detta utifrån en viss status, skicklighet och påhittighet. Ibland visar våra resultat att initiativen sker spontant i gruppen på ett mera samstämmigt sätt. Man bestämmer helt enkelt tillsammans säger man. De ständiga förhandlingarna är, som tidigare nämnts viktiga för att utveckla en ömsesidighet i förståelse och respekt för regler och för att påverka vad som sker i den närmaste omgivningen. Våra resultat visar att barnen är medvetna om detta och också om sitt handlingsutrymme, dvs. sin position i förhandlingen, vem som bestämmer och hur mycket man själv kan påverka. Vi såg också tydliga exempel på hur man bildade ”koalitioner” för att bli framgångsrik då något skulle bestämmas.

Den pressade situation som till en stor del uppstår till följd av att personalen i många lägen inte kunde vara med i barngruppen på ett kontinuerligt sätt därför att där fanns många barn och få personal ledde till onödiga konflikter. En sådan situation gjorde att det lätt blev bristande balans mellan att lämna barnen i fred och att blanda sig i. I situationer som skulle ha krävt att de vuxna fanns närvarande var dessa vid ett flertal tillfällen frånvarande. Då tidiga ingripanden från personalen inte skedde såg vi flera exempel på att utvecklingen tog en mera dramatiskt väg som resulterade i ”brandkårsutryckningar”. Personalen fick här ingripa i sådant sent skede att ingreppen blev kaotiska för alla parter. Detta skapade vid vissa tillfällen onödiga påfrestningar för den vardagliga sociala samvaron.

Vilka normer och värden etableras i fritidshemmet genom relationer mellan barn och mellan barn och vuxna?

I fritidshemmen finns normer som är knutna till hur man ska vara mot varandra för att kunna umgås på ett hyggligt sätt. Till exempel att inte slåss eller att vara snälla mot varandra. En sådan värdegrund säger barnen att de får lära sig i fritidshemmet. Det är de vuxna som förmedlar och står som garant för att dessa grundläggande värden omfattas av samtliga och att de också upprätthålls i vardagen. Andra normer har med disciplinering att göra. Till exempel att säga till när man kommer respektive när man går hem, sitta still i samlingen, vänta på sin tur innan man säger något där etc. Samtidigt visar våra observationer att det många gånger är en ganska hård verklighet barnen lever i med skärmytslingar och ”tjuvnyp” som tas och ges. En norm som existerar bland barnen är dock att man ska vara ”just” mot varandra. Detta kan bäst översättas med att vara rak och ärlig och inte spela dubbelspel mot de andra, kunna stå för sina handlingar och ta deras konsekvenser såväl de goda som mindre goda till exempel om man varit den som ställt till bråk o dyl. Främst på det ena av fritidshemmen löstes konflikter av detta slag genom att barn själva eller de vuxna tog upp vad som hänt i samlingen och där diskuterade hur man skulle vara mot varandra för att lösa den uppkomna konflikten. Samlingen utgör därmed ett slags ”tingsplats” där alla samlas för att samfällt skipa rätt.

Den sociala kontrollen etableras och upprätthålls i stor utsträckning bland barnen själva där den vuxne, som tidigare nämnts snarast spelar rollen av skiljedomare då man inte klarar av att lösa en fråga eller situation på egen hand.

I leken kommer normer och värderingar till uttryck, förändras och nyskapas. Barnen leker ungefär samma typ av lekar under hela fritidshemperioden även om spel tar ett något större utrymme under dess senare del. I leken ska man följa regler och vara ”just”, men samtidigt är reglerna i leken hela tiden avhängiga av förhandlingar och vilka barn som bestämt leken och dess innehåll. Leken och

spelens innehåll som en process bestående av fortlöpande förhandlingar och omförhandlingar av regler har tidigare tagit upp av den norske forskaren Ivar Frønes (1994, 1997). Den som bestämmer leken bestämmer ofta också dess regler. Innehållet i de lekar som försiggår i miljöer utan insyn från vuxna, vill barnen inte närmare gå in på. De säger det inte rakt ut men deras undvikande svar tyder, som tidigare tagits upp på att det finns en ”frizon” från vuxeninsynen som de är måna att slå vakt om. Så här illustreras detta av vad en åttaårig flicka säger:

Vi brukar vara ute ibland och så är vi i dockis (dockhörnan).

Vi brukar inte vara i kuddis (kuddrummet) så ofta.

Intervjuaren: Vad gör ni när ni är i dockis då?

Vi leker lite olika saker

Intervjuaren: Kan du komma ihåg någon?

Nej.

Såväl dockhörnan som kuddrummet är exempel på lokala miljöer där de vuxna normalt inte har någon insyn. Detta ska de, enligt barnens sätt att svara, inte heller ha. Mycket av tiden ägnas åt fri lek. Innebörden i detta begrepp är snarast att friheten består i att vuxna inte blandar sig i. Barnen själva får styra leken. Sett på detta sätt är leken en fri aktivitet i bemärkelsen att den är barnstyrd. I ett större perspektiv kan dock leken och vad den representerar ses som att ha sitt ursprung i barns kultur och det samspel mellan barn som är gemensamt inom en viss social och kulturell sfär (Vygotskij 1978).

Barnen sköter, som tidigare tagits upp, i huvudsak sig själva. Flera säger i samtalen att de sällan pratar med de vuxna. Detta innebär dock inte att man saknar kontakt med vuxna. Våra observationer visar att dessa kontakter främst består i snabba utbyten då barnen stämmer av läget, till exempel om något är tillåtet eller ej. De vuxna säger till barnen olika saker, korrigerar och ger anvisningar. Längre samtal i bemärkelsen att man samtalar med varandra i längre sekvenser med ett varierat innehåll i det sagda, förekommer sällan. Det är sannolikt detta de barn syftar på som säger att de sällan eller aldrig pratar med de vuxna i fritidshemmet.

Vissa barns sociala kompetens att hantera relationer till vuxna illustreras av en flicka som uttrycker följande då hon tillfrågas om de vuxna frågar henne om hon vill vara med och bestämma saker:

Dom (de vuxna) brukar inte fråga.

Intervjuaren: men om de frågade då?

Då skulle jag inte vilja det.

Intervjuaren: Nehej, varför inte då?

Då kunde jag ju inte göra som jag ville.

Denna flicka har hittat sitt handlingsutrymme som hon också på ett medvetet sätt slår vakt om.

Vad som formellt är tillåtet respektive otillåtet bestämmer de vuxna, säger barnen. Det är bara att lyssna på vad de vuxna har att säga. Om de sedan följer dessa regler i praktiken är en annan sak. De flesta barnen säger att de trivs med personalen att de är snälla mot dem och inte så stränga även om det finns undantag. Som barnen uppfattar det finns inga nämnvärda skillnader mellan vilka regler som gäller för flickor respektive pojkar. De vuxna kan bestämma över formen, men barnen bestämmer innehållet. Så här säger en sexårig flicka:

Barnen bestämmer själva ifall de ska rita, bygga och spela spel och så, eller vara med och titta på saker. Jag tycker man ska kunna klara sig utan en vuxen.

Barn bestämmer om de ska förhålla sig aktiva respektive passiva och vad de ska göra. Någon ”inblandning” från de vuxna vill denna flicka inte ha.

Vad betyder fritidshemmet som lärandemiljö?

Miljön i fritidshemmen har en sådan karaktär att den består av och befrämjar informella relationer mellan vuxna och barn. De vuxna tar kontakter med barnen i vissa sammanhang då man ”stämmer av” vad som är på gång. Barnen frågar de vuxna om de får göra vissa saker, vilket de oftast får. Men främst orienterar sig barnen själva och tillsammans med andra i miljön. De har ofta en bild av vad som finns och vad de vill göra då de kommer dit. Till exempel vet de att de måste anmäla sin ankomst och går till den vuxne. Sedan söker man för det mesta upp den situation som man vill delta i. Det finns i fritidshemmet, som tidigare tagits upp, ”en tyst överenskommelse” mellan vuxna och barn att inte blanda sig i varandras sociala sfärer om inte detta uppfattas som nödvändigt av någon part. För barnens del visar berättelserna att de aktivt påkallar den vuxnes uppmärksamhet om detta anses behövas.

Barnen lär i stor utsträckning av varandra och har också en tydlig medvetenhet om vem som är vad i en viss situation. Vissa barn är ledande på att bestämma i leken, vissa är skickliga i något spel etc. Vissa barn inger stort förtroende hos andra och är populära medan vissa andra inte sällan blir utanför i leksituationer. Detta är barnen själva medvetna om och beskriver. Inte heller här blandar sig de vuxna i hur dessa situationer formas. Sett på detta sätt utgör fritidshemmet en social miljö med vilken barnen är väl förtrogna och med lätthet orienterar sig i vardagen. Som tidigare tagits upp är fritidshemmet också för många barn en tuff miljö där lärdomarna erhålls i situationer med social kontroll av andra barn, vilka ibland kan vara dyrköpta erfarenheter, där den starke hävdar sig bäst. Som vi tidigare sett innebär detta mycket av fysiska markeringar, särskilt bland barn i området med låg resursnivå, och fortlöpande förhandlingar som resulterar i uppgörelser av varierade slag. Här finns såväl vinnare som förlorare. Regler, normer och sätt att vara mot varandra lärs som en integrerad del i allt som sker i vardagen. Detta slag av socialt lärande som sker tillsammans i en grupp har diskuterats som ett situationellt lärande (Lave & Wenger 1991, Lave 1997). Sådant lärande formas av specifika sociala praktiker (Wenger 2002) som delas av

gruppen och skapar ökad förståelse för handlingar i denna sociala praktik. Lärande och kunskap är på detta sätt situationell. Den såväl formas som tillämpas i vissa situationer på ett dynamiskt sätt. Lärande som sker på detta sätt utgör en social process. Konsekvensen är att den situationellt erhållna kunskapen visserligen skapar en handlingsberedskap för hur man ska agera i andra liknande situationer, men att kunskapen måste formas på nya sätt direkt i de situationer där den ska ha sin tillämpning. Vad gäller själva formen kan vardagens situationer till sitt yttre se lika ut, till exempel att man spelar vissa spel under en längre period. Till sin inre dynamik skiljer sig dock varje situation på ett unikt sätt i förhållande till övriga, beroende på vilka som deltar, utfallet av förhandlingar, gällande tillämpningen av regler etc.

Praktiskt sett är det alltså inte samma innehåll i barns kamratrelationer i skolan jämfört med i fritidshemmet samtidigt som mycket av vad som innebär värdefull kunskap och handlande i fritidshemmets situationer får underordnad betydelse i skolan eller hemma. Vikten av att vara medveten om detta för att underlätta barns anpassning vid övergångar mellan olika verksamheter, såsom mellan, förskola och skola samt skola och fritidshem har diskuterats av Broström (2003).

Intressant är att relativt många bland barnen vi intervjuade, som vi tidigare sett, säger att de lär sig saker också i fritidshemmet, men att det handlar om andra saker än vad man lär sig i skolan. Detta tyder på att de är medvetna om att fritidshemmet utgör en miljö för lärande och att man ökar sina kunskaper genom vad som sker där. De svarar också att i fritidshemmet lär man sig hur man ska vara mot varandra. Tidigare har vi tagit upp fritidshemmets miljö och dess betydelse för att överföra och etablera normer, värderingar och hur man ska vara mot varandra. En annan sak som flera barn framhåller är att man i fritidshemmet lär sig praktiska saker, rita, bygga etc. Lärandet i fritidshemmet uppfattas också i barnens berättelser som mera lustfyllt och roligt jämfört med hur det är i skolan. Ett par pojkar i högresursområdet säger dock att det är roligare i skola eftersom de får lära sig mycket mera där jämfört med på fritids.

Lärande befrämjas genom variation och mångfald (Neisser 1978, Marton & Booth 1997, Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson 2003). Alla pedagogiska teorier är också överens om att barn (och andra också för den delen) lär sig bäst genom att vara aktiva. Sett i ett sådant perspektiv utgör fritidshemmet en god miljö för lärande. Våra resultat visar att fritidshemmets vardag ställer krav på barnen att vara aktiva, det är deras initiativ och handlande som skapar verksamheten i vardagen. Här finns också variation och mångfald. Den ena dagen, eller situationer är inte den andra lik. Lek och spel uppstår och avslutas spontant. Handlingsutrymmet i förhållande till de vuxna och formella regler är stort. Det sociala samspelet ”bygger” hela verksamheten. Detta sociala lärande ser vi många exempel på i fritidshemmets vardag. Lärande och tillämpning av kunskapen blir, som vi tidigare tagit upp, av sådant slag att det inte är explicit målinriktat eller kan beskrivas i form av vuxenformulerade strävanden. Lärandet ”lever sitt eget liv” och har betydelse i den praktiska situationen. Detta gör inte denna sociala kunskap mindre värd för barnet, jämfört med kunskap av mera formaliserat slag, kanske snarare tvärtom. Våra samtal med barnen visar också att de har stor medvetenhet om vad som är betydelsefullt i deras vardagliga handlande.

De regler som styr den sociala samvaron såväl mellan barnen som mellan barn och vuxna är, som tidigare nämnts ständigt skiftande genom förhandlingar och situationsorienterade maktkamper. Sådana öppna sociala system som fritidshemmet är exempel på skapar också handlingsutrymme för förhandlingar som också kan leda till resultat. Det sociala systemets betydelse för sådana förhandlingar har studerats av några brittiska forskare (Mayall 1996, Wyness 1999) som funnit att barn är mera framgångsrika i sitt sociala agerande i hemmet (som är ett öppet socialt system som i detta avseende uppvisar likheter med fritidshemmet), jämfört med i skolan och att de därigenom kan utmana de vuxnas spatiala hegemoni på ett annat sätt. Barnen har helt enkelt mera ”tyngd bakom orden” (negotiating power) i sammanhang som är socialt öppna och mindre formaliserade. Fritidshemmet som miljö skapar helt enkelt mera förhandlingsutrymme för barnen och förstärker deras makt i vardagen där. Denna makt kan bidra till att förstärka och befästa de sociala mönster som utvecklas bland barnen

själva, såväl önskade som oönskade sådana. Detta gäller särskilt vid uteleken där de vuxna inte är närvarande i flertalet situationer eller i den fysiska miljön. På båda våra fritidshem fanns, som tidigare nämnts delar av utemiljön dit de vuxna inte begav sig och där barnen kunde vara för sig själva. Barnen var i hög grad medvetna om detta.

Inomhus fanns liknande regler där barnen fick vara för sig själva. I andra studier visas också hur barn aktivt arrangerar sådana miljöer till exempel genom att flytta möblemang så att det bildas vuxen-exkluderade miljöer där barn kan vara och leva sitt eget "sociala liv" (Smith & Barker 2000).

Lärande i fritidshem

Våra resultat visar att fritidshemmet utgör en rik lärandemiljö för barn. Det är genom sociala relationer och samvaron i vardagen som lärandet sker. Detta kan beskrivas som ett socialt lärande. Barn ökar sin förmåga att relatera sig till andra och därmed bättre öka sitt kunnande om sig själva och omvärlden. Ny kunskap blir en del av vardagen, vilket gör det nya svårt att identifiera i förhållande till det befintliga. Som tidigare tagits upp är tillskottet av ny kunskap också för det mesta oreflekterad, dvs. barn tänker inte på den som att man lärt sig något nytt. Barn egna agerande styr lärandet mera än då detta kopplas till arrangerade situationer som har som mål att öka kunskapen. Denna typ av lärande har vi tidigare diskuterat som informellt lärande. Vi ska här återknyta till vad som kan sägas karakterisera ett sådant (Grennfield & Lave 1982, Illeris 2001)

Lärande är integrerat i de vardagliga aktiviteterna

Barn lär sig genom vad de gör i fritidshemmets vardag. Deras vardag myllrar bildligt talat av olika relationer och händelser som kopplas samman av dem själva för att ge mening och kunna orientera sig i sociala nätverk. De lekar och spel som utgör huvudparten av vad barnen ägnar sig åt utmanar deras förmåga i olika avseenden. Det kan gälla konstruktionslekar som till exempel då man bygger med kapplastavar, det kan gälla att ta initiativ till en lek eller spel, förhandla om dess förlopp och regler som styr detta etc. Detta innebär att lärande i och genom de vardagliga aktiviteterna ökar barns förmågor i en mängd avseenden såväl deras praktiska skicklighet som förmåga att förstå och förhålla sig till andra. Eftersom aktiviteten i sig är en del av lärandet blir själva aktiviteten viktig. Här har barnen stort inflytande vilken är positivt för utveckling av ny kunskap. Det som lärs görs utan att någon särskild ansträngning för detta behövs, inte heller någon speciellt arrangerad situation eller förutbestämt stoff som ska behärskas. Detta innebär dock inte att lärandet alltid sker smärtfritt. Vardagen i fritidshem kräver känslomässighet och engagemang som inte alltid är av positivt slag. Maktkamper, bråk, att någon inte får tillgång till leken, tillhör, som vi tidigare sett, vardagen och berör de involverade barnen personligt och känslomässigt. Informella läroprocesser skapar erfarenheter som verkligen känns och sätter sina spår i

medvetandet. De vuxna har i detta sammanhang en grundläggande uppgift att tillse att goda normer och värderingar styr förhållningssättet mellan barn. Detta sker också, till exempel genom att alla är överens om att man ska vara snälla mot varandra och behandla varandra på ett ”juste” sätt.

Barnet tar ansvar för hur hon eller han tillägnar sig kunskaper och färdigheter

Barns aktiva involvering och agerande är grunden för lärandet. Olika barn kan lära sig olika saker, tolka skeenden på ett personligt sätt och dra olika slutsatser av vad som händer i en viss situation, till exempel om hur en sak diskuteras under samlingen. Barn är duktiga på olika saker som de också tillämpar och drar nytta av i vardagen. De är även medvetna om olikheternas innebörd och betydelse, till exempel vem som anses vara populär och en god kompis, vem som är bäst i vissa spel, vem som oftast tar initiativ etc. Oftast finns ingen vuxen närvarande i situationen som kan korrigera vad som där händer. Det är det situationella samspelet mellan barn och hur detta framstår för var och en av de involverade som har avgörande betydelse för hur den nya kunskapen formas.

Lärandet är personligt, de som undervisar har ofta personliga relationer till den som undervisas

I fritidshemmet sker ingen undervisning av traditionell typ. Vi kan dock se att samspelet mellan barnen är sådant att de vid vissa tillfällen undervisar varandra. Någon som har större kunskap och erfarenhet i något visst avseende instruerar den som inte har lika stor kunskap. Detta gäller i både lek och spel. Formandet av kunskap i kamratrelationer är verkningsfullt då det berör individen personligen. De vuxna och deras agerande framstår mera som att de utgör sociala modeller som barnen tar intryck av och försöker efterlikna.

Det finns inget explicit pedagogiskt program

Även om vissa delar av barnens vardag är planerad av personalen finns inte så mycket fast och återkommande planerad verksamhet utifrån pedagogiskt programmatiska överväganden. Som vi också sett tidigare är de pedagogiska

insatserna i fritidshemmet inte lika målinriktade som till exempel jämfört med skolans undervisning. För barnen framstår det inte som att deras vardag styrs på något medvetet sätt genom vuxeninitierade målinriktade insatser. Det är snarast tvärtom så att det förekommer mycket av spontana aktiviteter ibland pågår också vissa spel under längre perioder. Reglerna i dessa spel förändras dock efter den aktuella situationen och vilka som deltar från ett tillfälle till ett annat.

Lärandet är en del av det sätt på vilken kultur förs vidare och bevaras, vilket innebär att stabilitet och varaktighet värderas högt inom systemet

Mycket i fritidshemmets socialisationsmönster innebär att upprätthålla stabilitet och befästa vissa kulturella mönster. Formandet av traditionella könsroller kopplade till olika intresseinriktning och aktiviteter, där pojkarna agerar för sig och flickor för sig, är tydlig i verksamheten. Den lokala kulturen och de förhållningssätt mellan barnen som den rymmer återskapas fortlöpande. Ett exempel på detta är att när barnen vi följde blev större uppvisade de samma attityder och inställningar till de yngre barnen, som de själva mött från de äldre barnen då man var nykomling som sexåring i verksamheten. Välkända traditionella regellekar som ”nigger” och ”under hökens vingar kom” lektes också bland barnen. Detta visar på att den lokala kulturen i fritidshemmet är relativt stabil och också befämjar överföring av bredare kulturella mönster i samhället. Lärande i fritidshemmet är till stor del en socialisering inom den lokala kulturens och samhällliga kulturella mönster.

Lärandet sker genom observation och imitation. Undervisningen sker genom att man demonstrerar den eller de färdigheter som ska läras in

Kunskaper skapas genom att barn imiterar varandra. Man ser hur den andre gör och gör sedan likadant. Till exempel ser man hur den som är skicklig i något visst spel beter sig och försöker också göra på samma sätt. Detta gäller såväl regler

som innehåll i lekar och spel. Många situationer innebär att barnen visar varandra hur man praktiskt ska gå tillväga i de aktiviteter som sker under dagen.

Barn motiveras av att man redan i läroprocessen kan bidra till kunskapsproduktionen inom den grupp man tillhör

I fritidshemmet lär man sig saker på samma gång som kunskapen tillämpas. Även här är spel och lek goda exempel. Spel innebär att man från början kommer överens om regler och deras tolkning. Dessa kunskaper tillämpas sedan praktisk då spelet eller leken genomförs. Det är heller inte ovanligt att regler och deras tolkning ändras och omförhandlas under spelets gång, till exempel om någon utnyttjar reglerna alltför mycket till sin egen fördel så att vad som sker uppfattas som orättvist av övriga deltagare. Detta växelspel mellan kunskapsproduktion och tillämpning motiverar och engagerar barn. Man får direkt återkoppling på värdet av och innehållet i den kunskap man just varit med om att skapa. Denna delaktighet och dynamik i lärandet är enligt vår uppfattning en kvalitet i fritidshemmets vardag.

7. Avslutning

I det här projektet har vi ägnat oss åt att försöka förstå hur barn ser på fritidshemmet som en del av sin vardag. Som tidigare framgått är det en sammansatt bild som möter oss. Fritidshemmet är för barn en naturlig del av vardagen som de anpassar sig till men också i hög utsträckning påverkar. Fritidshemmet är i stor utsträckning en barnens domän. De gör i mångt och mycket vad de vill där. Barns agerande styrs av andra och i praktiken av andra barn, fast vuxna kan finnas till hands för att dra gränser och lösa svårare konflikter.

Friheten för barn i fritidshemmet är också krävande. De ingår i handlingsmönster som ständigt utmanar dem och deras förmåga till delaktighet, förhandlingar, veta sin plats i förhållande till andra och att ta initiativ. Här skiljer sig mönstren på ett individuellt sätt mellan samtliga barn vi följt. Vissa har lättare att anpassa sig, t ex få tillgång till leken, bli betraktad som en god kompis, andra har det svårare. Barn formar sin egen kultur och är själva delaktiga i att den överförs från en grupp till en annan, de yngre barnen präglas av de äldres mönster.

Fritidshemmet är en del av barns samlade livsmiljö. Denna präglar också dem i deras tillvaro i fritidshemmet. Vi ser att det finns skillnader mellan fritidshemmen som sannolikt är beroende på profilen i den socioekonomiska miljön. Framträdande exempel på skillnader här är språkets användning och sättet att lösa konflikter. För barnen representerar verksamheten i fritidshemmet i huvudsak den lokala kultur de är en del av i andra avseenden. Vi har inte sett några tecken på att fritidshemmet bryter dessa befintliga socialisationsmönster. Ett klart exempel här är könsroller, där mycket av barns vardag i fritidshemmet befäster traditionella mönster.

Som här tidigare tagits upp har de senaste åren inneburit kraftiga resursminskningar för fritidshemmens del. Detta är dock inget som barnen kan beskriva. De måste ”gilla läget” och gör det också. De använder den miljö som erbjuds dem, även om den är avgränsad av skolan och skolgården. Barn är också

medvetna om att fritidshemmet är en tuff miljö, som gynnar den starke och där det gäller att veta sin plats.

Vi har med avsikt begränsat vår studie till fritidshemmets miljö. Detta trots att det finns klara avgränsningsproblem. Idag arbetar i stort sett alla skolor med integration skola, förskoleklass, fritidshem där arbetet bedrivs i arbetslag som innehåller flera olika pedagogiska kompetenser. Barnen i vår studie ser dock klara skillnader mellan vad som är skola och vad som är fritidshem.

Klart är också att fritidshemmet, också som barnen själva ser det, innehåller mycket av nytt lärande och kunskapsbildning. Vad detta informellt inriktade lärande betyder för verksamheten i skolan vet vi idag mycket lite om. Det är rimligt att anta att informellt lärande är grunden för det formella. I informellt lärande bildas kunskap om normer, värderingar och av innebörden i koder för socialt samspel som har stor betydelse för hur individen uppfattar och värderar fenomen i omvärlden. Ett gott informellt lärande leder sannolikt till en positiv inställning till det formella, till skolan och till annan institutionsförlagd utbildning. Här finns, enligt vår uppfattning ett angeläget område för framtida forskning.

Referenser

- Ahmen, M. & Coombs, P.H. (1975) *Education for Rural development*. New York. Praeger Publishers.
- Andenaes, Agnes. (1996) *Foreldre og barn i forandring*. Pedagogisk forum. Norge.
- Andersson, B-E. , Rohlin, M., Söderlund, A. (red) (1997) *Skola- skolbarnsomsorg i samverkan*. SKOLBOM-projektet nr 3. Utvärdering av – skolbarnsomsorg. Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap
- Andersson, N. (1987) *Barn tycker om sin fritid. Intervjuundersökning om barns fritid, intresse och syn på fritidsverksamhet för 9-12 åringar*. Rapport nr 6. Eskilstuna kommun, Socialtjänsten
- Aubrey, C., David, T., Godfrey, R. & Thompson, L. (2002) *Early Childhood Educational Research*. Routledge/Falmer. London.
- Bandura, A. (1977) *Social Learning Theory*. Englewoods Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Broström, S. (2003) *Transition from Kindergarten to School in Denmark. Building Bridges*. I: Broström, S. & Wagner, J.T. (Eds.): *Early Childhood Education in Five Nordic Countries*. Systime. Århus.
- Bryant, B. K. (1985) "The Neighborhood Walk: Sources of support in middle childhood." *Monographs of the society for research in child development* 50 (3) NO 210.
- Carlsson, B (1991) *Kvalitativa forskningsmetoder, för medicin och beteendevetenskap*. Almqvist & Wiksell förlag AB, Falköping.

- Cell, E. (1984) *Learning to learn from Experience*. State University of New York Press. Albany.
- Clark, A. & Moss, P. (2001) *Listening to young children; the mosaic approach*. London. National Children's Bureau.
- Cohen, L. & Manion, L. (1997) *Research Methods in Education*. London. Routledge.
- Corsaro, W. (1997) *The Sociology of Childhood*. Pine Forge Press. California.
- Corsaro, W. (2000) Early Childhood Education, Children's Peer Cultures, and the Future of the Childhood. *European Early Childhood Educational Research Journal* 8, p 89-102. Amber Publishing Company.
- Damon, W. (1984) Peer Education. The untapped potential. *Journal of Applied Developmental Psychology* 5, p 331-343.
- Davies, K. (1996) *Önskingar och realiteter. Om flexibilitet, tyst kunskap och omsorgsrationalitet i barnomsorgen*. Stockholm. Carlssons.
- Dewey, J. (1938) *Experience and Education*. Collier, Books: New York.
- Dewey, J. (1969) *The Child and the Curriculum, and the School and Society*. Chicago: University of Chicago Press. Phoenix Books.
- Eder, D. & Fingerson, L. (2002: Interviewing Children and Adolescents, In Gubrium, J.F. & Holstein J. A. (Eds) *Handbook of interview Research* p 181 – 201. Sage Publications Thousand Oaks Cal .
- Ekholm, B. & Hedin, A. (1991) *Sitter det i väggarna? En beskrivning av daghemsklimat och barns beteende*. Linköping Studied in Education, Dissertations No. 32. Linköpings universitet. Linköping.

- Elkind, D. (1982) *The hurried child. Growing up too fast too soon*. Addison-Wessley. Mass.
- Ellis, S. & Gauvain, M. (1992) Social and cultural Influences on Children's Interaction. Chapter 6 in: Wineger, L.T. & Valsiner, J.(Red.): *Children's Development Within Social Context. Vol. 2 1992. Research and Methodology*. Lawrence and Erlbaum. Hillsdale.
- Evaldsson, A-C. (1993) *Play, Disputes and Social Order. Everyday Life in Two Swedish After-school Centers*. Institute of Tema Research, Linköpings University.
- Evaldsson, A-C. & Corsaro, W. (1998) Play and Games in the Peer Cultures of Preschool and Preadolescent Children. *Childhood Vol 5(4). Sid 377-402*. Sage Publications. London.
- Evaldsson, A-C., Lindblad, S., Sahlström, F. & Bergqvist, K. (2001) Introduktion och forskningsöversikt. I: Lindblad, S. & Sahlström, F (red) *Interaktion i pedagogiska sammanhang*. Stockholm. Liber
- Flising, B. (1995) *Samverkan skola-skolbarnsomsorg. En utvärdering*. SOS-rapport 1995:12 Stockholm: Socialstyrelsen.
- Frønes, I. (1994) *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrenes betydning*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Frønes, I. (1997) *Et sted å lære: introduksjon til en didaktisk sosiologi*. Cappelen Akademi Forlag. Oslo.
- Garrick, J.(1998) *Informal learning in the workplace*. Routledge. London.
- Glindsjö, M. (1992) *Barns dag i skola och skolbarnsomsorg-en utvärdering i Eneby*. Norrköpings kommun, Eneby KDN.

- Gotfridsson, H. m.fl (1992) *Tur att "FA" finns! (Samboprojektet)* Institutionen för pedagogik och specialmetodik, Lärarhögskolan, Lunds universitet, Malmö.
- Granström, K. (1987) Offentlig och privat kommunikation i klassrummet. I: Martinsson, B-G. *On Communication 4*. Tema kommunikation SIC 13, pp 81-90. Linköpings universitet. Linköping.
- Granström, K. (1992) *Dominans och underkastelse hos tonårspojkar. En studie av icke-verbala kommunikationsmönster*. Tema kommunikation SIC 34. Linköpings universitet. Linköping.
- Greenfield, P. & Lave, J. (1982) *Cognitive Aspects of Informal Education*. I: Wagner, D.A. & Stevenson, H.W. (red.): *Cultural Perspectives on Child Development*. Freeman. San Francisco.
- Halldén, G. (2002) Barnperspektiv och children's standpoint – Olika innebörder i ett begrepp. Tema barn Linköpings universitet. Paper presenterat vid barnomötesnätverket 28-29 oktober. Göteborg (Paper).
- Hannerz, U., Liljeström, R. & Löfgren, A. (1982) *Kultur och medvetande*. Stockholm. Akademilitteratur.
- Henriksson, B. och Månsson, E-A. (2000) *Deltagande observation*. I Svensson, P-G. & Starrin, B. (red) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Studentlitteratur, Lund.
- Illeris, K. (2001) *Lärande i mötet mellan Piaget, Freud och Marx*. Studentlitteratur. Lund.
- Johansson, I. (1997) The interplay between organisation and pedagogic content. *European Early Childhood Education Research Journal*. Vol.5, No.2 ; 33-45. 1997.

- Johansson, I. (1999) *Samarbete Effektivitet Kvalitet i integrerade verksamheter för sexåringar, skola och fritidshem. Teoretiska utgångspunkter och resultat.* Stockholms stad: FoU-rapport 1999:5
- Johansson, I. (2000) *Innehållet i den nya skolan.* FoU-rapport 2 000:8. FoU-enheten. Stockholms stad.
- Johansson, I (2002) *Jag får så mycket från barnen. Intervjuer med personal i två fritidshem.* Individ, omvärld och lärande. Forskning nr 12. Stockholm. HLS.
- Kolb, D. A. (1984) *Experiential Learning: Experience as a source of learning.* Prentice Hall. Englewood Cliffs, NJ.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991) *Situated learning.* Cambridge University Press. Cambridge.
- Lave, J. (1997) Learning, apprenticeship, social practice. *Journal of Nordic Educational Research*,3, 140-151.
- Levin, D. (1996) Endangered play, endangered development: a constructivist view of the role of play in development and learning. I: Phillips, S. (Ed): *Topics in Early Education 2: Playing for Keeps.* Inter-Institutional Early Childhood Consortium, Redleaf Press. St. Paul . Minnesota.
- Lindblad, S. & Sahlström, F. (2001) *Interaktion i pedagogiska sammanhang.* Stockholm. Liber.
- Lindborg, M. (1995) *Lekskulturer.* Utvecklingsarbete 1/1995 Lunds universitet, Lärarhögskolan i Malmö, Utvecklingsavdelningen
- Marsick, V. J. & Watkins, K.E. (1990) *Informal and Incidental Learning in the Workplace.* Routledge. London.
- Marton, F. & Booth, S. (1997) *Learning and Awareness.* Lawrence- Erlbaum. NJ.

- Mayall, B. (1996) *Children, health and Social Order*. Buckingham; Open University Press.
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*. University of Chicago Press. Chicago.
- Molander, B. (1993) *Kunskap I handling*. Daidalos. Göteborg.
Johansson 2002 redan nämnd
- Neisser, U. (1978) *Kognition och verklighet*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Pramling Samuelsson, I. & Asplund Carlsson, M. (2003) *Det lekande lärande barnet i en utvecklingspedagogisk teori*. Liber. Stockholm.
- Odelfors, B. (1996) *Att göra sig hörd och sedd – om villkoren för flickors och pojkars kommunikation på daghem*. Graphic Systems. Stockholm.
- Patton, M. (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage Publications, London.
- Perez Prieto, H., Sahlström, F., & Melander H. (2003) *Från förskola till skola – berättelser från ett forskningsprojekt*. Pedagogisk forskning i Uppsala 149. Uppsala universitet. Pedagogiska institutionen.
- Pramling, I. (1983) *The Child's Conception of Learning*. Göteborg Studies in Educational Sciences 46. Göteborgs Universitet. Göteborg.
- Pramling Samuelsson, I. & Mårdsjö, A-C. (1997) *Grundläggande färdigheter och färdigheters grundläggande*. Studentlitteratur. Lund.
- Pramling Samuelsson, I. (2002) Kampen om ”den goda barndomen”. *Förskoletidningen* 3, 11-15.

- Pramling Samuelsson, I. & Asplund Carlsson, M. (2003) *Det lekande lärande barnet I en utvecklingspedagogisk teori*. Liber. Stockholm.
- Prout, A. & James, A. (1997) A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise, and problems. In Prout, A. & James, A.(eds): *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London. Falmer.
- Qvarsell, B. (2001) Det problematiska och nödvändiga barnperspektivet. I : Montgomery, H. & Qvarsell, B.(red.): *Perspektiv och förståelse*. Stockholm. Carlssons.
- Reed, E.S. (1993) The intention to use a specific affordance: A conceptual framework for psychology. In Wozniak, R.H. & Fischer, K.W.,(eds): *Development in context. Acting and thinking in specific environments*. Hillsdale, New Jersey. Lawrence Erlbaum.
- Sigsgaard, E. (2003) *Utskälld*. Liber. Stockholm
- Skoglund. R.I. (1998) Barn som aktive informanter. I: *Barn nr 3-4*, 78-97. Dragvoll. Norsk senter for barneforskning
- Skolverket (2000) *Finns fritids? En utvärdering av kvalitet i fritidshem*. Skolverkets rapport nr 186. Stockholm.
- Skolverket. (2002) *Skolverkets lägesbedömning av barnomsorg, skola och vuxenutbildning 2002*. Stockholm. Skolverket.
- Skoog, E. (1998) *Hur arbetar förskollärare med bild?* Institutionen för pedagogik och psykologi, FiF-avhandling 20/98. Linköpings universitet

- Smith, F. & barker, J. (2000) "Out of School" in School: A Social Geography of Out of School Child care. I: Holloway, S. & Valentine, G. (eds.): *Children's Geographies: Living, Playing, Learning*. Routledge. London.
- Strander, K. (1997) *Jag är glad att jag gick på dagis. Fyrtio ungdomar ser tillbaka på sin uppväxt*. Studies in Educational Sciences 9. HLS Förlag, Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm.
- Svanberg Hård, H. (1992) *Informellt lärande. En studie av lärprocesser i folkhögskolemiljö*. Linköping Studies in Education and Psychology. No 33. Linköpings universitet.
- Säljö, R. (1996) Samtal som kunskapsform. I: Brusling, C. & Strömquist, G.: *Reflektion och praktik i läraryrket*. Studentlitteratur. Lund.
- Säljö, R. (1999) Kommunikation som arena för handling – lärande i ett diskursivt perspektiv. I: Säfström, C. A. & Östman L. (red): *Textanalys*. Studentlitteratur. Lund.
- Säljö, R. (2000) *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Prisma. Stockholm.
- Söderlund, A. (1993) *Totalintegrerad skola och fritidshem som skolmodell. Erfarenheter från 5 års försöksverksamhet vid Karlbergsskolan i Stockholm. En utvärderingsstudie*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Institutionen för Barn- och ungdomsvetenskap. Rapport nr 1
- Söderlund, A. (2000) *Barn i skola och fritidshem. En studie kring samverkan*. Stockholm. HLS förlag. Studies in Educational Sciences 22.
- Thorell, M. (1998) *Politics and Alignments in Children's Play Dialogue*. Linköping Studies in art and science 173. Linköpings Universitet. Linköping.

- Torstenson-Ed, T. (1994) *Daghemsvistelse i retrospektivt perspektiv. En teori-och metodprövande studie*. LiU-PEK-R-170. Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings Universitet
- Torstenson-Ed, T. (1997) *Barns livsvägar genom daghem och skola*. Linköpings Studies in Education and Psychology no. 55, Department of Education and Psychology
- Torstenson-Ed, T. & Johansson, I. (2000) *Fritidshemmet i forskning och förändring. En kunskapsöversikt*. Skolverket. Liber. Stockholm
- Utbildningsdepartementet: (1998) *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm
- Vygotsky, L.(1966) *Play and its Role in the Development of the Child*. *Soviet Psychology and Psychiatry* 12. p. 6-18.
- Vygotsky, L (1978) *Mind in Society: The development of higher Psychological Processes*. Harvard University Press. Cambridge. MA.
- Vygotsky, L (1982) *Taenkning og sprog*. Hans Rietzel. Köpenhamn.
- Weisner, T. S. (1996) *Why ethnography should be the most important method in the study of human development*. In: Jessor, R., Colby, A. & Shweder, R. A. (eds): *Etnography and human development: Context and meaning in social inquiry*. Chicago. University of Chicago Press.
- Wenger, E. (2002) *Communities of practice*. Cambridge university press. New York.
- Westlund, I. (1996) *Skolbarn av sin tid. En studie av skolbarns upplevelser av sin tid*. Linköping Studies in Education and psychology No.49 Linköping University, Department of education and Psychology

- Williams, P., Sheridan, S. & Pramling Samuelsson, I. (2000) *Barns samlärande. En kunskapsöversikt*. Skolverket. Liber. Stockholm.
- Williams, P. (2001) *Barn lär av varandra. Samlärande i förskola och skola*. Göteborg Studies in Educational Sciences 163. Göteborgs Universitet. Göteborg.
- Wright von, M. (2000) Vad eller vem? En pedagogisk rekonstruktion av G H Meads teori om människors intersubjektivitet. Daidalos, Göteborg.
- Wyness, M. (1999) Childhood, Agency and Educational reform. *Childhood* 6, (3), 353-368.

Många barn tillbringar en stor del av sin vardag i fritidshem.
Hur ser deras tillvaro ut där?

Den här rapporten handlar om en grupp barn i två verksamheter. Deras vardag är myllrande. Här finns mycket av glädjeämnen med också av svårigheter. Fritidshemmet är en miljö som i många avseende bidrar till att forma barn. Här utvecklas kamratrelationer och social förmåga. Här lär sig barn att förhandla och att hävda sig. Barnen lyssnar till vad de vuxna säger och lär sig vilka regler som gäller. Men de gör sedan i stor utsträckning som de själva vill.

Rapporten summerar resultaten från ett treårigt forskningsprojekt finansierat av Skolverkets forskningsprogram.

Denna rapport finns att hämta i pdf-format på
<http://www.lhs.se/iol/publikationer/>

ISSN 1404-983X ISBN 91-89503-31-7

**Institutionen för individ, omvärld och lärande,
Lärarhögskolan i Stockholm**